

CAPUT III.

De Conscientia probabili.

40. *Quae sit conscientia probabilis. Quotque enumerentur diversæ probabilitatum species.*
 — 41. *Quaenam sit probabilitas facti, et quaenam juris.* — 42. *Nunquam licet uti probabilitate facti, cum periculo damini alterius.* — 43. *Quamnam opinionem sequi teneamus in materia fidei.* — 44. *Quamnam opinionem sequi debeat medicus.* — 45. *An possit uti remedio minus tuto.* — 46. *Quid, si desperatus de salute infirmi.* — 47. *Quamnam opinionem debeat sequi iudex.* — 48. *Quamnam minister in collatione sacramentorum.* — 49. *Quid, si adsit necessitas.* — 50. *An liceat uti opinione probabili, quoad contrahendum matrimonium et quoad jurisdictionem confessarii, casu quo praesumitur suppleri ab Ecclesia.* (De hoc vide dicenda, Lib. VI, n. 573; et dicenda de errore communi, n. 572). — 51. *An quod dicitur de administratione sacramentorum circa usum sententiae tutae, idem dicendum sit de susceptione sacramentorum.* — 52. *Quid, si venator dubitat an animal ferendum sit fera, vel homo.* — 53. *An liceat uti opinione probabili probabilitate juris.* — 54. MORALE SYSTEMA, pro delectu opinionum quas licite sectari possumus (usque ad n. 89).

Conscientia
probabili-

Opinio quo-
tuplex.

40. — Conscientia probabilis est, qua quis innixus aliqua opinione probabili, format sibi practicum dictamen rationis ex certis principiis reflexis, sive concomitantibus, ad licite operandum.

Hic tamen advertendum diversas dari probabilitatum species: alia enim est opinio tenuiter probabilis, alia probabilis, alia probabilior, alia probabilissima, alia certa moraliter; alia tuta, alia tutior.

Opinio *tenuiter probabilis* est, quae aliquo fundamento nititur, sed non tali, ut valeat assensum viri prudentis ad se trahere. Hac autem opinione nequimus licite uti, ex propos. 3 proscripta ab Innocentio XI, quae dicebat: *Generatim, dum probabilitate sive intrinseca sive extrinseca, quantumvis tenui, modo a probabilitatis finibus non exceatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus*^{a)}. — *Probabilis* est, quae gravi fundamento nititur, vel intrinseco rationis vel extrinseco auctoritatis, quod valet ad se trahere assensum viri prudentis, etsi cum formidine oppositi. — *Probabilior* est, quae nititur fundamento graviori, sed etiam cum prudenti formidine oppositi, ita ut contraria etiam probabilis censeatur. — *Probabilissima* est, quae ni-

titur fundamento gravissimo; quapropter opposita censetur vel tenuiter, vel dubie probabilis. Hac autem opinione semper licite utimur, ut constat ex propos. 3 damnata ab Alexandre VIII, quae dicebat: *Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam.* — Opinio sive sententia *moraliter certa* est, quae omnem prudentem formidinem falsitatis excludit, ita ut opposita reputetur omnino improbabili.

Opinio demum *tuta* est, quae recedit ab omni peccandi periculo. — *Tutior* vero, quae magis a tali periculo recedit, tametsi rationibus firmioribus non nitatur.

41. — Deinde advertendum, aliam esse probabilitatem facti, aliam juris. — *Probabilitas facti* est, quae versatur circa rei veritatem, sive rei substantiam: nempe, an sacramentum cum tali materia collatum, sit validum aut nullum; an contractus cum tali pacto initus, sit usurarius vel ne. — *Probabilitas autem iuri*s versatur circa honestatem actionis, id est, an liceat sacramentum cum tali materia conferre; an contractum cum tali pacto inire.

42. — His positis, dicimus nunquam esse licitum uti opinione probabili probabilitate

Probabi-
tas facti et
juris.

Probabi-
litas facti
quando illi-
cita.

40. — a) De ista propositione S. Doctor in sexta et septima editione, *de Consc.*, n. 54, ita loquebatur: « Haec propositio merito damnata fuit; tenuis enim probabilitas nequit dici vera

probabilitas, sicut tenuis fortitudo aut tenuis peritia dici nequit vera fortitudo et vera peritia, sed potius dicenda est imbecillitas aut imperitia ».

facti, cum periculo damni alterius aut suis ipsius: quia hujusmodi probabilitas minime auferit periculum damni; si enim opinio illa est falsa, non evitabitur proximi aut operantis damnum. Nam si, exempli gratia, Baptismus cum saliva collatus revera est nullus, ita ut infans sine Baptismo remaneat, probabilitas in oppositum non potest utique efficere, ut sit validus.

43. - Hinc infertur 1°. Non esse licitum in materia fidei, et in omnibus ad aeternam salutem necessitate mediis spectantibus, sequi opinionem nec minus probabilem (ut inepte dicebat propos. 4 ab Innocentio XI proscripta) ^{a)} neque probabiliorem; sed tenetur sequi sententiam tuitiorem. Ac per consequens, amplecti debemus religionem magis tutam, qualis est procul dubio nostra catholica; cum enim quaeviis alia religio falsa sit, etiamsi aliqua videatur alicui probabilius, tamen amplectens eam, relicta tutiori, nequaquam damnum suae aeternae salutis effugiet.

44. - Infertur 2°. Quod medicus tenetur adhibere medicamenta tutiora, infirmis profutura; nec potest uti remediis minus probabilibus, relicto probabili sive tutiori. In medicamentis enim probabilius est, quod est tutius pro sanitate infirmi.

45. - Sed dubitatur 1°. *Utrum*, quando non appetit medicamentum certum, possit medicus uti remedio minus probabili, probabili relictio?

Affirmant Azor, Aragon, Montesinus, Salas, etc. apud Salmant. ¹. - Sed probabilius negant Sanchez ^{a)}, et ipsi Salmant. ²

Azor, part. 1, lib. 2, cap. 17, quaer. 11, v. f. - *Aragon*, in 2^{am} 2^{tae}, qu. 63, art. 4, v. *His tamen non obstantibus*. - *Montesin*, in 1^{am} 2^{tae}, disp. 29, qu. 5, n. 214. - *Salas*, in 1^{am} 2^{tae}, tr. 8, sect. 14, n. 135, concl. 1. - ¹ Tr. 25, cap. 1, n. 148. - ² Loc. cit., n. 144. - *Sotus*, de Just. et Jure, lib. 3, qu. 6, art. 5, v. f. - *Bonac*, disp. 2, de Peccat., qu. 4, punct. 9, n. 22. - ² Tr. 25, de quinto Praec. decal., cap. 1, n. 150, i. f. - ⁴ Loc. cit. n. 148. - *Navar*, Man., cap. 25, n. 60. - *Asor*, part. 1, lib. 2, cap. 17, quaer. 11. - *Castropal*,

43. - ^{a)} Propositio 4 ab Innocentio XI, die 4 Martii 1679 damnata, sic enunciatur: « Ab infidelitate excusabitur infidelis non credens ductus opinione minus probabili ».

45. - ^{a)} Sanchez, *Decal.*, lib. 1, cap. 9, n. 41, hanc utique sententiam tuetur; ejus tamen rationem petit non ex justitia sed ex caritate.

^{b)} Suarez plane hoc innuit, scribens in universum, *de Sacram. Poenit.*, disp. 26, sect. 6, n. 5: « In rebus, seu opinionibus quae ad factum

cum Soto, Suarez ^{b)} et Bonacina: quia medicus non solum ex caritate, sed etiam ex justitia, ratione officii et taciti contractus, tenetur providere meliori modo saluti infirmi, a quo stipendium accipit.

46. - Dubitatur 2°. *An, quando desperatur de salute infirmi, possit medicus applicare illi remedia, quae ipse dubitat an prosint vel obsint?*

Certum est et commune 1° quod si probabile sit remedium fore profuturum, tunc potest, imo tenetur illud applicare, quando certius non habet. Vide Salmant. ³ — Certum est 2° non licere applicare infirmo, etiam desperato, remedium, de quo ignoratur an sit salutare vel noxiun, ad experimentum faciendum super infirmo. Ita communiter Salmant. ⁴ cum Navarro, Azor, Castropalao, Salas, Perez, etc. Ratio, quia illicitum est experimentum quaerere cum periculo mortis infirmi vel accelerationis illius. — Certum est 3° cum Sanchez ⁵ et Salmant. ⁶, quod si remedium est dubie profuturum et certo non nociturnum, omnino infirmo est applicandum.

Quoad quaestionem autem, duplex est sententia:

Prima negat: quia (ut supra dictum est) nunquam licet exponere infirmum periculo mortis, nec illam accelerandi. Ita Salmant. ⁷ cum Azor, Castropalao, Silvestro, Villalobos, etc. — *Secunda* tamen sententia, quae satis probabilis est, et forte probabilius, eamque tenent Sanchez ⁸ cum Valentia, item Busenbaum ⁹, et Bonacina, Filliucci ^{a)}, Reginaldus, Bardi ^{b)} apud Sal-

Si despe-
ratur de sa-
lute infirmi,
tria certa.

Licitum est
eo casu re-
medium du-
biuum.

Pro sacra-
mentorum
collatione.

tr. 1, disp. 2, punct. 9 n. 3. - *Salas*, in 1^{am} 2^{tae}, tr. 8, sect. 14, n. 136. - *Perez*, Laurea Salmant., certam. 10, n. 88. - ⁵ Decal., lib. 1, cap. 9, n. 42. - ⁶ Loc. cit., n. 152. - ⁷ Loc. cit., n. 150. - *Azor*, loc. cit. - *Castropal*, loc. cit., n. 5. - *Silvest*, v. *Medicus*, qu. 4, § *Primum*. - *Villal*, part. 1, tr. 1, diff. 16, n. 1. - ⁹ Loc. cit., n. 39. - *Valent*, in 2^{am} 2^{tae}, disp. 3, qu. 10, punct. 2, vers. *Non improbo*. - ⁹ Lib. 4, cap. 3, dub. 9, n. 4. - *Bonac*, disp. 2, de Peccat., qu. 4, punct. 9, n. 23. - *Regin*, lib. 13, n. 99, i. f.

pertinent, id est, ex quibus pendet quod res fiat vel non fiat, eligendam semper esse tutiorem viam; et certam probabili, et probabili minus probabili esse praferendam, quia probabilitas opinionis non tollit dubium quod in re ipsa esse potest».

46. - ^{a)} Filliucci, tr. 21, n. 152, negat hanc opinionem esse improbabilem, quamvis oppositam appelle communiorem.

^{b)} Bardi, *de Consc.*, disceptat. 4, cap. 30, n. 3,

mant. ¹, affirmat esse licitum ^{c)}: quia, cum de infirmo desperatur, conformius est prudentiae et voluntati infirmi (praesertim si ipse expresse in hoc consentiat) applicare illi remedium dubium, quam illud omittere cum certitudine mortis. Idque ut certum habet Antoine ², agens de officio medici.

Notat praeterea Sanchez ^{d)} cum Navarro ^{d)}, quod, etsi medicus non potest contra suam opinionem auctor esse remedium, si tamen illud ab aliis doctoribus approbatur et infirmus consentit, liceat potest eo uti.

47. - Infertur 3°. Quod judex tenetur judicare juxta sententiam probabiliorem. — Ipse enim tenetur ex pracepto divino et humano, jus suum cuique tribuere pro maiori pondere rationum, quae cuique favent. Hinc damnata fuit ab Innocentio XI propos. 2, quae dicebat: *Probabiliter existimo judicem posse judicare juxta opinionem etiam minus probabilem*.

Recte vero advertit Cardenas ³ cum aliis, quod si reus est in legitima possessione rei controversae, et habet pro se rationem probabilem, nequit judex eum exsoliare, etiamsi actor probabilius rationes pro se adducat; possessio enim legitima (ut diximus n. 35) dat possessori jus certum rei retinendae, donec constet de jure alterius. — Vide dicenda *Lib. IV*, n. 210. *Qu. 2*. ubi id fuit probabitur.

48. - Infertur 4°. Quod in collatione sacramentorum, nequit Minister uti opinione nec probabili, nec probabilius circa eorum valorem; sed tenetur sequi sententiam tu-

¹ Tr. 25, cap. 1, n. 149. — ² De Obligat., cap. 7. — ³ Crisis, dissert. 8, n. 39. — ⁴ De Baptismo, n. 97 et 99. —

consentit utique, si agatur « de remedio quod non sit negative sed positive dubium »; si vero negative dubium fuerit remedium, damnat de peccato eum qui tale remedium adhibuerit.

^{c)} Quin etiam fere omnes isti auctores adidunt medicum prorsus teneri ad illud remedium eo casu adhibendum.

^{d)} Quo res clarior fiat, ipsa Sanchez et Navarri verba addere juvat. Sanchez igitur, *Decal.*, lib. 1, cap. 9, n. 42, scribit: « Non licere medico consulere aegro Medicinam, quam putat illis noxiun, quamvis norit doctiores sentire fore salutiferam. Quia consulti adversus propriae conscientiae dictamen. At potest aegro dicere doctores medicos id tenere, quamvis ipse ejus sententiae non sit; atque ita liceat posse eum illa medicina uti ». Et hic citat Na-

tam, quae est illa, quae vel est tutior, vel moraliter certa. — Constat id ex propos. 1 ab Innocentio XI proscripta, quae dicebat: *Non est illicitum, in sacramentis conferendis sequi opinionem probabilem de valore sacramenti, relictu tuitore: nisi id vetet lex, conventio, aut periculum gravis damni incurriendi. Hinc sententia probabili tantum utendum non est in collatione Baptismi, Ordinis sacerdotalis, aut episcopalis*.

49. - Dixi: *nisi adsit necessitas*. Etenim in extrema necessitate, bene uti possumus qualibet opinione, non solum probabili, sed etiam tenuiter probabili pro valore sacramenti; ut recte dicunt Holzmann ⁴, Antoine ⁵, Cuniliati ⁶, et alii communiter: modo sacramentum conferatur sub conditione. Quia conditio satis reparat sacramenti injuriam, si forte invalide conferatur; et contra, necessitas sufficiens et justa est causa sacramenti conditionate conferendi. — Vide dicenda *Lib. VI*, cap. I, de *Bapt.*, n. 103, v. *Et hic sedulo*; et de *Poenit.*, n. 482, in fine.

50. - Dicunt autem plures AA., quod Quando Ecclesia sup-
licite uti possumus opinione probabili, ubi praesumitur Ecclesia supplere. Ut evenire potest in sacramento Matrimonii, ad convalidandum contractum probabilius tan-
tum validum, si forte contractus ille est nullus ob impedimentum, quod Ecclesia supplendo auferit; et in sacramento Poe-
nitentiae, ad supplendam jurisdictionem confessarii, si forte illa desit. — Hanc sen-

⁵ De Baptismo, qu. 1, resp. 1, n. 2. — ⁶ De Sacram. in genere, cap. 1, § 3, n. 3.

varrum, qui revera, *in can.* Si quis autem, *de poen.*, dist. 7, n. 75, loquitur de medico, qui putat aliquod remedium aegro futurum esse valde noxiun, et ait: « Ibi mortis periculum aegro ex medici consulentis opinione », et ita non potest illi periculo, quamvis solum sit opinatum et fortassis a veritate alienum, causadare. Posset tamen dicere aegro eum, si alii fuerint eo doctiores et magis peri-
titi, sequendo eorum consilium, non peccatum, quamvis fuerit contra suam sententiam et opinionem ». Circa quae prudenter adver-
sus Sanchez: « Quod intelligo, in quantum ait non posse eam medicinam consulere, retento eo dictamine; nam attendens doctores contrarium asserere, posset prudenter id depo-
nere ac eam medicinam consulere ».

In extrema
necessitate.

tentiam vocant communissimam Viva^{a)}, et Lacroix¹ cum Suarez, Lessio, Coninck, Reginaldo, etc.^{b)}; imo Sporer² cum Dicastillo vocat moraliter certam. Hancque testatur esse proxim totius Ecclesiae de Lugo³ cum Arriaga, Suarez et Diana apud Cardenas⁴.

Sed vide Lib. VI, n. 573, ubi plura dicentur circa jurisdictionem confessarii, quomodo et quando praesumitur ipsa suppleri ab Ecclesia. — An autem, stante errore communi, semper Ecclesia supplet jurisdictionem in sacramento Poenitentiae, vide ibid., n. 572.

51. — Quaeritur praeterea, an quod dictum est de administratione sacramentorum, dicendum etiam sit *de susceptione*, ita ut nullus possit suscipere sacramentum cum opinione probabili?

Prima sententia affirmat; et hanc tenent Cardenas⁵, Viva⁶ et Lacroix⁷. — Ratio eorum, quia specialis reverentia debita sacramentis exposcit, ut ea non exponantur periculo frustrationis. Hinc dicunt ex praefata propos. 1 damnata ab Innocentio XI quoad ministrationem, virtualiter damnari etiam quoad susceptionem, cum in utraque idem subsit periculum.

Secunda vero sententia negat; quam tenet Pontius^{a)}, Sanchez^{b)} cum Vasquez, Salon, Sayro, Perez et aliis apud Cardenas^{b)}. Item Sporer⁸ et Viva⁹, ubi videtur se revocare, saltem quoad opiniones, quae ex parte suscipientium passim a fidelibus in proxim deducuntur. — Ratio, quia nul-

¹ Lib. 6, part. 1, n. 117. — ² *Suar.*, de Sacr. Poenit., disp. 26, sect. 6, n. 7. — ³ *Less.*, lib. 2, cap. 29, n. 68. — ⁴ *Con.*, de Sacram., disp. 8, n. 47. — ⁵ *Regin.*, lib. 1, n. 103. — ⁶ *Decal.*, tr. 1, cap. 1, n. 56. — ⁷ *Dicast.*, de Poenit., disp. 10, dub. 8, n. 196 (non cit. a Sporer). — ⁸ *De Sacram.* Poenit., disp. 19, n. 34. — ⁹ *Arriaga*, de Sacram. Poenit., disp. 39, n. 43. — ¹⁰ *Suar.*, de Sacram. Poenit., disp. 26, sect. 6, n. 7. — ¹¹ *Diana*, part. 3, tr. 2, res. 8, v. Unde. — ¹² In prop. 1 damnata, ab Innoc. XI, dissert. 2, n. 166 et seqq. — ¹³ *Loc. cit.*, n. 28 et 38. — ¹⁴ In

lam censetur injuriam sacramento irrogare, qui utitur opinione probabili: nec videntur sacramenta exposcere majorem reverentiam, quam probabilem, quam exposcent alia praecelta divina. Et hanc sententiam, ait Magister Hozes apud Cardenas¹⁰ non amisisse suam probabilitatem ex damnatione Pontificis; quia non constat, propositionem potius proscriptam fuisse respectu reverentiae erga sacramenta, quam respectu caritatis erga suscipientes. — His tamen non obstantibus, censeo non recedendum a prima sententia, saltem quia secunda fere nunquam poterit deduci in proxim a suscipientibus sine proprio animae detimento.

52. — Infertur⁵ et ultimo, quod si quis dubitat, an id quod videt in silva, sit fera vel homo, non potest illud ferire, etiamsi probabiliter, aut probabilius existimet illam esse feram; nam si revera illud animal esset homo, probabilitas illa, sive major probabilitas, non liberaret hominem a morte.

Itaque universe dicendum, nunquam esse licitum uti opinione probabili probabilitate facti, ubi est periculum damni vel injuria proximi.

53. — Secus tamen dicendum de opinione, quae est probabilis probabilitate *juris*, tunc enim quisque licite uti potest opinione illa, formans sibi conscientiam moraliter certam de honestate sua actionis.

Explanata demum opinionum natura, nostrum Systema exponimus.

prop. 1 Innoc. XI, n. 25. — ⁷ Lib. 6, part. 1, n. 105. — ⁸ *Vasq.*, in 1st 2nd disp. 63, cap. 3, n. 13. — ⁹ *Salon*, in 2nd 2nd, qu. 63, art. 4, controv. 2, concl. 4, ad 3. — ¹⁰ *Sayrus*, Clav. reg., lib. 1, cap. 7, n. 4 et seqq. — ¹¹ *Anton. Perez*, Laurea Salmantica, certam, 10, cap. 13, n. 65. — ¹² *Decal.*, tr. 1, cap. 1, n. 57. — ¹³ *Curs. theol. moral.*, de Poenit. Sacram., qu. 3, art. 8, n. 9. — ¹⁴ *Hozes*, Explic. propositionis 1 Innoc. XI, n. 9 et 23, et qu. 2 append., n. 8 et seqq. — ¹⁵ *Loc. cit.*, n. 27.

50. — a) Viva aperte significat hanc sententiam esse communissimam; disserens enim de jurisdictione probabili, *in prop. 1 damnat*. ab Innocentio XI, n. 20, scribit: « Certum moraliter est... illam ab Ecclesia suppleri, si forte desit, quidquid nonnulli in contrarium adducant ».

b) Clarius: Croix allegat auctores, quasi teneant sententiam istam, et ita revera tenent;

ipse vero Croix eamdem vocat communissimam; idemque significat Suarez.

51. — a) Pontius, *de Matr.*, lib. 4, cap. 25, n. 9, de administratione loquitur, non de susceptione Sacramenti.

b) Sanchez, *Decal.*, lib. 1, cap. 9, n. 33, de administratione loquitur; sicut pariter Cardenas, *in prop. 1 Innoc. XI*, diss. 2, n. 17; quamvis tum Sanchez tum auctores citati a

Carte pro-
babiliors se-
quenda.

Auctor
priori op-
nioni adha-
ret.

Consecta-
ria in peri-
culo proxi-
mi.

Probabile
probabilita-
te juris lici-
tum.

54. — Dico I^o quod si opinio, quae stat pro lege, videatur certe probabilior, ipsam omnino sectari tenemur; nec possumus tunc oppositam, quae stat pro libertate amplecti. — Ratio, quia ad licite operandum, debemus in rebus dubiis veritatem inquirere et sequi: at ubi veritas clare inveniri nequit, tenemur amplecti saltem opinionem illam quae proprius ad veritatem accedit, qualis est opinio probabilior a).

55. — Dico II° quod si opinio quae stat pro libertate, est tantum probabilis, vel aequae probabilis ac altera quae stat pro lege, nec etiam ipsam quis sequi potest, eo quod sit probabilis. Nam ad licite operandum sola non sufficit probabilitas; sed requiritur moralis certitudo de honestate actionis, juxta illud B. Pauli ad Rom. (xv, 23): *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.* Dicitur *ex fide*, nempe ex certo dictamine conscientiae, ita ut homo in sua conscientia persuasum sibi habeat, quod agendo recte agat: prout explicant illud *ex fide* S. Chrysostomus, S. Ambrosius et alii cum S. Thoma¹. —

¹ *Chrysost.*, in Ep. ad Rom., homil. 26, n. 3. — ² *S. Ambros.*, in Epist. ad Rom., cap. 14, v. 23. — ³ *De Verit.*, qu. 17, art. 3. *Sed contra.* — ⁴ Tom. 11, dissert. de Opinione probabili.

Propterea falsum reputo effatum illud commune inter probabilistas, nimurum: *Qui probabilit agit, prudenter agit.*

56. — Dico III° quod, duabus aequae probabilibus opinonibus concurrentibus,

Aequa pro-
babiliis re-
flexe licita.

Cardenas, perspicue innuant idem valere de susceptione; tractant enim de poenitentia qui accedit ad confessionem cum attritione cognita: « Si ipse [poenitens], inquit Sanchez, vult accedere cum sola attritione cognita, cum contritus accedere valeat, non fit contra caritatem ei debitam, si ei, hoc pacto disposito, conferatur absolutio ». Quae quidem ex parte ministri asseruntur; sed etiam supponunt poenitentem eo casu rite esse dispositum; secus nec posset illi confessarius impetrare absolutionem.

54. — a) S. Doctor in sexta et septima editione, n. 55, his verbis principium istud exponebat: « Dico... certe, quia, cum opinio pro lege est certe et sine ulla haesitatione probabilior, tum opinio illa non potest esse nisi notabiliter probabilior. Et eo casu, opinio tutor non erit jam dubia (intelligendo de dubio stricte sumpto...); sed est moraliter aut quasi moraliter certa; saltem nequit dici amplius

stricte dubia, cum pro se certum habeat fundamentum quod ipsa sit vera. Unde tunc fit quod opinio minus tuta, quae certo fundamento caret, remaneat aut tenuiter aut saltem dubie probabilis respectu tutoris; adeoque non est prudentia, sed imprudentia velle eam amplecti. Quoties enim intellectui diserte appetit veritatem multo magis stare pro lege quam pro libertate, tunc voluntas nequit prudenter et sine culpa parti minus tutae adhaerere; siquidem eo casu homo non proprio iudicio seu propriae credulitati innixus operaretur, sed potius per quemdam conatum, quem sua voluntate in intellectum inferret, ut a parte quae valde verisimilior sibi apparet, removeretur, et ad partem quae sibi vera non apparet, imo quae videtur nec certum fundamentum habere quod possit esse vera, infleteretur ».

56. — a) Idemque dicendum esse, juxta S. Alphonsum, cum opiniones oppositae sunt

quae non jam fucatae sunt, sed certae ac evidentes, ut demonstrabitur.

57. - Theologorum princeps D. Thomas¹ sic docet: *Lex quaedam regula est et mensura actuum, secundum quam inducitur aliquis ad agendum vel ab agendo retrahitur: dicitur enim lex a ligando; quia obligat ad agendum.* Hinc prosequitur S. Doctor ad docendum quod haec regula et mensura, ut hominibus applicetur, et ipsi ad eam servandam teneantur, debet eis promulgatione manifestari. *Lex, ait², imponitur aliis per modum regulae et mensurae: regula autem et mensura imponitur per hoc, quod applicatur his quae regulantur et mensurantur. Unde ad hoc, quod lex virtutem obligandi obtineat (quod est proprium legis), oportet quod applicetur hominibus, qui secundum eam regulari debent. Talis autem applicatio fit per hoc, quod in notitiam eorum deducitur ex ipsa promulgatione. Unde promulgatio ipsa necessaria est ad hoc, quod lex habeat suam virtutem.*

Quod autem lex nequeat subditos obstringere, nisi eis sit promulgata, est axioma apud omnes compertum: *Leyes instituuntur, cum promulgantur*, scribit Gratianus³. Ratio patet, quia lex tantum in mente legislatoris manens, non est nisi mera cogitatio, sive intentio constituendi legem; non vero constitutio legis quae subditos obliget. Hinc a D. Thoma lex definitur: *Quaedam rationis ordinatio ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet promulgata*⁴. Nulli dubium, ut scribit Franciscus Henno⁵, quod promulgatio sit de essentia legis; nam, ut recte ait Ludovicus Habert⁶: *ad rationem legis pertinent... promulgatio et vis obligandi*. Addit card. Gotti⁷ quod promulgatio est indispensabiliter requiri-

sita ad subditos obligandos: *Ad hoc, ut lex in actu secundo obliget..., requiritur quidem indispensabiliter, ut subditis promulgatione proponatur.* Idem tradit Dominicus Soto⁸, dicens: *Nulla lex ullum habet vigorem legis ante promulgationem; sed... tunc instituitur, dum promulgatur; statimque subjungit: Itaque nullam... exceptionem conclusio haec permittit.* Idem scribit doctor Gallus Duvalius⁹, dicens legem aeternam non potuisse homines obligare ab aeterno: *quia, ut ait, de ratione verae legis est, ut imponatur et promulgetur subditis; nulli autem fuerunt subditi ab aeterno.* Idem scribit Pater Gonet¹⁰: *Legem aeternam, defectu promulgationis, non potuisse obligare creaturas ab aeterno.* Idem scribit Lorichius¹¹: *Hominibus autem [lex aeterna] promulgatur, quando eis innotuit, et semper innotescit.* Idem inquit etiam acer adversarius meus Pater Patutius¹²: *Consentient quidem omnes, promulgationem esse omnino necessariam, ut lex virtutem obligandi obtineat.* Mirabitur quis, me studuisse tot auctoritates hic congerere ad hanc doctrinam probandam, quae a nemine in dubium revocatur; sed me id fecisse sciat, quia ab ea sententiae meae firmitas pendet, nempe quod lex dubia non obligat, ut infra videbimus.

Porro S. Thomas, id ut certum habens, hanc oppositionem sibi objicit¹³: *Lex naturalis maxime habet rationem legis; sed lex naturalis non indiget promulgatione: ergo non est de ratione legis, quod promulgetur.* Et sic respondet: *Dicendum, quod promulgatio legis naturae est ex hoc ipso, quod Deus eam mentibus hominum inseruit naturaliter cognoscendam.* Idque clarius explicando, Silvius ait¹⁴: *Actualiter... tunc unicuique [lex naturae] promulgatur, quando cognitionem a Deo ac-*

¹ 1^a 2^{ae}, qu. 90, art. 1. — ² Loc. cit., art. 4. — ³ Can. In istis 3, dist. 4. — ⁴ Loc. cit., art. 4. — ⁵ De Leg., quaest. prooem., concil. 1, v. *Dicitur denique.* — ⁶ Tract. de Leg., cap. 6, qu. 4, i. f. — ⁷ Theol. dogm., tom. 2, tr. 5, qu. 1, dub. 3, n. 21. — ⁸ De Just. et Jure, lib. 1, qu. 1, art. 4. —

⁹ In 1^{am} 2^{ae}, de Legib., qu. 2, de Lege aeterna, v. *Postrimo.* — ¹⁰ Clyp., 2 part., tr. 6, de Legib., disp. 2, art. 2, n. 19. — ¹¹ Thesaur., verb. *Lex*, n. 6, v. *Secundo.* — ¹² Theol. mor., tr. 1, cap. 1, n. 7. — ¹³ 1^a 2^{ae}, qu. 90, art. 4, ad 1^{am}. — ¹⁴ In 1^{am} 2^{ae}, qu. 90, art. 4, quaer. 4, v. *In resp. ad 1.*

fere vel quasi aequae probables: « Quia (ita S. Doctor, in sexta et septima editione, *de Cons.*, n. 55)..., cum inter utramque opinionem, modica est praeponderantia, ita ut valde

tenuis et dubius sit excessus, tunc ambae opiniones aequae probables existimantur, juxta commune illud axioma: *Parum pro nihilo reputatur* ».

cipit dictantem, quid juxta rectam rationem naturalem sit amplectendum, quid fugiendum. — Idem docet Joannes Gersonius¹: *Lex ista est quaedam declaratio creaturae rationali facta, per quam illa cognoscitur, quid Deus de certis rebus iudicat, ad quas, vel praestandas, vel omitendas, ipse creaturam obligare vult.* Addit tandem Petrus de Lorca²: *Quemadmodum promulgatio est intrinseca et essentialis humanis legibus, sic rationis judicium et cognitione intrinseca est legi naturae.* Quapropter sine rationis iudicio et cognitione, nullo modo existit promulgatio legis sufficientis ad obligandum.

58. - Lex vero, ut obliget, non tantum promulganda est, sed etiam promulganda *ut certa*. — Et hoc punctum firmiter est hic statuendum; ideoque in eo perpendendo diutius non frustra immorabor, cum plura opus sit hic repetere quae jam alibi scripsi. *Enimvero, ex hujuscemodi fundamento firmitatem haurit nostra sententia, nempe, non posse legem incertam certam obligationem imponere.* — Dicimus igitur, neminem ad aliquam legem servandam teneri, nisi illa ut certa alicui manifestetur. Posito enim, ut vidimus, quod lex necessario est promulganda ut obliget; si promulgatur lex dubia, promulgabitur dumtaxat dubium, opinio, sive quaestio an adsit lex prohibens actionem, sed non

¹ In 1^{am} 2^{ae}, de Leg., disp. 6, vers. *Asserendum est.*
² Can. *Erit autem* 2, dist. 4. Cfr. S. Isidorum, Ety-

promulgabitur lex. Hinc omnes ad asserendum conveniunt, quod lex, ut obliget, debet esse certa ac manifesta, debetque uti certa manifestari sive innotescere homini, cui promulgatur. — Audiamus id quod communiter inquiet doctores super hanc sententiam, sive super hoc principium, quod inter alios maxime tradit D. Thomas atque probat. S. Isidorus, inter conditions legis ut obliget, ait legem debere esse manifestam. Ita habetur in jure canonico³. Idque certum est etiam in jure civili⁴: *In dubio, nullus praesumitur obligatus.*

D. Thomas, loquens de lege aeterna et naturali, docet quod, ad hoc ut ipsa possit esse nobis mensura, debet esse certissima, nobisque innotescere. Attendamus verba S. Doctoris. — Ipse⁵ sibi objicit: *Mensura debet esse certissima (nota); sed lex aeterna est nobis ignota: ergo non potest esse nostrae voluntatis mensura, ut ab ea bonitas voluntatis nostrae dependeat.* Et ita respondet: *Licet lex aeterna sit nobis ignota, secundum quod est in mente divina, innotescit tamen nobis aliqualiter, vel per rationem naturalem, quae ab ea derivatur ut propria ejus imago, vel per aliqualem revelationem superadditam.* Ratio patet, cur lex debet esse certa: quia cum lex, juxta S. Doctorem, sit mensura et regula, qua homo mensurari et regu-

Lex debet
homini in-
notescere.

mologiarum lib. 5, capit. 21. — ³ 1^a 2^{ae}, qu. 19, artic. 4, ad 3.

57. - ^{a)} Verba hic a S. Alphonso descripta commentarium quidem Gersonii praeseferunt; sed textus genuinus ita legendus est: « Lex divina praecettoria est signum verum revelatum creaturae rationali, quod est notificativum rectae rationis divinae, volentis teneri illam creaturam seu ligari ad aliquid agendum vel non agendum, pro dignificatione ejus ad aeternam vitam consequendam et damnationem evitandam ». Et habetur in opusc. *De vita spirituali animae*, lect. 2, vers. *Lex divina*.

58. - ^{a)} Axioma illud non nisi mediate et indirecte ex jure civili desumitur; et potius est Glossa juris canonici. Etenim in *Reg. jur. 11 in 6°*, quae ita se habet: « Cum sunt partium iura obscura, reo favendum est potius quam actori », Glossa, § *Additio*, haec commentatur: « Hujus regulae triplex est ratio... Secunda, quia nullus praesumitur obligatus vel

obnoxius, in *Authent.*, collat. 7, *Quibus modis naturales efficiuntur sui*, § *Natura siquidem* ». Atvero ibi lex civilis nihil aliud habet quam sequentem sanctionem: « Natura siquidem ab initio, dum de filiorum procreatione sanciret, scriptis nondum positis legibus, omnes similiter quidem liberos, similiter autem produxit ingenuos. Primis namque parentibus primi filii, similiter quidem liberi, similiter autem legitimis a creatura fiebant: bella vero et lites atque libidines et concupiscentiae, causam depositerunt ad aliud schema. Servitutem namque invenit bellum; naturales autem, castitatis casus: lex autem rursus hujusmodi delicta curans, libertatem servis molita est.; imperatoria vero constitutiones aperuerunt iis quae non recte facta sunt, ad jus legitimum vias, quod non transitorie neque nos sancimus, neque subjectos hanc legem negligenter audire praecipiimus ».

lari debet circa suas actiones, nequaquam ille recte mensurari et regulari potest, nisi mensura et regula illa sit certa, ut obliget, quin et homini innotescat. *Lex enim, scribit doctissimus Petrus Collet, ut obliget, debet dari ut regula, ac proinde innotescere; atqui lex non innotescit, nisi per promulgationem, cum per eam solam eo intimetur modo, qui obediendi necessitatem inducit*¹. — Idem tradit Joannes Gersonius, dicens quod lex, ut obliget, necessario debet homini manifestari; alias Deus eum obligare non potest ad illam servandam: *Necesse est (valde notabilia sunt Gersonii verba) dari manifestationem ordinationis ac voluntatis Dei; nam per solam ordinationem, aut per solam suam voluntatem, non potest Deus absolute creaturem imponere obligationem; sed ad hoc opus est, ut ei communicet notitiam unius aequae ac alterius*^b.

Idem tradit Gonet, dicens: *Homo non tenetur conformari voluntati divinae..., nisi quando voluntas divina nobis praeceperit vel prohibitione manifestatur*². Et de hoc rationem praebet, sribens, hominis peccatum pendere ab ipsis voluntate transgrediendi legem. Si autem peccatum (ait) penderet ab existentia vel non existentia legis, peccatum esset fortunae sive casus, non jam voluntatis: quod magnum esset absurdum. *Plerumque (scribit) esset fortunae, non voluntatis, quod homines peccant vel non peccant, prout videlicet id quod agunt est conforme vel difforme iuri naturali ab eis ignorato; quod etiam absurdissimum est, cum vera et sola causa peccati sit voluntas creata, ut operans diffor- miter ad regulas morum*³.

¹ Institut. theol., de Legib., cap. 1, art. 2, concl. 2. — ² Cyp., part. 2, tr. 3, de Moralitat. act., disp. 6, art. 2, § 1, n. 37. — ³ Cyp., part. 2, Dissert. de Opin. probab., art. 6, § 1, n. 181. — ⁴ In 1st 2nd, qu. 90, art. 4, quaer. 4,

Idem tradit Silvius, dicens: *Actualiter... tunc [lex naturae] unicuique promulgatur, quando cognitionem a Deo accipit dictantem, quid juxta rectam rationem naturalem sit amplectendum, quid fugiendum*⁴. Non tenetur igitur quis ad legem, nisi eam juxta rectam rationem cognoscat esse necessario amplectendam. Idem tradit Fulgentius Cuniliati, hoc absolute proferens: *Legis... violatores non sunt illi, quibus nondum lex innotuit*⁵. Idem tradit Iodoch. Lorichius: *Hominibus autem promulgatur, quando eis innotuit, et semper innotescit*⁶.

59. — Ex omnibus his praefatis, evidenter appetit moralis certitudo sententiae nostrae, vel potius sententiae D. Thomae, qui pluribus in locis eam docet. Signanter⁷ hoc morale principium absolute profert: *Nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti.* — Ab omnibus philosophis cum D. Thoma, docetur distinctio inter opinionem et scientiam: *Opinio denotat cognitionem dubiam aut probabilem alicujus veritatis; scientia vero cognitionem certam ac patentem significat.* Sed audiamus ipsum S. Doctorem; et quod S. Thomas nomine scientiae intellegat praecise cognitionem certam, patet, quia proponit⁸ hoc quaesitum: *Utrum conscientia liget?* ac deinde ait: *Ita... se habet imperium alicujus gubernantis ad ligandum in rebus voluntariis illo modo ligationis, qui voluntati accidere potest, sicut se habet actio corporalis ad ligandum res corporales necessitate coactionis.* Actio autem corporalis agentis nunquam inducit necessitatem in rem aliam, nisi per contactum coactionis ipsius ad rem, in quam agit. Unde, nec ex imperio alicujus... do-

vers. In resp. ad 1st. — ⁵ Tract. 1, de Regul. mor., cap. 2, § 1, n. 5. — ⁶ Thesaur., verb. Lex, n. 6, vers. Secundo. — ⁷ De Verit., qu. 17, art. 3, in corpore. — ⁸ De Verit., loc. cit.

^b) Genuinus textus Gersonii, de Vit. spirit. animae, lect. 2, v. *Lex divina*, ita se habet: « Ponimus igitur [in legis descriptione] sicutum pro genere, quia Deus se solo non obligat creaturam rationalem, nisi per notificacionem sue rationis rectae, dictantis et voluntis creaturam sic teneri seu ligari... Sequitur in descriptione: quod est notificativum divinae rationis rectae, volentis teneri illam

creaturam, vel ligari ad aliquid agendum vel non agendum; quia fit a quibusdam quæstio, quæ sit ratio obligatoria in Deo: vel recta ratio vel voluntas. Ponitur hic utrumque, quia nec recta ratio sine voluntate, nec e contra, sunt in Deo obligationis complementum. Praeterea, quantumcumque notificetur voluntas sui superioris, nisi per illam velit ligare, non consurgit obligatio».

mini ligatur aliquis, nisi imperium attingat ipsum, cui imperatur. Attinet autem ipsum per scientiam: unde nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti... Sicut in corporalibus agens corporale non agit, nisi per contactum; ita in spiritualibus praeceptum non ligat, nisi per scientiam. — Similitudo a D. Thoma hic allata nequit esse magis lucida et convincens, ad probandam nostram sententiam sive principium, nempe, quod lex incerta non potest certam obligationem inducere. Dicit S. Doctor, quod scientia praecepti est instar vinculi, quod voluntatem ligat. Unde, sicut ad rem aliquam ligandam, opus est ut actualiter unus applicetur; ita ad ligandam voluntatis voluntatem, ut actionem aliquam exerceat vel omittere teneatur, necesse est ut ipse praecepti scientiam habeat: alioquin homo ille in sua libertate remanet. Quamobrem, dum illa in dubio est, an adsit vel non praeceptum prohibens vel praeciens (sicut accidit, cum duas opiniones ejusdem ponderis aequae probabiles concurrunt), tunc non habet quidem scientiam praecepti; ideoque praeceptum servare non tenetur.

Ad hoc magis explicandum, Doctor Angelicus eodem loco subdit: *Ad videntem autem quomodo [conscientia] liget, sciendum est quod ligatio, metaphorice a corporalibus ad spiritualia sumpta, necessitatis impositionem importat; ille enim qui ligatus est, necessitatem habet consistendi in loco ubi ligatus est, et aufertur ei potestas ad alia divertendi.* Sicut igitur contra, qui ab aliquo vinculo actualiter non est ligatus, habet potestatem divertendi quo vult; ita, qui non est ligatus per scientiam praecepti, liber est ab obligatione praecepti. Ideo S. Doctor scribit legem dici a ligando: *Dicitur enim lex a ligando, quia obligat ad agendum*¹.

Hanc suam sententiam D. Thomas valde confirmat in alio loco², ubi quaerit: *Utrum*

¹ 1st 2nd, qu. 90, artic. 1, in corpore. — ² 1st 2nd, qu. 19, artic. 10. — ³ 1st 2nd, qu. 19, artic. 10, ad 1st. — ⁴ Cyp., num. 87.

59. — ^a) S. Thomas affirmit profecto necesse esse, ut voluntas humana semper sese

necessarium sit, voluntatem humanam conformari voluntati divinae in volito, ad hoc quod sit bona? et affirmat^a. Sed et postmodum³ S. Doctor hoc sibi objicit:

Videlur, quod voluntas hominis non debeat semper conformari divinae voluntati in volito; non enim possumus velle quod ignoramus... Sed quid Deus velit, ignoramus in plurimis; ergo non potest humana voluntas divinae voluntati conformari in volito. Et respondet: *Ad primum... dicendum, quod voluntum divinum secundum rationem communem quale sit, scire possumus; scimus enim, quod Deus quidquid vult, vult sub ratione boni. Et ideo, quicumque vult aliud sub quacumque ratione boni, habet voluntatem conformem voluntati divinae, quantum ad rationem voliti.* Sed (nota sequentia verba) *in particulari, nescimus quid Deus velit; et quantum ad hoc, non tenemur conformare voluntatem nostram divinae voluntati.* Itaque docet S. Thomas, quod homo, semper ac rem aliquam ligandam, opus est ut actualiter unus applicetur; ita ad ligandam voluntatis voluntatem, ut actionem aliquam exerceat vel omittere teneatur, necesse est ut ipse praecepti scientiam habeat: alioquin homo ille in sua libertate remanet. Quamobrem, dum illa in dubio est, an adsit vel non praeceptum prohibens vel praeciens (sicut accidit, cum duas opiniones ejusdem ponderis concurrunt), tunc non habet quidem scientiam praecepti; ideoque praeceptum servare non tenetur se conformare voluntati divinae in rebus particularibus ignoratis, et signanter in praeceptis, ubi haec divina voluntas non est ei manifestata. Id autem distinctius declarat Pater Gonet, dicens:

*Homo non tenetur conformari voluntati divinae in volito materiali, nisi quando voluntas divina nobis praeceperit vel prohibitione manifestatur*⁴. — In dubio igitur ubi nescimus, an Deus aliquo praecepto nobis aliud in particulari imponat aut vetet, non tenemur conformari circa tale praeceptum voluntati divinae, nisi praeceptum nobis manifestetur. Etenim, ut tradit Joannes Gersonius, ubi Deus non manifestat nobis suam voluntatem, non potest (ait) nos obligare ad eam sequendam. Repetamus hic ejus verba, jam alibi supra relata: *Necesse est dari manifestationem ordinationis ac voluntatis Dei; nam per solam suam voluntatem, nondum potest*

theol. thomist., part. 2, tract. 3, disp. 6, artic. 2, § 1, num. 87.

conformet divinae voluntati, sed in volito formaliter dumtaxat.

Deus absolute creaturae imponere obligationem ^{b)}.

Eamdem sententiam D. Thomas fortius confirmat in alio loco ¹, ubi signanter loquitur de obedientia, quae praeceptis divinis debetur. — Ita quaerit: *Utrum in omnibus sit Deo obedendum?* S. Doctor affirmat; sed ² sibi objicit: *Quicumque obedit Deo, conformat voluntatem suam voluntati divinae, etiā in volito; sed non quantum ad omnia tenemur conformare voluntatem nostram voluntati divinae in volito, ut supra habitum est: 1^a 2^{ae}, qu. 19, art. 10* (ubi habetur textus jam supra relatus): *ergo non in omnibus tenetur homo Deo obediēre.* Et sic respondeat (attendamus hic, quomodo S. Doctor fuerit semper firmus et uniformis in hac sua sententia): *Ad tertium dicendum quod, etsi non semper teneatur homo velle quod Deus vult, semper tamen tenetur velle quod Deus vult eum velle. Et hoc homini praecepit (nota) innescit per praeceptum divinum.* Homo igitur tenet Deo obediēre, et ipsius voluntati conformari circa praecepta, non jam in omnibus quae Deus vult, sed tantum in iis quae vult Deus nos velle (*quod Deus vult eum velle*). — At, quomodo sciemos id quod Deus non solum ipse vult, sed etiam vult nos velle? Sciemus, inquit S. Thomas, cum nobis id manifestatur per sua divina praecepta: *Et hoc homini praecepit innescit per praeceptum divinum.* Ergo non obligat sola dubia notitia praecepti, ad illud servandum tamquam voluntatem divinam; sed requiritur certa et manifesta praecepti cognitio: quod quidem significat verbum illud *innescit*. — Itaque, ubi duae sunt opiniones aequalis ponderis, cum eo casu desit sufficiens promulgatio legis, ipsa non habet virtutem obligandi, ut firmatum est sub initio hujus Systematis. Lex autem quae non obligat, non est lex: *Dicitur enim lex a ligando*, ait S. Thomas; lex ergo quae non ligat, lex dici non potest.

¹ 2^{ae} 2^{ae}, qu. 104, art. 4. — ² Loc. cit., art. 4, ad 3^{em}. — S. Thom., 1^{ae} 2^{ae}, qu. 90, art. 1, corp. — ³ Summa, lib. 3, tit. 34, de Poenit., § 4, vers. *Quid de venialibus*. — ⁴ Insti-

60. — Hanc autem sententiam, quod, ubi praeceptum est vere et stricte dubium, non adest obligatio illud servandi, secuti sunt communiter auctores, tam antiqui, quam recentes. — S. Raymundus scripsit ⁵: *Non sis nimis pronus judicare mortalia peccata, ubi tibi non constat per certam Scripturam.* Lactantius scripsit ⁶: *Stultissimi est hominis, praeceptis eorum velle parere, quae, utrum vera sint an falsa dubitatur.* Textus habetur in cap. *Cum in jure 31, de off. et pot. judic. deleg.*, ubi habetur: *Nisi de mandato... certus extiteris, exequi non cogeris quod mandatur.* Idem scripsit Joannes Nider ⁵, citans Bernardum de Claromonte: *Ex quo enim opinione sunt inter magnos doctores, et Ecclesia non determinavit alteram partem, teneat quam voluerit.* — Idem scripsit S. Antoninus: *Secundum Cancellarium, non plus nocet homini errare in articulo fidei, qui non est declaratus adhuc ab Ecclesia, quod sit articulus de necessitate credendus, quam nocere posset actus moralis contra aliquid agibile perpetratus, quia actus non dicitur esse certus ex Scriptura aut determinatione Ecclesiae, quod sit illicitus...* Sed constat, ... *quod in materia fidei, dum doctores sentiunt contraria, licetum est ante determinationem Ecclesiae, tenere unam partem vel alteram sine periculo peccati;... ergo a simili, licet unam opinionem in moralibus tenere, juxta limitata superius, ubi saltem magis sapientes non sentiunt contrarium* ⁶. Juxta igitur S. Antoninum et Cancellarium (videlicet Gersonium), non tenemur sequi opinionem tutiorem, ubi tutior non appetit probabilior. — Gabriel Biel scripsit ⁷: *Nihil debet damnari tamquam mortale peccatum, de quo non habetur evidens ratio, vel manifesta auctoritas Scripturae.* — Dominicus Soto scribit quod lex, cum ipsa sit regula actionum, opus est ut homo eam intueatur, nempe quod cognoscat eam ut certam:

Praece-
ptum stricte
dubium non
obligat.

tut., lib. 3, cap. 27. — ⁵ Consolator., part. 3, cap. 12. — ⁶ Part. 1, tit. 3, cap. 10, § 11, vers. *Revertendo*. — ⁷ In 4, dist. 16, qu. 4, art. 2, concl. 5, i. f.

^{b)} Recole ea quae superius ad num. 58, not. b, jam animadvertisimus: haec scilicet esse

commentarium, non vero genuinum Gersonii textum.

Qui regula utitur, eam intuiri necesse habet ¹. Unde scripsit postea ²: *Quando sunt opinione probabiles inter graves doctores, utramque sequaris, in tuto habes conscientiam.* Ita etiam card. Lambertinus (qui postea ad pontificatum evectus est, sub nomine Benedicti XIV) scripsit in suis Notificationibus ³: *Non si debbono porre legami, quando non vi è una chiara legge che gl'imponga* ^{a)}.

Doctissimus Melchior Canus, scribens adversus Scotum, qui obstringebat peccatores ad eliciendam contritionem in quocumque die festo ^{b)}, dicit: *Jus humanum nullum est, aut evangelicum, quo hoc praeceptum asseratur: proferant, et faciebimus.* Canus ^{c)} sic scribit: *Quoniam ignoro unde ad hanc opinionem doctores illi venerint, libere possum, quod non satis explorare perceptum sit et cognitum, sine ulla dubitatione negare.* Joseph Rocafull, praepositus Valentiae, scripsit: *Casu quo, facta diligentia, non constat an lex sit imposta..., sed res dubia manet, non obligat..., sive sit lex vel praeceptum naturale* ^{d)}. Pater Suarez ita scribit: *Quamdiu est judicium probabile, quod nulla sit lex prohibens vel praecipiens actionem, talis lex non est sufficienter proposita vel promulgata homini; unde, cum obligatio legis sit ex se onerosa,... non urget, donec certius de illa constet* ^{e)}. Idem scripsit Pater Joannes Ildephonsus, dominicanus: *Quando dubium est de ipsa existentia et substantia legis,*

¹ De Just. et Jure, lib. 1, qu. 1, art. 4, concl. 1, declaratio. — ² Op. cit., lib. 6, qu. 1, art. 6, v. f. — ³ Notific., tom. 4, notif. 13. (al. in Latina edit.: Notif. 80, n. 19). — ⁴ Canus, Relect. de Poenit., part. 4, concl. 3. — ⁵ Loc. cit., part. 4, v. f., vers. *Ad ultimum*. — ⁶ Prax. theol. mor., part. 3, de Princip. extern. humanor. act. lib. 1, sect. 2, cap. 4, n. 65. — ⁷ De Act. humanor. bonit. et malit., disp. 12, sect. 6, n. 8. — ⁸ In 1^{am} 2^{ae}, disp. 209, n. 1132. — ⁹ De Act. human., disp. 2, qu. prolegom., § 4, qu. 10. — ¹⁰ Loc. cit., disp. 2, qu. 5, vers. *Dico 2°*. — ¹¹ De Sacram. Poenit., disp. 16, n. 109. — ¹² De Conscient., n. 135. — ¹³ Tract. 3, de Legib., qu. 2, cap. 5, quaer. 1. — ¹⁴ Tract. 6, de Poenit., capit. 8, num. 25 et tract. 11, de Legib., capit. 2, num. 110.

60. — ^{a)} Id est: « Ne vinculum fidelibus injiciatur, quod a nulla lege clare praescribitur ».

^{b)} Canus contra Scotum utique scribit; sed Scotus, in 3, dist. 27, n. 18, vers. *Quantum ad 2um (quem locum allegat Canus), potius dubitando quam asserendo hanc doctrinam exhibet, scribens: Illud praeceptum affirmativum...: Diliges Dominum Deum tuum... obligat pro aliquando ad actum elicitudem... Quando autem sit hoc, forte determinavit hoc illud praeceptum divinum: Sanctifica sabbatum, et maneat unusquisque apud se, id est recolligendo se et ascendendo ad Deum suum».*

^{c)} Vasquez, in 1^{am} 2^{ae}, disp. 62, cap. 9, num. 45, etiam non expressis verbis, aperte tamen hanc doctrinam significat: « Commune axioma: *Tutior est pars eligenda, intelligitur solum in dubiis, non in opinionibus;* nempe, quando dubium tale est, ut judicium conscientiae cum assensu colligi non possit, sed etiam semper maneat dubia conscientia ». Ita loquitur Vasquez.

^{d)} Mastrius in sua *Theol. mor.*, disp. 1, qu. 3, art. 2, n. 56, consentit quidem, sed tantum pro lege « quae continet notabilem incommunitatem ».

ducere; necessario eruitur, esse moraliter certum quod, ubi duae opinione aequalis ponderis concurrunt, non est obligatio sequendi tutiorem. — Si quis autem de hujus sententiae certitudine rationem exposcat, breviter ei, ex omnibus hucusque probatis, respondebitur: quia lex dubia non obligat. Et si quaerere pergit, cur lex dubia non obliget, respondebitus hoc succincto arguendo: lex non sufficienter promulgata non obligat; lex dubia non est sufficienter promulgata (quia, dum lex est dubia, promulgatur sufficienter dubium sive quaestio, sed non promulgatur lex): ergo lex dubia non obligat. Qui argumentum hoc inficiari vellet, probare deberet, vel quod lex etiam non promulgata obligat, vel quod lex dubia est vere promulgata, contra id quod expresse docet S. Thomas et alii communiter, ut vidimus; sed nunquam harum propositionum ullam probabit in aeternum. — Haec tandem sit conclusio hujus sententiae. Spectato pondere aequali utriusque opinionis, homo dubius maneret, neque operari posset; spectata autem vi legis, cum ipsa eo casu non sit sufficienter promulgata, non obligat nec ligat. Et ideo homo, utpote ab hujusmodi lege dubia non ligatus, redditur certus de sua libertate, et sic licite operari potest.

Constat autem ex ipso naturali dictamine, licere nobis agere omne id quod a lege non prohibetur, sicut scribit Heineccius¹, sic ajens: *Omnia... libertati hominis permittit Deus, quae non praecepit vel prohibuit. Sic e. gr. cum sola arbores scientiae boni et mali hominibus interdixisset Deus, recte omnino inferebant protoplasti, licere sibi fructibus reliquis omnibus vesci*². *Cessante enim legis obligatione, viget libertas.* Id porro validius confirmatur textibus juris civilis et canonici: *Cuique facere libet, nisi si quid vi aut jure prohibetur*³. *Nisi de mandato... certus extiteris, exsequi non cogoris quod mandatur*⁴. — Quapropter S. Thomas docet, id tenendum tanquam commune et certum axioma in lege naturali, sic scribens: *Illud dicitur licitum, quod nulla lege prohibetur*⁵.

Hinc inepte arguit quidam auctor, dicens: *Ubi dubium est an adsit lex, conse-*

¹ Elementa jur. nat. et gent., lib. I, cap. 1, § 13, Nota.
² Genes., III 2, 3. — ³ Institut., lib. I, tit. 3, de jure per-

quenter dubium etiam est an adsit libertas. — Male (dico) arguit: nam ubi dubium est an adsit lex, certum est legem non obligare; docet enim S. Thomas (ut notavimus supra), quod *nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti*. Patet autem, scientiam importare cognitionem certam de lege. Et hujus ratio etiam patet: quia lex, donec est dubia, non est sufficienter promulgata; atqui lex non sufficienter promulgata, non habet virtutem obligandi sive ligandi, ut ait Doctor Angelicus, juxta supra dicta. Ubi autem non existit lex ligans sive prohibens, homo licite operatur, ut ait idem S. Thomas⁶.

62. — Dixi sub initio quod, ubi opinio pro lege videtur certe probabilior, eam sequi tenemur; secus vero, si est ejusdem ponderis, quod habet opinio pro libertate.

— Auctor autem ephemeridum gallicarum mihi objicit, quod haec propositio probat nimis. Si enim sequi non teneremur opinionem quae stat pro lege, cum opinio pro libertate est aequalis momenti, quia tunc lex est dubia; nec etiam teneremur sequi opinionem pro lege, cum opinio pro libertate esset minus probabilis, quoniam etiam opinio minus probabilis efficit quod lex sit dubia, et non sufficienter promulgata. — Sed respondeo quod, cum opinio tutior est certe probabilior, eo casu (ut in principio hujus Systematis praemisi) quamvis lex omnino certa non sit; attamen, propter illam majorem probabilitatem, opinio pro lege videtur moraliter verior, et consequenter appetit moraliter ac sufficienter promulgata; et ideo nequit dici tunc omnino dubia dubio stricto; remanet tantum eo casu quoddam dubium latum, quod ab opinione tute discedere non permittit. Cum autem opinio quae stat pro libertate est aequalis momenti, tunc adest dubium strictum de existentia legis; ac propterea, sicut probavimus, non adest tunc obligatio amplectendi opinionem strictiore, nec servandi legem, de qua omnino dubitatur, an ipsa existat vel non existat.

63. — Sed priusquam finem ponam huic Dissertationi, praeterire nolo duabus oppositionibus respondere, quas invenio obje-

Aliae obiec-
tiones.

sonarum, § 1. — ⁴ Cap. *Cum in jure 31, de offic. et pot. jud. deleg.* — ⁵ In 4, dist. 15, qu. 2, art. 4, solut. 2. — ⁶ Loc. cit.

ctas a Patre Flaviano Ricci, in Theologia morali Patris Anacleti, ab ipso nuperime reformata, ubi sic scribit: Omnes divinae et humanae leges sunt certae et sufficienter promulgatae; controversia ergo non cadit super existentiam legis aut super ejus promulgationem, sed super ejusdem extensionem; ideo in casu particulari debemus legem generalem ad illum applicare, et investigare, an casus ille comprehendatur vel ne a lege. Hinc falso nobis imponit, quod in concursu duarum opinionum quae sunt aequalis ponderis, judicamus legem certe ad eum casum non extendi. Ipse vero auctor duo supponit eo casu accidere: *primum*, quod tunc nostra libertas evenit dubia; *secundum*, tunc tribuendum esse locum regulae canonum quae dicit: *In dubiis, tutior via eligenda est, iuxta, ut addit, Scripturam illam (Eccli. III, 27): Qui amat periculum, in illo peribit*^{a)}.

Respondeo ad *primum*. — Quando dubitatur, an casus comprehendatur a lege vel non, nequaquam dicimus legem tunc certe non extendi. Sed dicimus, quod in casu duarum opinionum aequalis ponderis, quamvis lex generalis (v. gr. non furandi, non occidendi) sit certa quoad existentiam, et sit sufficienter promulgata; respectu tamen ad illum casum est dubia, tam quoad existentiam, quam quoad promulgationem; ac propterea tunc, quia dubitatur an lex ad casum illum extendatur, certum est non extendi quoad obligacionem. Nam, ut late probavimus supra, eo casu, cum lex dubia sit, nequit ligare certam hominis libertatem, quae, donec a lege sit ligata, manet soluta. — Id quidem agnovit D. Thomas, cum dixit legem esse instar ligaminis, quod, donec per contactum applicatur alicui, hic *habet potestatem ad alia divertendi*; sunt verba S. Doc-

toris¹. Hinc protulit sententiam illam: *Nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti*².

Hoc autem maxime alibi confirmatur a S. Thoma, ubi sic scripsit: *Lex quaedam regula est et mensura actuum, secundum quam inducitur aliquis ad agendum, vel ab agendo retrahitur; dicitur enim lex a ligando, quia obligat ad agendum*³. — *Mensura*, ait card. Gotti, *ut actu mensuret, debet applicari mensurabilis*; et ideo addit: *Lex, ut actu obliget, debet promulgatione imponi subditis*⁴. Quomodo autem poterit quis suas actiones recte mensurare, nisi mensura illa sit certa et non ambigua? — Nec valet dici, quod ubi lex est dubia, est etiam dubia libertas hominis: quia libertas manet semper certa, usquedum a lege pariter certa et manifesta non ligatur. Quantumvis igitur lex generalis sit certa, certe existat et certe sufficienter sit promulgata; donec tamen ipsa non est casui particulari applicata, libertas, utpote non adhuc ligata, in sua possessione remanet.

Respondeo ad *secundum*, nempe ad regulam canonum a Patre Flaviano adductam. — Et quaero ab eo: Certumne est, quod praefata regula comprehendat omnia dubia speculativa, et non tantum practica aut dubia de facto? Id equidem certum non est: nam communior sententia tradit, regulam illam dumtaxat locum habere in dubiis practicis et de facto. Ecce quod scribit S. Antoninus: *Quod autem volentes probare cotractum esse illicitum, inducunt illud: In dubiis tutior via est eligenda. Respondetur, hoc esse verum de honestate et meriti majoritate, non de salutis necessitate quoad omnia dubia; atque oportet omnes religionem intraret*⁵. Idem scribit Christianus Lupus⁶, illud arguens^{b)} ex doctrina S. Augustini;

^{a)} De Verit. qu. 17, art. 8. — ^{b)} Loc. cit. — ³ 1^a 2^{aa}, qu. 90, art. 1. — ⁴ Tom. 2, tr. 5, qu. 1, dub. 3, n. 22. — ⁵ Part. 2,

tit. 1, cap. 11, § 31. — ⁶ Tom. 11, dissert. de Opin. probabili, cap. 11.

In dubio tu-
tius sequen-
dio.

63. — ^{a)} Flavianus Ricci, in Theol. moral. Anacleti Reiffenstuel, tr. I, dist. 4, n. 133, 135 et 136, haec utique habet, sed non alludit ad textum Eccli. III, 27: *Qui amat periculum in illo peribit.* Hoc saltem deest in editione quae Bassani anno 1780 prodiit, et quae sola mihi praesto adest. Nihilominus ipse Flavia-

eamdem sententiam sequuntur Navarrus, Dominicus Soto, Abbas, Nider, Tabiena: Suarez, Angles, S. Bonaventura, Gersonius, Ysambertus, Joannes Ildephonsus, Salas, Cornejo, Joannes a S. Thoma et alii; quorum loca observari possunt apud aliam quamdam meam Dissertationem, quam olim diffusius de hac materia edidi. Ibi evidenter probavi, quod hujusmodi canonum regula tantum casus practicos et de facto spectabat^{c)}. — Saltem igitur praedicta regula, sive lex canonum, est vere dubia extra casus practicos et de facto; ac ideo non sufficienter promulgata, et propterea vim non habet obligandi.

Sed demus gratis hanc legem procedere pro omnibus dubiis; rursum peto: Quid dicit lex haec sive regula? *In dubiis tutior via est eligenda*. Ergo, cum homo est in dubio, nequit agere. — Sed quid, si formet sibi dictamen moraliter certum de honestate suae actionis? Tunc non est *in dubio*; sed est extra dubium et extra casum regulae, ob principium illud jam plus quam plene probatum, quod lex dubia non obligat, quia tunc deficit ei promulgatio, quae est de essentia legis.

Textus autem quem addit: *Qui amat periculum, in illo peribit*, nescio quomodo possit suae opinioni favere. — Non ignoro

Quando percepit qui periculum se exceptum ponit.

hujusmodi Scripturam afferri ab omnibus ejusdem rigidae sententiae propugnatoribus; sed non valeo intelligere, quidnam ex ea eruere possint isti magistri (ut se jactant) sanae et purioris doctrinae. Attendatur Scripturae contextus; dicitur ibi: *Cor durum habebit male in novissimo, et qui amat periculum, in illo peribit*¹. En quod casus Scripturae, in quo homo graviter peccat, est, cum ipse in verum se immittit periculum suae salutis, protrahendo usque ad mortem suam conversionem; sicut pariter verum periculum incurrit et graviter peccat, qui occasionem proximam peccandi voluntarie renuit removere. Omnino differt ergo casus a nostro, in quo, posito quod lex dubia non obligat, nullum est periculum transgrediendi legem: quia, cum eo casu non sit ea sufficienter promulgata, nullam habet virtutem obligandi.

Ex hac autem doctrina S. Thomae, nempe, quod lex non habet virtutem obligandi, nisi sit promulgata et innotescat, duo corollaria descendunt, quibus praefata nostra Dissertatione magis solidatur: *primum*, quod lex dubia non obligat; *secundum* huic annexum, quod lex incerta nequit certam obligationem inducere. — Hinc subdimus

COROLLARIUM PRIMUM.

LEX DUBIA NON OBLIGAT.

Lex dubia non obligat.

64. - Ex principio autem tam firmiter et multipliciter a D. Thoma probato, nempe, quod lex non promulgata non habet virtutem obligandi, certa descendit praefata prima conclusio, quod *lex dubia non obligat*. Hujusmodi conclusio probatur ex eo, quod certum et exploratum communiter est inter omnes doctores, quod certitudo moralis alicuius senten-

^{a)} *Navar.*, in can. *Si quis autem*, de poen., dist. 7, n. 34, 41 et seq. et Man., cap. 27, n. 284. - *Sotus*, de Just. et Jure, lib. 7, qu. 3, art. 2, vers. *Crediderim*. - *Abbas Panorm.*, in cap. *Significasti*, de homic. volunt., n. 4 et cap. *Ad audiendum*, eod. tit., n. 2. - *Nider*, Consolator., part. 3, cap. 16. - *Tabiena*, v. *Scruples*, n. 2. - *Suar.*, de Censur., disp. 40, sect. 6, n. 8. - *Angles*, Flor., part. 1, tr. de Jejunio, qu. 9, art. 1, dub. 2, prop. 3. - *S. Bonav.*, in 3 sent., dist. 39,

art. 3, qu. 1. - *Gersonius*, Reg. mor. general.; Reg. de Euchar.; Opusc. de Contractib., part. 2, prop. 18 et de Praeparat. ad missam et Pollut. noct., consider. 3. - *Ysambert*, in 1^{am} 2nd, qu. 19, disp. 9, art. 8, n. 6. - *Joannes Ildephonsus*, in 1^{am} 2nd, disp. 209, n. 1117 et 1119. - *Salas*, in 1^{am} 2nd, tr. 8, sect. 4, n. 42 et sect. 6, n. 70. - *Cornejo*, tr. 8, disp. 3, dub. 5. - *Joannes a S. Thoma*, in 1^{am} 2nd, disp. 12, art. 4, n. 12 et seq. — ¹ *Eccli.*, iii, 27.

aeque probabilis. sive demum dubium juris sit, sive facti.

^{c)} *Dissertatio anni 1765: Dell'uso moderato dell'opinione probabile*, cap. 5, n. 7 et seqq.

*tra Dei paeceptum certum est, vel utrum sit certum non est; ita ut fortasse reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi*¹. Quamvis igitur subditus sit dubius de belli justitia, potest tamen licite militare ex jussu sui principis; et qua ratione? innixus principio reflexo, quod princeps habet jus certum, ut semper ac de iniustitia non constat, ei obtemperetur. — Probatur pariter ex cap. *Dominus, de secund. nupt.*, ubi dicitur, quod si vir dubitet de morte prioris viri sue uxoris, nequit debitum petere, sed tenet reddere uxori, quae non dubitans in bona fide petit; et cur? ob certum principium reflexum quod, cum uxor sit in bona fide, ipsa in dubio jus habet petendi debitum^{a)}.

Duo principia probabilistarum falsa.

65. - Hanc doctrinam ut certam habet P. Joannes Laurentius Berti², qui tenet illicitum esse sequi opinionem minus tutam, licet sit aeque probabilis. Sed unde id probat? probat ex falsitate duorum principiorum, quibus probabilistae licitum esse sustinent. — Primum enim est illud: *Qui probabiliter agit, prudenter agit*. Merito revera Pater Berti ait, principium hoc non esse sufficiens ad operandum cum opinione tantum probabili; etenim, cum opinio adversa pro lege aeque sit probabilis, certitudo de actionis honestate ad recte operandum necessaria nobis deinde non suppetit. — Alterum principium quorumdam probabilistarum est hoc, quod, *cum utraque opinio est probabilis, homo circa opinionem tutiorem judicium suspedit et, probabilitati opinionis benignae se innitens, operatur*. Sed juste idem Pater Berti tale principium etiam reprobatur. Illud enim nequaquam de actionis honestate nos certos reddere valet, cum hujusmodi suspensio judicii sit mere voluntaria, unde excusare non potest, quin

¹ Cfr. *S. August.*, Contra Faustum, lib. 22, cap. 75, (ex quo fere quoad verba haec deprompta sunt). — ² De theologis Disciplinis, lib. 21, cap. 13, vers. *Patroni* et resp. 2.

64. - ^{a)} Cap. *Dominus, de secundis nupt.*, haec decernit: « Si vero aliquis vel aliqua id hactenus non servavit, [h. e. si secundas nuptias contraxit, dum de morte prioris conjugis nondum constaret], et de morte prioris conjugis adhuc sibi existimat dubitandum, ei

ignorantia sit vere vincibilis; ideoque eo modo nequit equidem dubium deponi. Quapropter concludit Berti: Posito, quod aliud fundamentum non adest deponendi dubium, quam illa sola opinionis benignae probabilitas, minime licebit nobis illa opinione uti. Secus vero est, scribit ipsem Berti, casu quo, praeter illam probabilitatem opinionis, aliunde se offerat alia reflexa ratio, sive principium certum, quod de honestate actionis in praxi moraliter certos nos reddit: siquidem tunc nostri judicij certitudo non jam rationibus illius opinionis probabilis, sed principio reflexo certo supervenienti, infinitur. Exemplumque afferit religiosi, qui dubitans, an possit jejunium solvere ut studio operam praebat, potest utique solvere, si urgeat superioris paeceptum, quo certus fiat posse citra culpam cibum sumere. Aliud afferit exemplum de possessore, qui praedium bona fide possidens, superveniente dubio licite potest possessionem prosequi, si a viro docto tutus reddatur, quod nemo in dubio re legitime possessa spoliari tenetur. Hinc sic concludit: *Procul dubio potest hoc pacto, ex reflexione mentis antea perplexae, fieri judicium practicum moraliter certum*. — Idem scribit Pater Wigandt, ordinis Praedicatorum, dicens: *Probabilis est, non esse peccatum operari cum conscientia speculative dubia, habente annexum iudicium practicum de honestate operationis*³. Ratio, quia qui sic operatur, prudenter judicat, in his circumstantiis se licite et honeste operari.

Consentiant domini Ballerini in suo opere, cui titulus: *Moralium actionum regula, seu Quaestio de opinione probabili*; qui, licet strenue rigidam sententiam tueantur, huic tamen doctrinae tamquam certae libenter subscribunt, dicendo: *Quod...*

seqq. et capit. 14, proposit. 3. — *Berti*, loc. cit., capit. 13, vers. *Patroni*. — ³ Tract. 2, exam. 1, quaest. 5, num. 10, resp. 2.

quae sibi nupsit, debitum non denegat postulant. Cujus dicti rationem Glossa, in v. *Non denegat*, his verbis afferit: « Et ita propter dubium, praesumitur pro matrimonio: quod fieri debet..., nisi quando dubitatur an contractum sit matrimonium ».

in praxi ex directis principiis minime certis incertum est, ex certo reflexo principio fit omnino certum. Ipsique pariter de hoc plura adducunt exempla, et signanter illud mox supra a nobis relatum, de dubio impedimento matrimonii contracti: quo casu ajunt quod, licet ob principia directa incertum sit, an conjux dubitans possit debitum reddere, nihilominus ob principium reflexum, quod ex canone et ratione deducitur, secure reddere valet. Unde concludunt: *In his omnibus exemplis observandum est, reflexa principia particularem quaestionem non solvere, sed incertam relinquere... Sola praxis certa est, eo quod principia reflexa praxis in eo dubio dirigendae certam regulam figant.* Idem scribit Pater Gonet¹. Tandem idem Pater Lector Joannes Vincentius Patutius, qui in hac controversia duplici libello strenue mihi se opposuit, id pro explorato admittit: nempe quod, cum principium reflexum est certum, jam reddit actionem certe honestam. Sic enim ait in suo libello²: *Se fosse vero che nel caso d'incertezza della legge, la legge non vi fosse, perchè non promulgata abbastanza: oh allora sì (come accennai), avreste un principio certo, se non diretto, almeno riflesso, onde formar un dettame prudente certo di poterlo celebrare lecitamente (loquitur de quodam contractu dubie lictio); attesochè, non essendovi legge che lo proibisca, qual timor saggio potrebbevi essere di trasgredire la legge che certamente non v'è?* Melius dixisset: quae certe non obligat; quod alias ad idem reducitur, quia lex quae non obligat, est tanquam non esset.

Et sic intelligitur, quomodo judicium speculative dubium, sive probabile de honestate actionis, potest in praxi fieri moraliter certum. — Sed, quis objicit, quomodo rationes speculative tantum probabiles possunt in praxi moraliter certae evadere? Hoc evenit, ut optime tradunt episcopus Abelly et P. Eusebius Amort, non ex eo quod ipsaem rationes speculative probabiles alicujus opinionis fiunt in praxi moraliter certae: sed quia aliae sunt rationes ipsius opinionis, quae tan-

tum probabiles sunt, aliae vero sunt rationes principii reflexi, quibus in praxi ultimum formatur judicium moraliter certum ex illo principio certo; et sic actio, quae speculative est tantum probabiliter honesta, in praxi certe moraliter honesta evadit.

66. — Ut ergo nostram firmemus conclusionem, nimirum, quod lex dubia non obligat, sic certo tramite arguimus: principium a D. Thoma superius jam probatum est, quod lex non habet virtutem obligandi, nisi sufficienter promulgata sit et innotescat. Casu autem, quo duae opiniones concurrant aequalis ponderis, tunc quidem lex nequit dici sufficienter promulgata: tunc enim sufficienter promulgatum est dubium an lex existat, sed non est promulgata lex; ac propterea ipsa non potest obligare.

Probatur auctoritate.

Hanc sententiam novissime Eusebius Amort, Germanus, vir doctrina undique perspicuus, tanquam certam defendit in sua morali et scholastica Theologia, Bononiae typis data anno 1753, postquam Romae emendata fuit jussu Benedicti XIV, cui ipse auctor supplices preces dedit, ut curaret opus ante ejus publicationem a cordatis theologis Romae revideri et, ubi oportere censeret, emendari. Pontifex votis annuit, et transmisit ei aliqua menda in opere emendanda, salva tamen quaestione de opinione aequa probabili, ut videre est in ipsius opere. — Scribit Auctor, quod ubi opinio pro lege evidenter et notabiliter probabili non appareat, moraliter certum est legem obligantem non existere: dicens quod Deus, juxta suam divinam Providentiam, cum ipse vult legem suam obligare, efficere tenetur ut evidenter et notabiliter probabili non appareat: *Quandcumque (sic loquitur) existentia legis non redditur credibili non ipsa, moraliter certum est non dari legem...* Patet ex natura Providentiae divinae, quae, sicut tenetur suam religionem reddere evidenter creditibili, seu probabili non ipsa, ita etiam tenetur suam legem reddere notabiliter creditibili, seu probabili non ipsa³. Tò non ipsa intelligit, non ipsa lege,

Baller., Moral. action. regula, cap. 1, § 9. - ¹ Manual., part. 2, tr. 3, de Act. hum., cap. 16, quaer. 2°, v. *Dixi*. — ² La causa del probabilismo richiam. all'esame.... § 4. -

³ De Act. hum., disp. 2, quaest. prolegom., § 4, quaer. 10.

sed rationibus quae nobis illam notabiliter probabili reddunt. — Deinde alio loco rationem adducit: quia lex stricte dubia sufficienter caret promulgatione, sine qua lex non est lex, sive non est lex obligans: *In hoc casu [nempe, cum utraque opinio est aequa probabili], moraliter certum est non dari legem directam prohibentem..., [quia] in hoc casu non datur sufficiens promulgatio legis; sed ea promulgatio est inseparabilis a essentiali charactere legum¹.* Additque idem sensisse Patres: *Patres, in dubio stricte tali, ubi in neutram partem inflectitur mentis sententia, relinquunt homini potestatem sequendi benigniora; ergo agnoscent aliquod generale principium, quo possit formari prudens judicium concilians vel reflexum de non existentia legis.* — Et revera S. Gregorius Nazianzenus², de quodam Novatiano loquens, ait: *An ne juvenibus quidem viduis, propter aetatis lubricum, ineundi matrimonii potestatem facis? At Paulus hoc facere minime dubitavit, cuius te scilicet magistrum profiteris... Verum, inquis, haec minime post Baptismum. Quo argumento id confirmas? aut rem ita se habere proba; aut, si id nequis, ne condemnes. Quod si res dubia est, vincat humanitas et facilitas.* Item S. Leo³: *Sicut quaedam sunt, quae nulla possunt ratione convelli (prout sunt decalogi pracepta, et sacramentorum formae, sicut explicat Glossa); ita multa sunt, quae, aut pro necessitate temporum, aut pro consideratione aetatum, oporteat temperari: illa consideratione semper servata, ut in iis quae vel dubia fuerint aut obscura, id noverimus sequendum, quod nec praceptis evangelicis contrarium, nec decretis sanctorum Patrum inveniatur adversum. Dicit sequendum; nam praelati subditis permettere debent, ut possint opinionibus minus rigidis uti, ubi illae nec Evangelio, nec Patrum doctrinis adversantur, juxta illud Chrysostomi documentum: Circa vi-*

¹ Loc. cit., disp. 2, quaest. 5. *Dico 2°*. — ² Orat. 39, in Sancta lumina, n. 18 et 19. — ³ Can. *Sicut quaedam*, dist. 14. Cfr. ap. Migne S. Leon. Epist. 167, ad Rustic. in proem., quae fere ad verba in Decreto describitur. — ⁴ Can. *Alligant*, caus. 26, qu. 7. Cfr. Opus imperfect. in

Matth. (inter opera Chrysostomi spuria), homil. 43, ad cap. xxiii Matth., quod fere concordat. — ⁵ Div. Institut., lib. 3, cap. 27. — ⁶ Ad inquisit. Januarii, lib. 1 (sive Epist. 54), cap. 2, n. 2. — ⁷ Loc. cit., n. 3. — ⁸ Epist. 188, can. 1, n. 10.

66. — ^{a)} Melius forte et rectius sic dicetur: S. Basilius de quibusdam loquitur, « qui jurant

se ordinationem non accepturos, ejurantes, ne cogantur pejare ».

*suo sensu securus abundat, ubi aut certae rationi, aut non contemnendae auctoritati, quod sentitur, non obviat*¹. Ait itaque S. Doctor quemque tuto procedere, eas opiniones sequendo, quae certae rationi aut auctoritati, quae sit tanti momenti, ut nemo ab illa desciscere possit, se non opponunt. — His addendus S. Bonaventura, qui, de votis agens, super quibus Papa dispensare possit, tres in medium adducit opiniones; et deinde concludit: *Quae istarum trium opinionum sit prior, fateor me nescire; et satis potest quaelibet sustineri... Si quis tamen velit hanc ultimam acceptare, non occurrit ei inconveniens manifestum*². Non ait praferendam esse tutiorrem, sed quamlibet earum sustineri posse et acceptari.

Audiamus insuper Melchiorem Canum, qui, impugnando sententiam Scotti obligantis peccatores omnibus diebus festivis ad contritionis actum producendum³, scripsit: *Jus humanum nullum est, aut evangelicum, quo hoc praeceptum asseratur; proferant, et tacebimus*⁴. Et subdit: *Quoniam ignoro, unde ad hanc opinionem doctores illi venerint, libere possum, quod non satis explorare perceptum sit et cognitum, sine ulla dubitatione negare*⁵. Idem sensisse Scotum, certum videtur, ubi de quadam opinione scripsit: *Cum multis sit probabilior pars negativa, non sine peccato aliquis se exponit dubio, sequendo affirmativam minus probabilem*⁶. Ergo juxta Scotum, qui sequitur opinionem aequae probabilem, non peccat. — Idem pariter scripsit card. Lambertinus, deinde creatus Pontifex sub nomine Benedicti XIV, dicens: *Non si debbono porre legami, quando non vi è una chiara legge che gl'imponga*⁷.

67. — Sed deveniamus nunc ad rationes *intrinsecas* nostrae sententiae: pro quibus, rem ex suis principiis, Angelico Doctore

¹ Ep. ad Hug. de S. Vict., seu tract. de Baptism., cap. 5, n. 18. — ² In 4, dist. 28, art. 2, qu. 3. — ³ Select. de Poenit., part. 4, concl. 3. — ⁴ Loc. cit., part. 4, v. f., vers. *Ad ultimum*. — ⁵ Notificaz., tom. 4, notif. 13. Cfr.

semper duce, sumamus. — S. Thomas sic legem definit: *Lex quaedam regula est et mensura actuum, secundum quam inducitur aliquis ad agendum, vel ab agendo retrahitur: dicitur enim lex a ligando, quia obligat ad agendum*⁸. Deinde idem S. Thomas docet, hanc regulam sive legis mensuram, ad hoc ut subditi eam observare adstringantur, debere eis esse per promulgationem manifestatam; quapropter⁹ quae situm proponit: *Utrum promulgatio sit de ratione legis?* Et sic respondet: *Lex imponitur aliis per modum regulae et mensurae; regula autem et mensura imponitur per hoc, quod applicatur his quae regulantur et mensurantur. Unde ad hoc quod lex virtutem obligandi obtineat, quod est proprium legis, oportet quod applicetur hominibus, qui secundum eam regulari debent. Talis autem applicatio fit per hoc quod in notitiam eorum deducitur ex ipsa promulgatione. Unde promulgatio ipsa necessaria est ad hoc quod lex habeat suam virtutem.* Lex igitur ante promulgationem vim obligandi non habet: leges enim, ut scribit Gratianus¹⁰, tunc vim legis acquirunt, et leges tunc proprie nuncupantur et sunt, cum sunt promulgatae: *Leges instauruntur, cum promulgantur.* Hinc a S. Thoma alibi ita lex definitur: *Quaedam rationis ordinatio ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet promulgata*¹¹. Notentur verba, *ordinatio promulgata*.

Haec autem promulgatio est necessaria omnino ad obligandum, nedum in humanais legibus, sed etiam in divinis et naturalibus, prout idem S. Doctor tradit. Nam hoc sibi objicit¹²: *Lex... naturalis maxime habet rationem legis; sed lex naturalis non indiget promulgatione: ergo non est de ratione legis quod promulgetur.* Et sic respondet: *Dicendum quod promulgatio legis naturae est ex hoc ipso, quod Deus*

Lex pro-mulganda.

Etiam di-vina et na-turalis.

edit. Praten., notif. 80, n. 19. — ⁶ 1^a 2^{ac}, qu. 90, art. 1, in corpore. — ⁷ Loc. cit., artic. 4. — ⁸ Can. *In istis*, dist. 4. — ⁹ 1^a 2^{ac}, qu. 90, art. 4, in corpore. — ¹⁰ Loc. cit., ad 1um.

^b) Cfr. de hac Scotti allegatione notam b, ad num. 60.

^c) Scotus haec dicit in 4, dist. 11, qu. 6, n. 2, de materia Eucharistiae ita scribens:

« Cum dubium sit an amidum sit hujusmodi materia, et pars negativa multum sit probabilior, non sine peccato aliquis se exponit tali dubio ».

eam mentibus hominum inseruit natura-liter cognoscendam. Itaque S. Thomas non negat legem naturalem promulgatione indigere; dicit tantum legis naturalis promulgationem non fieri humano modo, sed naturali lumine, quod Deus in hominum mentes ingerit. — Hinc doctissimus card. Gotti ait: *Ad hoc, ut lex in actu secundo obliget..., requiritur quidem indispensabili-ter, ut subditis promulgatione propo-natur*¹. Dicit, in actu secundo; quia lex non adhuc promulgata habet in se vim obligandi in actu primo, scilicet, ut ipsa actualiter deinde obliget, cum promulgata fuerit; sed, ut in actu secundo, nempe actualiter obliget, requiritur indispensabili-ter ejus promulgatio subditis facta: *Actualiter* (scribit Silvius)... *tunc [lex] uni-cuique promulgatur, quando cognitionem [homo] a Deo accipit dictantem, quid juxta rectam rationem naturalem sit amplecten-dum, quid fugiendum*².

De hac promulgationis necessitate, ut lex obliget, Dominicus Soto rationem assignat, dicens: *Nulla lex ullam habet vigo-rem legis ante promulgationem... Nullam... exceptionem conclusio haec permittit. Et probatur ex natura ipsius legis: est enim regula et mensura nostrarum actionum; regula autem, nisi operantibus applicetur, vana est. Applicari autem nequit, nisi per ejus notitiam; nam qui regula utitur, eam intueri necesse habet (nota intueri).* Fit ergo consequens, ut, ante promulgationem qua subditis innotescit, non eos obligando per-stringat, sed tunc praecipi quando pro-mulgatur³. Quapropter ait Joannes Ger-sonus, nec etiam Deum obstringere posse creaturam ad legem observandam, nisi prius praeceptum ac voluntatem suam Deus creature manifestet: *Necesse est, dari manifestationem ordinationis ac vol-un-tatis Dei; nam per solam ordinationem, aut per solam suam voluntatem, non potest Deus absolute creature imponere obliga-*

¹ Tom. 2, tr. 5, qu. 1, dub. 3, n. 21. — ² In 1^{am} 2^{ac}, qu. 90, art. 4, quaer. 4, vers. *In resp. ad 1um*. — ³ De Just. et Jure,

lib. 1, qu. 1, art. 4. — ⁴ Clyp., part. 2, tr. 6, de Legib., disp. 3, n. 47. - Patutius, La causa del Probabilismo, § 5.

objicitur¹.

Resp.: A-
liud notitia,
alio op-
nione.

In aequali
probabilita-
tibus soli dubio
est locus.

^b) Verba Gersonii, *de Vita spirit., lect. 2*, vers. *Lex divina*, sunt haec: « Deus se solo non obligat creaturam rationale, nisi per notificationem sua rationis rectae,

diversimode; quandoque enim non inclinatur magis ad unum, quam ad aliud; vel propter defectum moventium, sicut in illis problematibus, de quibus rationes non habemus; vel propter apparentem aequalitatem eorum, quae movent ad utramque partem: et ista est dubitantis dispositio, qui fluctuat inter duas partes contradictionis¹. Idemque alibi brevius docet: *Inter aequalitatem etiam rationum et argumentorum, soli dubio est locus^a.*

Pater Berti praeterea inquit quod, sicut statera tam in aequilibrio est cum ei nullum pondus imponitur, quam cum aequalia imponuntur onera; eodem modo, cum duae probabiles opiniones occurront, ipsae adeo iudicium suspendunt, ac si nulla ex utraque parte probabilitas existeret: *In aequilibrio manet lanx, sive nullum neutri parti, sive utrique onus aequale imponatur².* Idem dicunt Pater Gonet, Vasquez^b, Lacroix^c, et communiter omnes probabilistae et probabilioristae. Idemque tandem fatetur idem Pater Patutius, his verbis^d: *Immota manet libra, in cuius utraque lance aequale pondus collocatur; nec ad unam inflectitur partem nec ad aliam.* Et alibi confirmat^e: *Essendo evidente che due opinioni contraddittorie, egualmente probabili, non possono se non generare il dubbio.* Itaque respectu ad nostram controversiam, in qua de duabus opinionibus aequae probabilibus agitur, dici non valet probabilem legis notitiam sufficere ad eam

¹ De Verit., qu. 14, art. 1, corp. — ² Lib. 21, cap. 14, prop. 3, vers. Praecedenti. — ³ Gonet, Manual., part. 2, tr. 3, de Act. hum., cap. 16, v. f., vers. Quaeres 4. — ⁴ Brevi

^{68. - a)} Alterum hunc textum apud S. Thomam reperire nequivi; neque aliud videtur esse quam praecedentis textus summarium; idque ex eo liquet, quod S. Alphonsus eum deprompsit ex Patutio, *Brev. Instruct. de Reg. proxima*, cap. 3, arg. 3; Patutius autem textum hunc allegat tamquam ex *Op. de Verit.*, qu. 14, art. 1, ubi revera non alius habetur textus, nisi qui prior a S. Alphonso relatus est; igitur S. Doctor a Patutio deceptus est.

^{b)} Vasquez hanc eamdem doctrinam inuit tantum, dum in *Iam 2ae, disp. 65, cap. 1, n. 4*, scribit: *Potest... aliquis intellectus dupliciter dubius esse de aliqua re: primum, si utramque partem contradictionis quis apprehendat, et rationibus adductis, conetur cognoscere convenientiam inter extrema in aliqua*

promulgatam efficiendam. Eo enim casu, neutquam notitia sufficiens ad legem promulgandam habetur; sed tantum ad promulgandum dubium sive meram haesitationem, an adsit lex vel non; quandoquidem, cum duae aequalis ponderis opiniones concurrunt, evenit (ut diximus) nullam earum pondus habere.

^{69. - Objicit II°, et ait aliam esse promulgationem legis, aliam legis divulgationem, sive notitiam privatam quam subditis de lege recipiunt; lex enim, cum jam promulgata fuit, sine hac notitia a subditis accepta, eos obstringendi virtutem habet. Subdit autem quod omnes leges, sive humanae, sive divinae, jam satis promulgatae fuerunt. — Et primo loco, *de humanis legibus* loquens, dicit, hae ut obligant, sufficere quod communitati, per banditores aut per affixionem scripturae in publicis locis, promulgatae fuerint.}

Concedimus quod, ut *lex humana* vim habeat obligandi, sat est ut communitati promulgetur; nec, ut notitia ad quemcumque perveniat subditum, requiritur. Sed advertendum, quod id valet tantum quoad materiale legis objectum, quod a lege praecipuum aut vetitum fuerit; non tamen quoad conscientiae obligationem legem servandi. — Me explico. Si v. gr. quaedam fuerit lex promulgata, qua invalidus contractus aliquis, sine aliquibus solemnitatibus initus, declaratur; tunc subditus, licet legem ignoret, tenetur tamen, cum de illa

Instruct., de regula proxim., cap. 8, arg. 2. — ⁴ La causa del Probabilismo, § 4. — ⁵ Patutius, La causa del Probabilismo, § 2.

parte illius, et tamen in neutra illam inventiat^a.

^{c)} Croix, lib. 1, n. 265, partim tantum tenet doctrinam a S. Alphonso hic propugnatam; eam scilicet restringit ad argumenta similia: « Motiva similia, inquit, et aequalia se perfecte elidunt; id est, si vis movendi unius sit aequalis vi movendi alterius, et ob similem ac sibi mutuo directe oppositam rationem moveant, neutrum retinet vim simpliciter promovendi intellectum, quia quidquid affertur pro una parte, cognoscitur habere aliud aequale prorsus simile contrarium; ergo intellectus fiet immotus, sicut si duo pondera plane similia sint in lancibus, aut si duo equi fortis trahunt in oppositas partes, reddunt libram vel currum immotum ».

Objicitur secundo.

Respond.: lex communitati promulgata obligat.

Quoniam sensu.

notitiam accipit, stare praescripto legis jubentis, contractum habendum esse uti irritum, aut aliquam poenam solvendam fore: nam in foro externo, cum lex jam promulgata fuerit, omnes eam scire presumuntur. Respectu vero conscientiae, profecto minime peccat qui legem illam sibi ignotam non servat; modo ob suam negligentiam non scivisse acciderit. Sicque intelligitur textus S. Thomae a Patre Patutio adductus: *Illi, coram quibus lex non promulgatur, obligantur ad legem observandam, in quantum in eorum notitiam devenit per alios, vel devenire potest, promulgatione facta¹.* Tō vel devenire potest intelligitur, in quantum legis notitia subditis pervenire poterat, et ob eorum negligentiam non pervenerit; nam alioquin, si eorum ignorantia fuerit inculpabilis, legem non servando minime peccant. Ita relatum textum recte explicat Cajetanus², dicens eos tantum reos offensae legis esse, qui eam nesciunt: *vel quia noluerunt, vel quia neglexerunt facere quod in eis erat ad sciendum.* Alioquin, absentes nescii promulgatae legis non ligantur. Propter quod... accusari nec apud Deum nec apud homines ignorantiae possunt. Idemque scribunt Petrus Collet³ et Pater Franciscus Suarez⁴. — Adduntque idem Pater Suarez⁵, Aravius⁶, Tapia⁷, Castropalaus⁸, Gregorius Martinez⁹, Sanchez¹⁰, Villalobos¹¹, Salmant.¹² non tantum eos reputandos esse nescios, qui legem omnino ignorant; sed etiam illos, qui post debitam diligentiam de ea dubitant^a: lex enim (ut diximus) non ligat, nisi subditis applicetur per certam, non autem dubiam notitiam. Idque traditur ab eodem S. Thoma, qui docet: *Nullus ligatur per praecipuum aliquod, nisi mediante scientia illius praecipiti¹³.* Sed de hoc textu infra latius disserendum erit.

¹ 1^a 2^{ae}, qu. 90, art. 4, ad 2um. — ² In 1^{am} 2^{ae}, qu. 90, art. 4, ad 2um. — ³ Institut., tr. de Legib., cap. 1, art. 2, obj. 2, resp. — ⁴ De Legib., lib. 3, cap. 17, n. 12 et 18. — ⁵ De Censur., disp. 40, sect. 5, n. 14. — ⁶ In 1^{am} 2^{ae}, qu. 97, disp. 3, sect. 3, diff. 3, n. 31. — ⁷ Caten., lib. 4, de Legib., qu. 15, art. 2, n. 1. — ⁸ Tr. 1, disp. 3, punct. 7, n. 1. —

⁹ In 1^{am} 2^{ae}, qu. 96, art. 4, dub. 15, concl. 4. — ¹⁰ Decal., lib. 1, cap. 10, n. 32. — ¹¹ Sum., part. 1, tr. 1, diffic. 24, n. 2. — ¹² Tr. 11, de Legib., cap. 2, n. 110. — ¹³ De Verit., qu. 17 art. 8. — ¹⁴ Patutius, La causa del Probabilismo, § 2, vers. Dalle leggi umane et vers. Laonde que' teologi. — ¹⁵ 1^a 2^{ae}, qu. 91, art. 1, ad 2um.

^{69. - a)} Auctores hic allegati non expressis verbis asserunt habendos esse ut nescios legis, eos qui, facta diligentia, de ipsa lege dubitant;

sed negant eos teneri ad legem servandam; quod utique eosdem pares efficit illis, qui legem prorsus nesciunt.

Objectio
ex lege di-
vina.

Respond.:
lex aeterna
obligat in
actu primo.

possit; si tamen ab aeterno spectetur, dicendum est eam non esse vere et proprie legem, sed tantum aliquid quod se habeat instar legis. Deinde rationem assignat: *Tum, quia de ratione verae legis est, ut imponatur et promulgetur subditis; nulli autem fuerunt subdit ab aeterno...; tum, quia lex in universum essentialiter est regula quedam practica; haec autem regula non potuit imponi Verbo et Spiritui Sancto, quia ipsimet sunt regula et rectitudo ipsa*¹. — Idem scribit Petrus de Lorca: *Lex aeterna non est principium et ratio agendi alicui, qui legi subditus sit, neque est illi regula proxima suarum actionum; sed est ratio agendi ipsi Deo, et regula divinarum operationum, qua mundum gubernat; si cui ergo esset lex, esset Deo... Si quo modo autem lex aeterna respicit creaturas, remote respicit, quatenus a Deo moventur et gubernantur; non vero quia sit imperium in creaturas latum, aut quia proponatur ipsis ut regula, qua suas actiones mensurare et componere possint. Et loquens de verbis illis S. Thomae: et verbo, dicit: Expressio illa in verbo divino aeterna fuit in ipso Deo necessitate naturae facta, et non relata ad alias creaturas, quod promulgatio legis requirit, semper enim promulgatio legis ad subditos refertur*². Idem scribit Lud. Montesinus: *Resp., hujusmodi legem aeternam promulgatam esse ab aeterno ipsimet Deo... Deus sibimet est lex et sibi est regula...; et ita intelligimus nos Deum sibi promulgare legem*³. Idem scribit Jod. Lorichius, loquens de lege aeterna: *Hac lege, Deus omnia ordinat ad seipsum... Et est promulgata apud ipsum ab aeterno...; hominibus autem promulgatur quando eis innotuit, et semper innotescit*⁴. Quomodo autem his doctrinis conciliari potest quod asserit Pater Patutius, nempe: legem aeternam ab aeterno perfectam obligandi habuisse virtutem, priusquam creaturae legem audirent ac cognoscerent?

Praefatis aliorum doctrinis congruit id quod in alio loco docet ipse S. Thomas, dicens legem aeternam non esse propin-

quam regulam humanae voluntatis, sed potius esse rationem Dei. En eius verba: *Regula autem voluntatis humanae est duplex. Una propinqua et homogenea, scilicet ipsa humana ratio; alia vero est prima regula, scilicet lex aeterna, quae est quasi ratio Dei*⁵. Nec obstant verba eiusdem S. Doctoris, supra relata: *Lex aeterna habet promulgationem ex parte Dei promulgantis*⁶. Nam ibidem jam subdit S. Doctor: *Sed ex parte creaturae audientis aut insipientis, non potest esse promulgatio aeterna*. — Nunc quaero, quanam divinae legis promulgatio est illa quae homines ligat? Promulgatio ex parte Dei, aut promulgatio ex parte creaturae? Id declarat idem S. Thomas loco ubi dixit quod, ut lex virtutem obligandi obtineat..., oportet quod applicetur hominibus... Talis autem applicatio fit per hoc, quod in notitiam eorum deducitur ex ipsa promulgatione⁷. Et deinde objiciens sibi (ad primum), legem naturalem non indigere promulgatione, respondet quod *promulgatio legis naturae est ex hoc ipso, quod Deus eam mentibus hominum inseruit naturaliter cognoscendam*. Nunc arguo: Si verum esset, quod S. Thomas sensisset legem aeternam, eo quod aeternam promulgationem habet, ab aeterno homines obligasse, priusquam ipsi legem cognoscerent, utique ob hanc rationem respondisset, legem naturalem, quae legis aeternae participatio est, promulgatione non indigere: sed ipse respondit, promulgationem legis naturae fieri, cum ipsa ab hominibus naturali lumine cognoscitur. Nec aliter respondere poterat; cum prius in eodem articulo firmiter statuerit, quamcumque legem vim obligandi non habere, nisi in notitiam hominum ex promulgatione deducatur.

Adde id, quod tradit S. Thomas alio loco, ubi quaerens: *Utrum sit in nobis aliqua lex naturalis? sic respondet: Dicendum quod... lex, cum sit regula et mensura, dupliciter potest esse in aliquo: uno modo, sicut in regulante et mensurante; alio modo, sicut in regulato et*

¹ In 1^{am} 2^{ae}, de Legib., qu. 2, de Lege aeterna, v. *Postremo dubitabis*. — ² In 1^{am} 2^{ae}, de Legib., disp. 5, membr. 2, vers. *Primo*. — ³ Tom. 2, disp. 20, qu. 4, num. 88 et 84. — ⁴ Thesaur., v. *Lex*, n. 6, vers. *Secundo*. — *Patutius*, La causa del Probabilismo, § 2, vers. *Laonde que' teologi*. — ⁵ 1^a 2^{ae}, qu. 71, artic. 6, in corpore. — ⁶ 1^a 2^{ae}, qu. 91, artic. 1, ad 2^{am}. — ⁷ 1^a 2^{ae}, qu. 90, artic. 4, in corpore.

mensurato, quia, in quantum participat aliquid de regula... sic regulatur... Et talis participatio legis aeternae in rationali creatura lex naturalis dicitur¹. Igitur S. Doctor distinguit hic legem aeternam a naturali, et docet quod lex aeterna respicit Deum regulantem, lex autem naturalis respicit hominem regulatum; et quoniam lex naturalis est legis aeternae participatio, ideo in quantum participat aliquid de regula [per legem naturalem]..., sic regulatur. — Ideo in tantum lex aeterna homines ligat, in quantum ipsa hominibus per legem naturalem participatur, eisque promulgatione innotescit; prout dicit Duvallius: *Quaeres... quomodo nobis innotescit lex illa aeterna, quod idem est ac si quaereretur quomodo promulgatur...* Dico eam, ut est in creaturis tamquam subditis, per alias leges nobis innotescere, quippe cum leges illae sint ipsius participationes². Idem scribit Franciscus de Arauxo: *Cum lex aeterna non obliget creaturas rationales, nisi mediante lege naturali, vel positiva divina vel humana, ad istarum promulgationem illa quoque sufficienter promulgatur*³. Lex igitur quae hominem ligat est tantum lex naturalis; quia ipsa tantum potest esse homini regula et mensura, qua reguletur et mensuretur.

Praeterea, quamvis admittamus, legem aeternam esse propriam legem respectu etiam hominum, atque habere vim in actu primo eos obligandi, quid inde? — Equidem aeterna lex non ligat in actu secundo, quousque creaturis non promulgetur, et per ejus cognitionem applicetur. Sapienter id tradit card. Gotti: *Sequitur quod lex*

¹ 1^a 2^{ae}, qu. 90, art. 2, corp. — ² In 1^{am} 2^{ae}, de Legib., qu. 2, de Lega aeterna, v. *Quaeres rursus*. — ³ In 1^{am} 2^{ae}, qu. 90, disp. 1, sect. 5, n. 30. — ⁴ Tom. 2, tr. 5, qu. 2, dub. 1,

n. 13. — ⁵ De Legib., cap. 2, qu. 3, i. f. — ⁶ Theol. mor., tract. 1, capit. 2, § 1, num. 5. — *Gotti*, loc. cit., num. 10 et 13.

sit vere et proprie lex, et ab aeterno vim obligandi accepisse. Et n. 13, allegat cardinalem Gotti, dicentem legem aeternam esse proprie et vere legem; promulgationem autem aliud non esse, nisi conditionem ut lex in actu secundo obliget; ideoque legem aeternam non fuisse in actu secundo obligatoriam ab aeterno, defectu termini, non virtutis. S. Alphonsus tamen Patutii querelis respondet in *Dissertat. Dell'uso moderato*, anni 1765, cap. 3, n. 55.

primo; lex enim non promulgata habet siquidem in se vim intrinsecam obligandi, sed dumtaxat in futuro, pro tempore quo ipsa intimata et per notitiam applicata fuerit; donec vero non fuerit applicata, ipsa non obligat, nec virtutem habet actualiter obligandi: *Ad hoc quod lex* (docet Angelicus Doctor) *virtutem obligandi obtineat..., oportet quod applicetur hominibus, qui secundum eam regulari debent*¹. — Nihil autem obstat quod scribit cardinalis Gotti, dicens legem aeternam, etsi homo non adhuc promulgatam, vim obligandi habere. Nam S. Thomas loquitur de vi actuali obligandi etiam in actu secundo; Gotti autem loquitur de vi obligandi tantum in actu primo: hoc quidem importat obligare in actu primo, nempe quod lex apta sit ad actualiter obligandum cum promulgabitur, sed non ante promulgationem: sicut ignis in se vim habet comburendi, sed non comburit actualiter, nisi postquam rei urendae applicetur. En quomodo nos instruit idem card. Gotti, de lege aeterna loquens: *Ita ab aeterno fuit lex in mente Dei concepta, quamvis pro aeterno non promulganda nec implenda, nec in actu secundo obligans... Et hoc modo, cum ab aeterno non fuerit creatura quam obligaret et cui applicaretur, ab aeterno actu non obligavit. Fuit tamen ab aeterno lex; quia ad rationem legis, satis est ut vim habeat obligandi, quamvis nondum liget, quia nondum applicata et promulgata*².

Nec potest dici quod lex aeterna ab aeterno non obligavit ex defectu termini, nempe quia creatura ab aeterno non aderat. Nam non ideo tantum lex aeterna creaturam ab aeterno non obligavit, quia ipsa ab aeterno non existebat; sed etiam quia lex nequibat creaturam actualiter in actu secundo obligare, priusquam illi applicata et promulgata esset. Dixerat jam alibi card. Gotti quod, *ut lex in actu secundo obliget... requiritur quidem indi-*

¹ 1^a 2ra, qu. 90, art. 4, corp. — ² Tom. 2, tr. 5, qu. 2, dub. 1, n. 13. — ³ Loc. cit., qu. 1, dub. 8, n. 21. — ⁴ De Legib., cap. 2, qu. 8, i. f. — ⁵ In 1ra 2ra, qu. 90, art. 4, quaer. 4, i. f. — ⁶ 1^a 2ra, qu. 90, art. 4, ad 1ra.

*spensabiliter, ut subditis promulgatione proponatur*³. Idcirco postmodum scripsit, ut supra, quod lex aeterna fuit ab aeterno lex, *quamvis nondum liget, quia nondum applicata et promulgata*. Idemque scripsit, ut vidimus, Contin. Tournely, loquens de lege aeterna: *Palam est, rationem plenam et completam legis tunc tantum ei competere potuisse, cum extiterunt creaturae, quibus intimata fuit ac promulgata*⁴. Idem scripsit Silvius: *Actualiter [lex naturae]... unicuique promulgatur, quando cognitionem a Deo accipit dictantem, quid juxta rectam rationem naturalem sit amplectendum, quid fugiendum*⁵.

71. — Objicit III^r Pater Patutius et ait: Lex naturalis promulgatur in habitu, cum Deus animam creat eamque in corpus infundit, quia tunc in ea lumen rationis imprimit. Ex quo infert Patutius, hominem ligari a lege usque ab ipsis conceptione: Deus enim, cum legem in anima imprimit, tum illam promulgat^a). Et hic citat pro se textum S. Thomae: *Promulgatio legis naturae est ex hoc ipso, quod Deus eam mentibus hominum inseruit naturaliter cognoscendam*^b. Respondetur: Ad mentem S. Thomae indagandam, observare oportet id quod S. Doctor in articuli corpore scribit. Ibi docet legem imponi per modum regulae et mensurae; unde ait quod, ut lex virtutem habeat obligandi, opus est ut ipsa applicetur hominibus, qui secundum eam regulari debent: talis autem applicatio (subdit) fit per hoc, quod in notitiam eorum deducitur ex ipsa promulgatione. Lex igitur, juxta S. Thomam, tunc homines ligat, cum eis applicatur per ejus notitiam sive cognitionem. — Cum autem dicit promulgationem legis esse *ex hoc ipso, quod Deus eam... inseruit naturaliter cognoscendam*; id sine dubio, ne velimus S. Doctorem in eodem articulo sibi contradixisse, intelligendum, quod lex tunc revera promulgatur et virtutem obtinet obligandi, cum actualiter applicatur et co-

Quando
lex natura-
lis promul-
getur.

gnoscitur. Idcirco idem Angelicus alibi¹ dixit: *Sed ex parte creature audientis aut insipientis, non potest esse promulgatio aeterna*. Tunc igitur lex promulgatur, cum creatura legem audit per vocem Ecclesiae, aut inspicit per lumen rationis. Hinc² ait, legem naturae non aliud esse nisi lumen [super nos signatum] rationis naturalis, quo discernimus quid sit bonum, et quid malum. Hoc autem lumen, quo discernimus bonum et malum, et in quo lex naturalis consistit, inquit S. Antoninus, non prius ostendere homini bona et mala, quam homo usum rationis habeat: *Nota diligenter* (verba S. Antonini) *secundum B. Thomam..., quod istud lumen legis naturalis non ostendit homini quae sint bona, quousque perveniat ad usum rationis*³. Ergo lex naturalis non promulgatur homini, nisi cum ipse ad rationis usum pervenit. Unde concludendum quod, proprie et stricte loquendo, in infusione animae non jam inseritur lex; sed inseritur lumen, quo lex cognoscenda erit ab homine, cum pervenierit ad usum rationis; sive inseritur potentia, capacitas, sive habilitas ad legem cognoscendam tempore usus rationis. Et tunc, cum homo legem cognoscet, lex ei perfecte et vere promulgabitur eumque ligabit; alioquin, usquedam lex non deducitur in hominis notitiam ex promulgatione, docet S. Thomas, legem virtutem obligandi non obtinere. — Accedit id quod scribit Dominicus Soto, quod lex applicari... nequit, nisi per ejus notitiam; nam qui regula

¹ Loc. cit., qu. 91, art. 1, ad 2ra. — ² Loc. cit., qu. 91, art. 2, corp. — ³ Part. 1, tit. 18, cap. 2, § 3, vers. Item

nota. — ⁴ De Just. et Jure, lib. 1, qu. 1, art. 4. — ⁵ 1^a 2ra, qu. 94, art. 1, ad 3ra et in corp.

^b) Textus genuinus Gersonii, *de Vita spiritu, lect. 2, vers. Lex divina et seq.*, ita sonat: « Lex divina praeceptoria est signum verum revelatum creaturae rationali, quod est notificativum rectae rationis divinae, volentis teneri illam creaturam seu ligari ad aliquid agendum vel non agendum, pro dignificatione ejus ad aeternam vitam consequendam et damnationem evitandam ». Alter vero textus iste est: « Deus se solo non obligat creaturam rationalem, nisi per notificationem sua rationis rectae, dictantis et volentis creaturam sic teneri seu ligari... Quod autem creatura rationalis non proprie obligetur, nisi per notificationem qualem praediximus, appareat, quia nisi sic dicatur, esse possibile naturaliter fa-

tuos et insensatos obligari; immo nulla videatur ratio, cur non etiam brutis talis obligatio posset imponi, cuius transgressio esset impunitabilis ad poenam aut praemium, quod nullus concessit... Ex quo protinus eliciendum videtur corollarie, quod nulla creatura rationalis potest esse indigna Deo, tamquam proprie peccatrix, absque commissione vel omissione libera rei illicitae, ad cuius oppositum erat obligata... Sequitur in descriptione: *quod est notificativum divinae rationis rectae, volentis teneri illam creaturam vel ligari...*, quia nec recta ratio sine voluntate, nec e contra, sunt in Deo obligationis complementum. Praeterea quantumcumque notificetur voluntas sui superioris, nisi per illam velit ligare, non consurgit obligatio ».

71. — a) Patutius dicit quidem, *Osserv. teol.*, § 5, n. 12 et 14, legem naturalem sufficienter promulgari in ipsa infusione animae in corpus;

tionis practicae. Quia omnis lex habet se per modum enuntiationis: enuntatio autem est quidam actus¹. — Vis obligationis non est simpliciter ex cognitione, quatenus est talis aut talis... Sed ex dictamine rationis praescribentis ea, quae secundum se bona sunt et agenda, aut prohibentis ea, quae secundum se sunt mala et fugienda². Id explicat diffusius card. Gotti, dicens: *Ex his patet, nos loqui de lege naturali, ut in actu secundo denuntiante, in quo essentia legis consistit, quae se habet per modum denuntiationis. Quod si sumamus legem naturalem in actu primo, sic in virtute et quodammodo habitu lex naturalis est, etiam dum quis actu principia ejus non considerat, cum semper maneat in intellectu lumen rationis, quod simul cum natura unicuique rationali creaturae Deus indidit: ex quo, si usu rationis polleat, potest formare judicium et dictamen de agendis vel omittendis³.* Itaque card. Gotti distinguit legem naturalem in actu primo, et in actu secundo; et ait, quod lex naturalis, considerata in actu primo atque in habitu, consistit in illo habituali rationis lumine, quod nobis cum natura inseritur: quo lumine deinde practicum formatur dictamen, tempore quo homo ad usum rationis pervenit. Sed considerata lex naturalis in actu secundo, essentialiter consistit in actuali legis denuntiatione, quae fit homini per illud practicum dictamen. — Nunc, quaero, ubinam proprie invenitur legis essentia? Fortasse in habitu legis inserto, cum anima creatur, aut vero in actuali illa denuntiatione legis? Et quidem legem naturalem reddit proprie legem perfectam et obligantem solum lumen illud in creatione insertum, vel actualis denuntiatio sive intimatio legis. Dicit Gotti (idemque dicit Silvius, ut supra vidimus, et dicunt omnes: S. Thomas, Germonius, Soto, Gonet et alii, ut infra videbimus), quod non quidem in habitu, sed in actuali denuntiatione legis essentia consistit: *Patet nos loqui* (repetamus verba cardinalis) *de lege naturali, ut in actu secundo denuntiante, in quo essentia legis consistit, quae se habet per modum denuntiationis.* Et ex denuntiatione deinde for-

matur in homine rationis dictamen, eum obligans ad legem. Nec aliter sentit Silvius, dum ait⁴, juxta verba S. Thomae, legem naturalem inseri in homine, cum anima in eum infunditur. Nam ibidem difficultatem agnoscit quomodo, per illam habitualem legis insertionem, possit homo ligari, quin prius ei lex manifestata fuerit; et propterea subdit: *Ideo addendum est, legem naturalem quasi promulgari in habitu, eo ipso quod Deus illam mentibus hominum imprimit... Actualiter autem tunc unicuique promulgatur, quando cognitionem a Deo accipit dictamen, quid juxta rectam rationem naturalem sit amplectendum, quid fugiendum.* Itaque Silvius hanc primam legis insertionem in homine dum concipitur, appellat unam *quasi-promulgationem* in habitu; vocat autem absolute promulgationem, illam quae actualiter fit, cum homini innotescit lex qua regulari debet. Certe igitur, id proferens, intendit dicere quod illa impressio in homine facta, antequam homo actualiter legem cognoscat, non est sufficiens ad eum obligandum; quapropter subiungit: *ideo addendum est, etc.* — Et postea dicit actualem promulgationem tum fieri, cum homo legis cognitionem accipit; quoniam haec est sufficiens ac necessaria promulgatio, per quam homo ligatur a lege qua mensurandus est. Et quod ita sentiat indubitanter Silvius, constat ex eo quod alibi scribit: *Legem aeternam fuisse ab aeterno legem materialiter;... non fuisse tamen ab aeterno formaliter, seu sub ratione legis actualiter obligantis; quia tunc non fuerit actualis et perfecta promulgatio⁵.* Itaque ait Silvius, legem aeternam (idemque procedit de lege naturali, quae est participatio quaedam legis aeternae) non esse legem formaliter et actualiter obligantem, nisi cum aderit actualis promulgatio: quae tunc efficitur, cum homo discernit quid agere et quid vitare debeat; juxta quod ipse Silvius ante jam expresserat: *Actualiter... tunc unicuique [lex naturae] promulgatur, quando cognitionem a Deo accipit dictantem, quid juxta rectam rationem naturalem sit amplectendum, quid fugiendum⁶.*

¹ In 1^{am} 2^{ae}, qu. 94, art. 1, concl. 2. — ² L. c., art. 2, Petes 2, v. Prob. 2. — ³ Tom. 2, tr. 5, qu. 3, dub. 2, n. 10. — ⁴ In 1^{am} 2^{ae}, qu. 90, art. 4, quaer. 4, i. f. — ⁵ In 1^{am} 2^{ae}, qu. 91, art. 1, v. Si quis paulo alter. — ⁶ L. c., qu. 90, art. 4, quaer. 4, i. f.

Lex igitur naturalis non promulgatur homini nec ipsum ligat, nisi cum homo pervenit ad usum rationis, qua sibi lex innotescit et promulgatur. Ita Pater Ludovicus Montesinus: *Lex naturalis promulgatur in unoquoque, dum primo venit ad usum rationis. Et quamvis pro tunc solum promulgetur ista lex, quantum ad principia communissima juris naturae, tamen postea paulatim per discursum promulgatur eadem lex, quantum ad alia¹.* Idem scribit Duvallius: *Quaeres quo tempore lex naturae unumquemque obligare incipiat? Resp. incipere quando promulgatur. Tunc autem sufficienter promulgari, quando quisque annos discretionis attingit².* Idem scribit Petrus de Lorca: *Quemadmodum promulgatio est intrinseca et essentialis humanis legibus, sic rationis judicium et cognitione intrinseca est legi naturae³.* Nota: *judicium et cognitione intrinseca est legi;* ergo sine judicio et cognitione legis lex non ligat. — Idem scribit Pater Cuniliati: *Legis... violatores non sunt illi, quibus nondum lex innotuit... Actualis legis naturalis promulgatio evenit, quando quis a Deo cognitionem accipit dictantem, quid juxta rationem naturalem sit vel fugiendum vel amplectendum⁴.* Idem scribit Pater Gonet: *Promulgatio legis naturalis fit per dictamen rationis, intimantis homini ea quae lege naturae praescripta aut prohibita sunt; ergo, cum deest tale dictamen,... lex naturae non obligat ad ejus observationem⁵.* — Idem scribit doctus Pater Mastrius: *Hoc autem jus [naturae] hominibus intimatur, et obligare incipit ab eo tempore, quo rationis usum accipiunt, et per talem legem sibi intimatam inter bonum et malum discernere incipiunt; his enim, rationis usus est veluti ipsius legis naturalis notificatio et manifestatio. Et hoc intendit Paulus (Rom. vii, 9.) illis verbis:*

¹ Tom. 2, disp. 20, qu. 4, n. 85. — ² In 1^{am} 2^{ae}, de Legib., qu. 3, de Lege nat., art. 8, i. f. — ³ In 1^{am} 2^{ae}, de Legib., disp. 6, vers. Afferendum est. — ⁴ Tr. 1, cap. 2, § 1, n. 5 et § 3, n. 1. — ⁵ Clyp., dissert. de Opin. probab., art. 6, § 1, n. 172. — ⁶ Epist. 121, ad Algasiam, cap. 8. — ⁷ Theol. mor., disp. 2, n. 34. — ⁸ Lib. 8, diss. 2, cap. 2, n. 10.

Ego autem vivebam sine lege aliquando; sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. *Unde Hieronymus⁶ sic explicat: Cum... mandatum venerit, hoc est, tempus intelligentiae, appetentis bona et vitantis mala; tunc incipit peccatum reviviscere, et ille mori reusque esse peccati⁷.* 72. — Objicit IV° Pater Patutius, et sic ait: *Ut aliqua lex sit dubia, dubitari debet utrum talis lex existat an non; hoc autem esse non potest, cum leges tam divinae quam humanae, quas observare tenemur, omnes sint certae et sufficienter promulgatae. Dubium igitur restat, non de legis existentia, sed de casibus particularibus, sintne sub lege universali comprehensi vel non: quapropter, si principio supposito uti voluerimus, nempe, quod lex dubia non potest obligare, dicere non possumus quod lex dubia non sit lex, sed tantum dicere debemus: Cum ex utraque parte probabilis opinio habetur, quod lex ad eos casus se extendit vel non, lex certe non se extendit. At, si hoc dicitur, reddit difficultas principii: cum enim dubitatur, sit vel ne licita talis actio, uti in lege comprehensa vel non comprehensa, non potest hoc tale principium pro certo statui.* — Hucusque praefatus Pater Lector, in hoc inhaerens illi, quod prius scripserat Pater Daniel Concina in sua theologia^a.

Sed pro responsione sit idem quod scripsit ipse Pater Concina in Compendio sue theologiae⁸, ubi dicit quod, licet lex sit certa, nihilominus diversae quae accidunt circumstantiae efficiunt, ut lex nunc obliget et nunc non obliget: siquidem precepta, quamvis sint immutabilia, tamen aliquando non praecipiunt sub hac vel illa circumstantia. Hinc nos reassumimus et dicimus: Non valet igitur dicere, quod leges sunt certae: nam, mutatis casuum circumstantiis, redduntur non obligantes,

Obligatio
legis muta-
tur circum-
stantiis.

^a) Haec non sunt ipsa Patutii verba; sed S. Alphonsus substantiam dat eorum quae Patutius scribit in suo opere *Trattato della regola prossima delle azioni umane*, part. 2, cap. 4, § 2, n. 15; seu est quidem sensus Patutii, textus vero contractus. Quod vero S. Al-

phonus addit: Patutium in hoc inhaerere Danieli Concina, significat tantum eamdem sententiam teneri a Concina, *Apparat. ad Theol. christ.*, lib. 3, de *Probabil.*, diss. 8, capit. 3, § 3 et 4, quin tamen citetur a Patutio.

vel saltem dubiae, et tunc tanquam dubiae nec etiam obligant. — Ergo (replicat Pater Patutius) juxta vestrum principium, quod lex dubia non obligat, concluditis, quod in dubio utrum lex ad illum casum se extendat an non, certe ipsa non extenditur? Sed respondemus retorquendo argumentum: ergo, juxta vestram sententiam, in dubio an lex ad illum casum se extendat an non, debemus dicere certe se extendere? Hoc autem est quod negamus. Nos autem non utique asserimus, quod lex dubia certe ad illum casum non extenditur; sed dicimus: quoties ex utraque parte sunt opiniones aequae probabiles, cum certum non sit legem tunc ad casum illum se extendere, respectu illius casus legem reddi dubiam, et uti dubiam non obligare, quia tunc sufficienter promulgata non est. — Exemplo res clarior fit. Legem universalem habemus, quae usuram vetat; at,

ALTERUM COROLLARIUM.

LEX INCERTA NON POTEST CERTAM OBLIGATIONEM INDUCERE, QUA HOMINIS LIBERTAS ANTERIUS AD LEGIS OBLIGATIONEM POSSIDET.

Lex debet
sse certa.

73. — *Erit autem lex... manifesta*, ait S. Isidorus¹. Hinc scripsit Panormitanus²: *Ubi lex est multum dubia, excusatur quis a juris ignorantia*. Eadem quidem naturalis ratio dictat, neminem ad eorum praceptorum, de quibus dubitatur utrum existant an non, teneri observantiam: *In dubio nullus praesumitur obligatus*³. — Hoc idem docet D. Thomas, dicens legem, (et loquitur de lege divina et aeterna) ut obliget, debere esse certam⁴. Ibi S. Doctor sibi objicit: *Mensura debet esse certissima; sed lex aeterna est nobis ignota: ergo non potest esse nostrae voluntatis mensura, ut ab ea bonitas voluntatis nostrae dependeat*. Et respondet: *Licet lex aeterna sit nobis ignota, secundum quod est in mente divina, innotescit tamen nobis aliqualiter vel per rationem naturalem, quae ab ea derivatur, ut propria ejus imago, vel per*

¹ Patutius, Tratt. della Regola pross., part. 2, cap. 4, § 2, n. 15. — ² Can. *Erit autem 2, dist. 4*. Cfr. Isidori Ety-

cum ex utraque parte aequalis est probabilitas, quod aliquis contractus sit et non sit usurarius, tunc nulla lex quae vetet illum certa appareat. Idcirco, usquedum prudenter dubitatur utrum ille contractus sit an non usurarius, licet adsit opinio, quod ille contractus a lege interdictus sit, attamen nulla assignatur lex certa, qua ille veteatur. Respectu usurae, lex eam prohibens est certa; respectu autem illius contractus, lex est incerta. Ad quid igitur objicere (ut opponit adversarius), quod hic non agitur utrum lex existat nec ne, dum lex vetans usuram est certa; sed solum inquiritur, an ad casum illum se extendat aut non? Nam patet responsio: posito quod vere probabile sit, casum illum a lege non comprehendi; idem est dicere, dubium esse an ad casum illum lex se extendat, ac dicere, legem respectu illius casus esse dubiam, proindeque respectu illius casus non obligare.

ALTERUM COROLLARIUM.

LEX INCERTA NON POTEST CERTAM OBLIGATIONEM INDUCERE, QUA HOMINIS LIBERTAS ANTERIUS AD LEGIS OBLIGATIONEM POSSIDET.

aliqualem revelationem superadditam. Non negat igitur S. Thomas, legem divinam, prout est nostrarum actionum mensura, debere esse certam; dumtaxat ait, non opus esse, ut illa eodem modo a nobis ac a Deo dignoscatur, sed sufficere, ut nobis rationis naturalis lumine aut speciali aliqua revelatione innotescat.

Sed hoc clarius et firmius in alio loco statuit Magister Angelicus, ubi quaerit: *Utrum conscientia liget?* Et sic sermonem habet: *Ita... se habet imperium alicujus gubernantis ad ligandum in rebus voluntariis illo modo ligationis, qui voluntati accidere potest, sicut se habet actio corporalis ad ligandum res corporales necessitate coactionis. Actio autem corporalis agentis nunquam inducit necessitatem in rem aliam, nisi per contactum coactionis ipsius ad rem in qua agit. Unde, nec ex*

molog. lib. 5, cap. 21. — ² In cap. *Quoniam de constitut.* n. 2. — ³ 1^a 2°, qu. 19, art. 4, ad 3um.

et colligi ex *Authentica, collatione 7, quib.* mod. *natural. effic. sui*, cuius verba ibi retulimus.

*imperio alicujus... domini ligatur aliquis, nisi imperium attingat ipsum cui imperatur. Attingit autem ipsum per scientiam. Unde nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti. Et ideo ille qui non est capax notitiae, praeccepto non ligatur; nec aliquis, ignorans praeceptum Dei, ligatur ad praeceptum faciendum, nisi quatenus tenetur scire praeceptum. Si autem non teneatur scire nec sciat, nullo modo ex praeccepto ligatur. Sicut in corporalibus, agens corporale non agit, nisi per contactum; ita in spiritualibus, praeceptum non ligat, nisi per scientiam*¹. Nota illud: *Unde nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti*.

74. — Sed nunc audiamus objectiones Patris Patutii ad hoc secundum principium, et signanter respectu ad hunc D. Thomae textum.

Objicit I^o. Sub voce *scientiae* non intelligi cognitionem certam, sed tantum simplicem praecippi notitiam, quae (ut ait) in nostro casu probabiliter jam habetur, ob utriusque opinionis probabilitatem. Respondeo et dico primo: Quod sub nomine *scientiae* intelligatur probabilis notitia, haec est novi vocabularii nova significatio; dum philosophi omnes, cum eodem S. Thoma, distinguunt *opinionem a scientia*, quae accipitur ut cognitio certa alicujus veritatis. — Sed instat Pater Lector, quod S. Thomas sub voce *scientiae* intelligit comprehendи adhuc notitiam probabilem, quae jam habetur in casu nostro; Angelicus enim (ut ait) ibidem subdit: *et ideo ille qui non est capax notitiae, praeccepto non ligatur*. Sed pariter dico in omnibus vocabulariis *notitiam* pro eodem significari ac *cognitionem*; unde *notitia* legis idem est ac cognitio legis. Caeterum, dato etiam quod nomine *notitiae* intelligi possit probabilitas existentiae legis, ad summum admitti poterit probabilitas illa, quae tantum stat pro lege, absque probabilitate in contrarium. Alioquin, cum opinio pro libertate aequae est probabilis, tunc certum est (ut diximus) non aliud superesse, nisi meram legis haesitationem, quae nec sci-

nia nec notitia dici potest; tunc enim non legis notitiam habemus, sed tantum notitiam dubii sive quaestionis, an lex existat vel non. Sed quod S. Thomas, dicendo mediante scientia, intenderit loqui, non de dubio sive de dubia opinione, sed de vera scientia, constat a contextu ejusdem articuli, dum ait: *Sicut in corporalibus, agens corporale non agit nisi per contactum [coactionis ad rem, ut supra dixerat]; ita in spiritualibus, praeceptum non ligat nisi per scientiam*. Et prius dixerat: *Ad videndum autem, quomodo [conscientia] liget, sciendum est quod ligatio, metaphorice a corporalibus ad spiritualia sumpta, necessitatis impositionem importat; ille enim qui ligatus est, necessitatem habet consistendi in loco ubi ligatus est, et aufertur ei potestas ad alia divertendi*. Ergo, sicut qui actualiter non est ligatus, potestatem habet divertendi quo vult; ita, qui non adhuc est ligatus a praeccepto, mediante illius praecippi scientia, potestatem habet agendi quod voluerit. Quomodo autem dici potest, aliquem scire praecceptum, si ipse sciat praecceptum esse dubium? Tunc omnino dicendum, quod ille praecceptum ignorat, cum dubitat an praecceptum adsit vel non.

Praeterea objicit, super eundem textum D. Thomae, Pater Patutius verba illa: *Nec aliquis ignorans praeceptum Dei ligatur ad praeceptum faciendum, nisi quatenus tenetur scire praecceptum*. Ergo (arguit Pater Patutius), licet quis notitia praecippi careat, si tamen eam habere tenetur, jam ligatur praecipto; nec excusat, si illud transgreditur. — Sed hoc minime quidem S. Doctor intelligit; tantum ibi docet, a peccato non excusari, qui praecceptum scire tenetur, et culpabiliter illud ignorat. Id patet ex eo, quod in eodem articulo subiungit: *Tunc conscientia erronea non sufficit ad absolvendum, quando in ipso errore peccat*. Quomodo in ipso errore peccatur, nisi cum ipse error est peccatum, ob voluntariam negligentiam? prout idem S. Thomas ex D. Augustino in alio loco aperte declaravit: *Ignorantia, quae est omnino involuntaria, non est peccatum; et hoc est quod Augustinus dicit*. Non tibi

Ignorans
culpabiliter
legem, pec-
cat.

¹ De Verit. qu. 17, art. 3, corp. - Patutius, La causa del probabilismo, § 5, vers. E per procedere. - P. Lector,

S. ALPHONSI, Opera moralia. — Tom. I.

id est. Patutius, in cit. op., loc. cit. - Patutius, op. et loc. cit. - S. Thom., de Verit. qu. 17, art. 3, ad 4um.

imputatur ad culpam, si invitus ignores; sed si scire neglexeris^{a)}. Per hoc autem quod ait: sed si scire neglexeris, dat intelligere, quod ignorantia habet quod sit peccatum, ex negligentia praecedente, quae nihil est aliud, quam non applicare animum ad sciendum ea quae quis debet scire¹. Ergo nequaquam peccat qui, in duarum opinioneum aequae probabilium haesitatione, inquirit legem, et debita diligentia adhibita, eam omnino dubiam invenit, et ideo non obligantem.

75. - Objicit II°. Legis aeternae possessionem, nostrae libertatis possessionem antecedere; ideoque ait quod in dubiis, opinio quae stat pro lege praeferri debet.

— Respondeo. Jam supra vidimus, quod theologi dicunt, legem aeternam respectu hominum non esse vere et proprie legem. Sed concesso quod sit, nequaquam dici potest legis aeternae obligationem possidere antecedenter ad libertatem a Domino homini donatam. Quamvis enim nulla sit in Deo cognitionis et consilii successio, quia omnia Deo ab aeterno praesentia fuerunt; nihilominus *prioritate rationis* sive *naturae*, homo in mente divina ante legem contemplatus est; prius enim a legislatore considerantur subditi juxta propriam naturam et eorum statum, et postea consideratur lex conveniens eis imponnenda. Dico *conveniens*; siquidem Deus aliam legem statuit pro angelis, aliam pro hominibus: et pro his, aliam pro sacerdotibus, aliam pro laicis, aliamque pro conjugatis, aliam pro coelibus. — Haec doctrina utique non est mea; est D. Thomas, qui² ponit quaesitum: *Utrum sit aliqua lex aeterna?* et ad primum sic sibi objicit: *Videtur quod non sit aliqua lex aeterna; omnis enim lex aliquibus imponitur; sed non fuit ab aeterno, cui aliqua lex posset imponi:* solum enim Deus fuit ab aeterno; ergo nulla lex est aeterna. Et respondet: *Ad primum... dicendum, quod ea quae in seipsis non sunt, apud Deum*

¹ De Malo, qu. 3, art. 7, ad 7um. — *Patutius*, Regola prossima delle azioni, part. 2, cap. 4, n. 27; La causa del

existunt, in quantum sunt ab ipso cognita et praordinata, secundum illud (Rom. iv, 17): Qui... vocat ea quae non sunt, tamquam ea quae sunt. Sic igitur aeternus divinae legis conceptus habet rationem legis aeternae, secundum quod a Deo ordinatur ad gubernationem rerum ab ipso praecognitarum. Adverte: *rerum ab ipso praecognitarum*. Itaque, *prioritate rationis*, prius a Deo consideratus fuit homo tamquam liber; et deinde considerata fuit lex, qua homo ligandus erat. Exempli gratia: Deus ab aeterno prohibuit homicidium; ergo *prioritate rationis*, prius consideravit homines qui interfici possent, et postea praeceptum dedit eis, ne alter alterum interficeret.

Ergo, dicit Pater Patutius, homo nascitur liber et independens? — Neutquam; nascitur potestati divinae subjectus, et consequenter obligatus omnibus parendi praceptis, quae Deus illi imposuerit. Sed ut homo hujusmodi praecptis ligetur, requiritur ut illa ipsi promulgentur et innescant per rationis lumen; sed donec praeceptum non est homini manifestatum, possidet ipse libertatem sibi a Deo donatam, quae, cum sit certa, nonnisi a pracepto certo ligatur; et cum lex sit regula et mensura, qua homo suas actiones regulare et mensurare debet, oportet quidem ut haec regula et mensura incerta non sit. — Falsum autem est id quod adversarii autumant, nempe, quod nihil possit homo agere, nisi certo sciat illud sibi fuisse a Domino permisum. Nam, si hoc esset, lex divina non indigisset promulgatione; sed tantum opus fuisse, ut Deus omnia quae nobis permittebat operari, declarasset. Sed Deus non ita fecit: *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Adjicit mandata et praecpta sua. Si volueris mandata servare, conservabunt te, etc.* (Eccli. xv, 14, 15, 16). Prius itaque Dominus hominem liberum creavit, ei donando ex suo bene-

Ubi lex
obscura, ne-
modamnan-
dus.

Homo non
ligatur, nisi
lex promul-
getur.

placito libertatem, juxta id quod scribit Apostolus: *Potestatem... habens suae voluntatis.* (I Cor. vii, 37.) Et postea, mandata quae tenebatur servare, adjecit ac imposuit; et ideo hominis libertas, cum certa sit, possideatque ante legis obligationem, ipsa nonnisi a lege certa ligatur.

Hinc est, quod auctores antiqui communiter docuerunt, ubi lex est obscura, nec pro illa reperitur Scripturae textus, aut Ecclesiae determinatio, aut evidens ratio, nihil de gravi peccato damnandum fore; nam pro certo habuerunt, legem dubiam non obligare. — En quomodo scripsit S. Raymundus: *Non sis nimis promus judicare mortalia peccata, ubi tibi non constat per certam Scripturam*¹. Idem scribit S. Antoninus, dicens²: *Si vero non potest [confessarius] clare percipere, utrum sit mortale..., non uidetur tunc praecipitanda sententia, ut dicit Guillelmus Speculator in quodam simili, ut scilicet deneget propter hoc absolutionem, vel illi faciat conscientiam de mortali...* Et cum promptiora sint iura ad solvendum quam ligandum³..., et melius sit Domino reddere rationem de nimia misericordia, quam de nimia severitate, ut dicit Chrysostomus⁴..., potius uidetur absolvendum. Idem scripsit Gabriel Biel, qui vixit anno 1480, dicens: *Nihil debet damnari tanquam mortale peccatum, de quo non habetur evidens ratio vel manifesta auctoritas Scripturae*⁵. — Idem docuit S. Thomas, ubi dixit: *Qui ergo assentit opinioni alicujus magistri contra manifestum Scripturae testimonium, sive contra id quod publice tenetur secundum Ecclesiae auctoritatem, non potest ab erroris vitio excusari*⁶. S. Thomas igitur tantum damnat, qui aliquam sequitur opinionem contra manifestum Scripturae testi-

¹ Sum., lib. 3, tit. 34, § Quid de venialibus. — ² Part. 2, tit. 4, cap. 5, § 8, vers. Ex praedictis. — ³ Guillelmus Speculator, juris, lib. 2, partic. 3, de Sententia, § 5 Qualiter, n. 7. — ⁴ Can. Ponderet, dist. 50. — ⁵ Can. Alligant, caus. 26,

⁶ Cfr. Opus imperf. (inter Chrysost. Opera spuria), hom. 43, ad cap. xxiii Matth. — ⁷ In 4, dist. 16, qu. 4, art. 2, concl. 5, i. f. — ⁸ Quodlib. 8, art. 10, v. f. — ⁹ Consolator., part. 3, cap. 11. — ¹⁰ Quodlib. 9, art. 15, c.

Judicium
reflexum
satis est.

Probabilismo richiam. all'esame, § 1, v. f. — ¹¹ 2° 2°, qu. 91, art. 1, ad 1um.

74. — a) S. Augustini sensum S. Thomas utique fideliter refert: sed verba genuina, de *Libero arbitrio*, lib. 3, cap. 19, n. 53, haec sunt: « Non tibi deputatur ad culpam quod invitus ignoras, sed quod negligis querere quod ignoras ».

75. — a) Joannes Nider non alludit textui Aquinatis, quem S. Alphonsus modo attulit; sed commentatur verba, quae S. Thomas, *Quodlib. 8, art. 13*, scripsit de eo qui habet plures praebendas: « Quando duae sunt opiniones contrariae de eodem, oportet esse alteram veram et alteram falsam. Aut ergo ille qui

facit contra opinionem magistrorum, utpote habendo plures praebendas, facit contra veram opinionem; et sic, cum faciat contra legem Dei, non excusat a peccato, quamvis non faciat contra conscientiam: sic enim contra legem Dei facit ». Haec, inquam, Aquinatis verba Nider, loc. cit., commentatur.

pum: *Notandum est quod dicit B. Thomas in quadam quaestione de Quodlibetis, videlicet quod quaestio, qua queritur de aliquo actu, utrum sit peccatum mortale vel non, nisi ad hoc habeatur auctoritas expressa Scripturae sacrae, aut canonis seu determinationis Ecclesiae, vel evidens ratio, non nisi periculosisse determinatur. Nam, si determinetur quod sit ibi mortale, et non sit, mortaliter peccabit contrafaciens: quia omne quod est contra conscientiam, aedificat ad gehennam...; si autem determinetur quod non sit mortale, et secundum rei veritatem sit, error suus non excusat a mortali. Sed hoc secundum videtur sane intelligendum, quando scilicet erraret ex crassa ignorantia; secus, si ex probabili; puta, quia consuluit peritos in tali materia, a quibus sibi dicitur illud tale non esse mortale: videtur enim tunc in eo esse ignorantia quasi invincibilis, quae excusat a toto. Et hoc, quantum ad ea quae non sunt expresse contra jus divinum, vel naturale, ut contra articulos fidei, decem praecepta et hujusmodi, in quibus ignorans ignorabitur... Et si diceretur, hic esse usuram, et usura est contra Decalogum, respondetur: usuram esse contra praecepta decalogi verum est reductive; sed hunc contractum esse usurarium non est clarum, cum sapientes contraria sibi invicem in hujusmodi sentiant¹. — Itaque, secundum D. Thomam et D. Antoninum, ubi veritas non est patens, lex tanquam dubia non obligat.*

76. — Objiciunt III° nostri adversarii, nihil fas esse nobis, nisi quod est conforme divinae voluntati. — Gaudeo hanc objectio- nem mihi fieri; quod enim in hoc puncto S. Thomas docet, id solum sufficit ad nostram sententiam omnino firmandam. Quaerit Angelicus²: *Utrum necessarium sit, voluntatem humanam conformari voluntati divinae in volito, ad hoc quod sit bona?* et ait, teneri homines se conformare voluntati Dei in volito *formali*, scilicet in volito *boni communis* (quisque enim non potest licite aliud velle, nisi bonum), sed non in volito *materiali*. Deinde³ S. Doctor sic sibi objicit: *Videtur, quod voluntas hominis non debeat semper conformari divi-*

Conformare
se voluntati
Dei in volito
formali,
satis.

nae voluntati in volito; non enim possumus velle quod ignoramus... Sed, quid Deus velit ignoramus in plurimis; ergo non potest humana voluntas divinae voluntati conformari in volito. Et respondet: *Ad primum... dicendum, quod volitum divinum secundum rationem communem, quale sit, scire possumus; scimus enim quod Deus quidquid vult, vult sub ratione boni.* Et ideo, quicumque vult aliquid sub quacumque ratione boni, habet voluntatem conformem voluntati divinae, quantum ad rationem voliti, quod est volitum formale, sive commune. Subdit deinde: *Sed in particulari nescimus quid Deus velit; et quantum ad hoc, non tenemur conformare voluntatem nostram divinae voluntati.* Ergo non tenetur homo se conformare divinac voluntati in particulari, etiam respectu ad divina praecepta, ubi haec Dei voluntas homini non est adhuc manifestata: prout distinctius declarat Pater Gonet, dicens: *Homo non tenetur conformari voluntati divinae in volito materiali, nisi quando voluntas divina nobis praecepto vel proibitione manifestetur⁴.*

Sed instat Pater Patutius et ait: *Riguardo al precezzo e proibizione* (libet hoc adnotare suis propriis verbis), *sempre dobbiamo conformarci alla volontà divina, ezandio quanto al volito materiale; mentre ci ha dati i suoi precetti, affinchè li osserviamo, e questi già sono notificati bastevolmente nelle sue leggi.* — Sed ego peto: Si aliquod praeceptum est dubium et obscurum, prout accidit quidem in conflictu duarum opinionum aequa probabilitum, quomodo dici potest praeceptum sufficienter notificatum? Tunc non est satis notificatum praeceptum, sed tantum dubium praecepti, prout supra ostendimus, quod ubi duea opiniones concurrunt aequa probables, neutra probabilis, sed tantum dubia remanet. Quapropter, eo casu solummodo potest dici, quod praecepti dubium habemus, non autem cognitionem. Et revera: quomodo unquam dici poterit nos legis cognitionem habere, cum vere nescimus an lex existat vel non? tunc bene asserere valemus quod legem nescimus; et ideo non tenemur, juxta art. 2, § 1, n. 37. — *Patutius, La causa del Probab., § 7, vers. Non potest credere.*

¹ Part. 2, tit. 1, cap. 11; § 28. — ² 1^a 2^{ae}, qu. 19, art. 10. — ³ Loc. cit., ad 1um. — ⁴ Clyp., part. 2, tr. 3, disp. 6, art. 2, § 1, num. 37. — ⁵ 1^a 2^{ae}, qu. 90.

Praece-
ptum du-
biu m non
obligat.

Praece-
pta
particularia
ignota non
obligant.

S. Thomam, in particulari conformari voluntati divinae in eo volito materiali, quod nobis ignotum est; Deus enim nobis non praecepit obedire suae voluntati, quae non adhuc est nobis patefacta.

Idque confirmat expressius, respectu ad nostrum casum, D. Thomas in alio loco¹, ubi quaerens: *Utrum in omnibus sit Deo obediendum?* respondet affirmativa. Sed postmodum sibi objicit ad tertium: *Quicumque obedit Deo, conformat voluntatem suam voluntati divinae, etiam in volito. Sed non quantum ad omnia tene- mur conformare voluntatem nostram volun- tati divinae in volito, ut supra habitum est².* Ergo non in omnibus tenetur homo Deo obediare. Et ita respondet: *Ad tertium dicendum quod, etsi non semper teneatur homo velle quod Deus vult, semper tamen tenetur velle quod Deus vult eum velle, et hoc homini praecepit innoscit per praeceptum divinum.* — En igitur S. Doctor bene explicat, nos non teneri sua praecepta servare, nisi postquam illa nobis sunt manifestata. Itaque tenetur homo parere Deo et conformari ipsius voluntati, non jam in omnibus *quae Deus vult*, sed in eo tantum *quod Deus vult nos velle*. — Sed quomodo sciemus id, quod vult Deus nos velle? Sciemus, inquit S. Thomas, cum *praecepit innoscit per praeceptum divinum*. Non sufficit igitur dubia notitia praecepti, ut teneamur servare praeceptum tanquam Dei volitum; sed requiritur insuper notitia praecepti certa et mani- festata: hoc quidem significat verbum illud *innoscit*.

Quaero nunc, ut hoc punctum concludamus: Casu, quo voluntas divina quoad particularium praeceptorum observantium nobis adhuc non innotuerit, tenemurne illi conformari? Minime, ait Angelicus, dicens: *Sed in particulari nescimus quid Deus velit; et quantum ad hoc, non tene- mur conformare voluntatem nostram di-*

¹ 2^a 2^{ae}, qu. 104, art. 4. — ² 1^a 2^{ae}, qu. 19, art. 10. — ³ Angelic., 1^a 2^{ae}, qu. 19, art. 10, ad 1um. — ⁴ Clyp., part. 2, tr. 3, disp. 6, art. 2, § 1, num. 37. — ⁵ 1^a 2^{ae}, qu. 90,

artic. 4, ad 1um. — ⁶ 1^a 2^{ae}, qu. 19, art. 4, obj. 3. — ⁷ De Veritat., qu. 17, art. 3. — ⁸ 2^a 2^{ae}, qu. 104, art. 4, ad 3um.

tem obligandi obtineat,... oportet quod applicetur hominibus...; talis autem applicatio fit per hoc, quod in notitiam eorum deducitur ex ipsa promulgatione».

vinae voluntati. — Idque confirmat, ut vidimus, expresso Pater Gonet: *Homo non tenetur conformari voluntati divinae in volito materiali, nisi quando voluntas divina nobis praecepto vel prohibitione manifestatur⁸.* Imo scripsit Joan. Gersonius, ut alibi retulimus, quod nec Deus quidem potest creaturam obligare ad suam voluntatem servandam, nisi prius eam ipsi manifestet: *Necesse est, dari manifestacionem ordinationis ac voluntatis Dei; nam, per solam suam voluntatem, nondum potest Deus absolute creature imponere obligationem⁹.*

Hinc patet, quod S. Thomas semper conformis fuit, nos instruens, leges certas esse debere, ut obligent; in cunctis enim locis ubi de hac materia sermonem habuit, semper usus est verbis expressis, quae hanc esse mentem suam clare ostendunt.

— Dixit ipse quod lex, ut obliget, oportet ut per ipsius notitiam applicetur¹⁰. Dixit, promulgationem legis esse *ex hoc ipso*, *quod Deus eam mentibus hominum inseruit naturaliter cognoscendam¹¹.* Inquit *naturaliter cognoscendam*; ergo tunc homo tenetur legem servare, cum legem cognoscit, non vero cum dubitat de lege. Dixit, legem esse mensuram, qua homo mensurare se debet; ac proinde dixit quod haec mensura debet esse certissima¹². Dixit quod sicut funis non ligat, nisi applicetur rei ligandae per contactum; ita praeceptum non ligat, nisi per ejusdem scientiam. Et ideo subdit: *Unde nullus ligatur per praeceptum aliquod, nisi mediante scientia illius praecepti¹³.* Dixit, hominem tum tantum teneri ad obediendum Deo, cum ejus divina voluntas homini praecepit innoscit per praecepta divina¹⁴. — Itaque juxta has omnes D. Thomae doctrinas concludendum, divinam legem non obligare, nisi cum est cognita, nisi cum est certissima, nisi cum de illa habetur scientia, nisi ipsa met innotescit.

Quapropter, his positis, frustra objicitur a nostris adversariis quod, cum opiniones sunt aequae probabiles, opinio tutior, si non inducit obligationem certam, inducit saltem obligationem probabilem; et ideo deerit dictamen moraliter certum de actionis honestate, sine quo non licet operari. — Sed huic pluries supra data est responsio, nempe, quod cum duplex concurrit opinio aequae probabilis, opinio quae stat pro lege aliam non inducit obligationem, nisi deponendi dubium; sed hujusmodi dubium, juxta omnium probabilistarum et probabilioristarum, ipsiusque Patris Patutii sententiam, ut vidimus, bene potest deponi, non tantum ex directo, sed etiam ex reflexo principio certo, quo certitudo de honestate actionis jam habetur.

Dubium deponitur per principium reflexum.

In dubiis tutius secundum.

Quoniam sensu accipiendo.

77. - Objiciunt IV°. Regulam sacrorum canonum illam: *In dubiis, via est tutior eligenda*, ut habetur in cap. *Illud Dominus, de clero excom. deposito etc.*; idemque dicitur in cap. *Ad audientiam, de homic.* et in cap. *Petitio tua, eod. tit.*; item in Clement. *Exivi* (ad verba *Item quia*), *de verb. signif.* et in cap. *Juvenis, de sponsal.* Dicunt adversarii: Canones hi generaliter loquuntur de omnibus dubiis; generaliter igitur accipiendi sunt. — Respondeo et concedo, quod generaliter accipiendi sunt quoad omnia dubia practica et facti, qualia utique erant illa quae occurribant, respectu ad casus praefatorum canonum; sed non quoad omnia dubia speculativa et juris, ut dicunt S. Antoninus, Christianus Lupus, Joannes Nider, Dominicus Soto, Suarez, Tabiena, Silvester, Angelus, Henriquez, Angles, S. Bonaventura, Gersonius,

S. Anton., part. 2, tit. 1, cap. 11, § 31. - *Lupus*, tom. 11, dissert. de Opin. probab., cap. 11. - *Nider*, Consolator., part. 3, cap. 16. - *Soto*, de Just. et Jure, lib. 7, qu. 3, art. 2, vers. *Crediderim.* - *Suar.*, de Censur., disp. 40, sect. 6, n. 8. - *Tabiena*, v. *Scrupulus*, n. 2. - *Silvest.*, v. *Jejunium*, n. 27, quaer. 10. - *Angel.*, v. *Opinio*, n. 2. -

Pelbartus ^{a)}, et alii fere communiter, ut mox videbimus. Ajunt enim, regulam praefatam canonum, quoad dubia speculativa, esse de consilio, non de pracepto.

En quomodo loquitur S. Antoninus: *Inducunt illud*: In dubiis, tutior via est eligenda. *Respondetur*, *hoc esse verum de honestate et meriti majoritate, non de salutis necessitate quoad omnia dubia*: *aliоquin oporteret omnes religionem intrare*¹. Verba D. Antonini sunt nimis clara. — Sed Pater Patutius ait, S. Archiepiscopum loqui tantum de eo, qui opinionem mitiorum habet pro unice vera ^{b)}; idque infert ex verbis illis: *aliоquin oporteret omnes religionem intrare*; ergo, dicit Pater Patutius, S. Antoninus vult hic loqui de duabus opinionibus aequae tutis et moraliter certis. Et contra praetendit probare, S. Antoninus sentire, vi praefatae regulae, in omnibus opinionibus dubiis tutiorem esse tenendam. — Sed ut res clarescat, hic praemittendum id quod praemittit S. Antoninus ^{c)}, loquens de quadam contractu, circa quem tunc valde inter sapientes disceptabatur, an esset vel ne usurarius. Sic scribit Sanctus: *Et si diceretur hic esse usuram, et usura est contra decalogum. Respondetur: usuram esse contra praecepta decalogi, verum est reductive; sed hunc contractum esse usurarium, non est clarum, cum sapientes contraria sibi invicem in hujusmodi sentiant. Cum autem dicitur ignorantia juris naturalis non excusare, intelligitur de his quae expresse, per se vel reductive, sunt contra jus naturale et divinum, ut contra fidem et praecepta, per evidentes rationes, vel determinationem*

Henrig., lib. 14, cap. 3, n. 3 et 4.. - *Angles*, de Jejunio, qu. 9, art. 1, dub. 2, prop. 3. - *S. Bonav.*, in 3, dist. 39, art. 3, qu. 1. - *Gerson.*, Reg. mor. gen.; Reg. de Euchar.; opusc. de Contract., part. 2, prop. 13 et de Praepar. ad missam et Pollut. noct., consid. 3. — ^{d)} Part. 2, tit. 1, cap. 11, § 31. — ^{e)} Part. 2, tit. 1, cap. 11, § 28.

77. - a) Pelbartus in suo opere cui titulus: *Sacrae theol. rosarium*, tom. 2, v. *Synderesis*, § 15, haec scribit: « Quando quis in conscientia dubitat, proprie dicta dubitatione, ad utramque partem contradictionis aequaliter se habendo, tunc omnino tenetur eligere tutiorem viam ». Addit tamen ad id non teneri, si non sit dubitatio proprie dicta, sed tantum timor conscientiae inter dubia vacillantis, quia est « mo-

tus aliquibus mediis debilibus ». Quoad ceteros autores hic allegatos, cfr. notam b ad n. 63.
b) Patutius in sua *Causa del probabilismo*, § 10, vers. *Questi sono i testi*, asserit S. Antoninus disputare, non de dubiis vel aequae probabilius sententiis, sed de sententiis oppositis, quarum utraque est tuta, licet non eodem gradu. Non tamen affirmat S. Antoninus disserere de sententia unice vera.

Ecclesiae, vel... sententiam communem doctorum: et non de his, quae per multa, media, et non clara, probantur esse contra praecepta et articulos.

Deinde ait ¹: *Quod autem volentes probare contractum esse illicitum, inducunt illud*: In dubiis, tutior via est eligenda: *Respondetur hoc esse verum de honestate et meriti majoritate, non de salutis necessitate quoad omnia dubia*; *aliоquin oporteret omnes religionem intrare*. S. Antoninus igitur neutiquam sentiebat universalem adesse legem, quod tutiora sequamur in omnibus dubiis; nam in speculativis, quae occurruunt cum duae probabiles opiniones concurrunt, juxta casum qui tunc disceptabatur, censebat praefatam canonum regulam non esse de pracepto. — Nihil autem obstat, quod ibi exemplum adduxerit, sive absurdum, quod alioquin oporteret omnes religionem intrare. Nam ibi non quidem loquebatur Sanctus adversus eos, qui dicere praeumpsent omnes de pracepto teneri, propter regulam illam, religionem ingredi; sed respondet ibi directe eis, qui dicebant contractum illum vetitum esse, vigore praedictae regulae obligantis ad tutiorem partem sequendam: *Quod autem volentes probare (repetamus verba jam supra relata) contractum esse illicitum, inducunt illud*: *In dubiis, tutior via est eligenda*. Hic igitur sermo fit praecise de contractu illo speculativo dubio; et respondet S. Antoninus: *Hoc esse verum de honestate et meriti majoritate, non de salutis necessitate quoad omnia dubia*. — Unde non valet dici: S. Antoninus intendit loqui de eo qui, volens contractum inire, reputat illum, non dubitanter, sed certe licitum. Nam S. Archiepiscopus non intendit utique loqui ibi de opinione habita pro unice vera, sed de opinione omnino dubia; alioquin, ad objectionem eorum,

qui probare volebant, contractum esse illicitum, quia canones praecipiunt in dubiis tutiorem viam esse eligendam, inepte respondisset, regulam illam esse... de honestate et meriti majoritate, non de... necessitate quoad omnia dubia; sed debuisse respondere, regulam procedere tantum in dubiis, non vero cum operans habet pro vera suam opinionem. Sanctus autem ait, regulam canonum non esse de pracepto universali quod omnia dubia; quod omnia enim dicit esse tantum de honestate et meriti majoritate.

Sicut scribit S. Antoninus, sic etiam sentit Joannes Nider, dicens: *Tutio rem... viam eligere est consilii, non pracepti*². Idem sentit Tabiena: *Non valet, quod in dubiis tutior via sit eligenda; quia hoc non est praceptum, sed consilium*³. — Idem scripserunt Navarrus⁴, Dominicus Soto⁵, Abbas⁶, Silvester⁷, Suarez⁸, Angles⁹, Henriquez¹⁰. Item S. Bonaventura¹¹, Geronius¹², etc. apud Terillum¹³.

78. - Et revera, juxta casus relatorum canonum, omnino servari opus erat regulam illam, quia dubia erant practica et facti; nec haberi poterat principium aliquod certum, directum aut reflexum, quo excusa foret obligatio partem sequendi tutiorem, propter scandala aliaque mala, quae in iis casibus vitari debebant. — Utque dilucide hoc dignoscatur, brevibus hic discutere oportet, qui tunc acciderunt casus, et decisiones textuum qui nobis objiciuntur. Quoad cap. *Illud Dominus, de clero excomm. deposito, etc.*, ibi casus fuit, quod quidam episcopus, non obstante fama publica de excommunicatione adversus eum lata, temere celebrare maluit. Qua de re, jure dicimus eum depositione fuisse ab Innocentio III punitum; nam, persistente dubio de excommunicatione, ipse diligentiam adhibere tenebatur, ut de

¹ Loc. cit., § 31. — ² Consolator., part. 3, cap. 16. — ³ Verb. *Scrupulus*, n. 2. — ⁴ Manual., cap. 27, n. 281. — ⁵ Verb. *Jejunium*, n. 27, quaer. 10. — ⁶ De Censur., disp. 40, sect. 6, n. 8. — ⁷ De Jejunio, qu. 9, art. 1, dub. 2, prop. 3. — ⁸ Lib. 14, cap. 3, n. 3 et 4. — ⁹ De Consc. probab., qu. 26, n. 21 et qu. 22, n. 118 et 168.

^{c)} De Soto, Abbat Panormitano, S. Bonaventura et Gersonio, cfr. notam b, ad n. 63. Panormitanus tamen, in cap. *Ad audientiam, de homic.*, n. 2, haec addit, quae non satis consonant doctrinae hic expositae: « Ubi agitur in foro quasi poenitentiali, ut puta, quia non agi-

tur ad poenam proprię, sed ut ab altaris ministerio abstineat, vel ut abstineat a contractu matrimonii, vel ab alio actu exercendo, in quo exercendo subasset peccatum; tunc... debemus interpretari in partem securiore, licet illa sit durior ».

veritate certior fieret, interimque a celebratione desistere debebat. Idcirco merito dixit Pontifex: *Quia tamen in dubiis via est tutior eligenda, etsi de lata in eum sententia dubitaret, debuerat tamen potius se abstinere, quam sacramenta ecclesiastica pertractare.*

Quoad cap. *Ad audientiam, de homic. volunt. vel casual.*, casus fuit, quod quidam sacerdos intulit viro cuidam vulnus, ex quo vita decessit. Deinde dubitabatur, an ille propter hujusmodi vulnus mortuus fuisse. Clemens III decrevit convenire, ut sacerdos a sacrificando abstineret; et ideo dixit: *Cum in dubiis semitam debeamus eligere tutiorem, vos convenienti injungere presbytero..., ut in sacris ordinibus non ministret.* — Hic primo advertendum, quod non adhuc facti veritas erat tunc explorata, nimirum, an tali ex vulnere mors accidisset; qua de causa, subjungit textus: *Si vero ille ex alia infirmitate obierit, poterit... divina officia ministrare.* Ideoque sapienter statuit Pontifex, quod interim sacerdos non celebaret; dicebat enim, in tali dubio viam tutiorem eligendam. — Advertendum secundo, cum Navarro^{a)} et Suarez, quod eo casu non agebatur de observando aliquo pracepto, sed tantum de quadam convenientia: ut, si deinde constaret sacerdotem fuisse homicidam, populo non esset scandalum eum celebrantem conspicere. Idem statutum fuit in simili casu dubii homicidii, in cap. *Petitione tua, 24, de homic. volunt. vel casual.*, ubi dictum fuit: *Cum sit consultius in hujusmodi dubio abstinere, quam temere celebrare.* — Quis non videt, in his casibus necessario, ad scandalum effugendum, convenisse ut via tutior eligeretur, a celebratione abstinendo?

Suar., de Censur., disp. 40, sect. 6, n. 9.

78. - a) Navarrus, quod sciam, haec non habet.

b) Haec sunt verba Amort, *de Conscient.*, qu. 5, obj. 1, ad 4.: « Pars securior, inquit, est tenenda ex consilio, concedo; ex pracepto, nego. In hoc casu Pontifex manifeste testatur se tantum dare consilium ad vitandos remorsus graves conscientiae, qui facile oriri poterant ex periculo aut dubio, ne forte amor proprius aut alia inordinata affectio interpreta-

Ad Clementinam *Exivi* respondemus, quod ibi Fratres Minores sedem apostolicam efflagitarunt, an sub gravi tenerentur ad illas religionis regulas, quae verbis praceptivis conceptae erant? Papa respondit: *In his quae animae salutem respiciunt, ad vitandos graves remorsus conscientiae, pars securior est tenenda.* — In primis, ut censem Pater Eusebius Amort, cum Papa dixerit: *pars securior est tenenda*, non de securitate materiali intendit loqui in amplectendo tutiorem partem; sed de securitate formalis conscientiae, in operando cum morali certitudine sine dubio practico. Nam, si de materiali securitate loqui intendisset, utique declarasset, omnes voces imperativi modi praceptum denotare; quod materialiter tutius procul dubio fuisse; at Pontifex dixit esse intelligenda verba imperativa tantum illa, quae talia videbantur *ex vi verbi*, nempe ob verborum expressionem, vel saltem ratione materiae. Caeterum inquit: *Licet Fratres non ad omnium, quae sub verbis imperativi modi ponuntur in regula, sicut ad praceptorum, seu praceptis aequipollentium, observantiam teneantur; expedit tamen ipsis Fratribus, ad observandam puritatem regulae et rigorem, quod ad ea, sicut ad aequipollentia praceptis, se novarent obligatos, quae hic inferius adnotantur.* Et post haec, Papa, quae tamquam praceptum habenda essent, adnotavit. — Ita respondet ad hanc Clementinam Pater Eusebius Amort^{b)}.

Sed ego aliam responsonem addo, magis convincentem. Casus erat, ut in eodem textu legitur: Antecedenter a Fratribus fuerat dubitatum, an regula tantum ad vota paupertatis, castitatis et obedientiae obligaret; sed Nicolaus III Papa jam de-

tionem sinistram regulae vel dispensationem suggesterit. Quod autem Pontifex noluerit universim astringere ad sequenda tutiora, patet ex eo quia, cum Fratres Minores illi proponerent dubium, an vi regulae teneantur servare omnia consilia evangelica..., respondit eos non teneri ad servanda omnia consilia evangelica vi regulae, quamvis tutior expositio fuisse, si respondisset affirmative».

claraverat obligare etiam ad illa consilia evangelica, quae in regula exprimebantur verbis obligatoris pracepti, vel pracepto aequipollentibus. Deinde Fratres Clementem V supplicarunt, ut eis declararet: *Quae... censeri debeant praceptis aequipollentia.* Idcirco Clemens, priusquam explicasset ea, quae praceptis aequipollentia videbantur ex vi verborum et ratione gravis materiae de qua agebatur, praemisit illa verba: *ad vitandos graves remorsus conscientiae, pars securior est tenenda.* — Itaque, eo casu non agebatur de duabus partibus aequae probabilibus; sed tantum, an adesset obligatio illam sequendi patrem, quae juxta regulae rigorem, et juxta id quod Nicolaus III jam declaraverat, non tantum tutior, sed erat unice tutus: cum jam constabat regulam, ex vi verborum et gravitatis materiae, obligare ad observanda tanquam pracepta, non solum principalia tria vota religionis, sed etiam consilia evangelica quae in regula exponebantur; et ideo ipsa praeteriri non poterant, sine gravi conscientiae remorsu. Hinc dixit Clemens, ad vitandos hujusmodi remorsus, tenendam esse securiorum partem, quae reipsa erat unice vera et unice secura; et ex alia parte, nullae rationes suppeditabant, quae transgressiōnem illorum consiliorum a gravi culpa excusare valebant.

Tandem, quoad cap. *Juvenis 3, de sponsal.*, casus fuit, quod juvenis quidam septennis puellam quamdam duxit^{c)}; qua mortua, postea cum consobrina illius alias nuptias contraxit. Hinc, suberto dubio, an primum matrimonium fuisse invalidum ob aetatis septennis impotentiam, Eugenius III praecipit, ut vir a praefata consobrina separaretur, propter honestatem Ecclesiae, subjungens: *Quia igitur in his quae dubia*

Nicol. III, cap. Exxit, de verbor. signifi., in 6°,

§ *Imprimis.* — ^{c)} Opusc., tr. 28.

c) Cap. *Juvenis*, communiter ita summaratur: « Si major septennio duxit in uxorem minorum septennio ». Quamvis in textu ipso non agitur de aetate juvenis illius: « Juvenis, qui puellam nondum septennem duxit... »

d) Sotus haec habet in 4, dist. 27, qu. 1, art. 4, vers. *Authoritas vero*: « Adrianus VI, inquit, vir tum utriusque juris peritissimus,

tum et rei theologiae non infime doctus, cum ab illo hujusmodi dispensatio [in matrimonio rato tantum] fuisse postulata, oblataque fautorum sententia Cajetani, demiratus est virum theologum hoc sibi in animum inducere potuisse, et ideo improbis precibus succumbens, respondit se dare quod posset, sed tamen credere nihil posse ».

rat per triennium ad eam accedere et copulam experiri? — Adde, quod si lex ista esset universalis, sequendi in cunctis dubiis, etiam speculativis, tutiorem partem, sequeretur, ne probabilissimam quidem teneri posse opinionem, quae utique non est tutior, sed intra fines probabilitatis manet. Sed hoc dici nequit; cum proscripta sit ab Alexandro VIII propositio quae dicebat: *Non licet sequi opinionem, vel inter probabiles probabilissimam*. Adde quod, etiamsi esset res dubia, an praefata regula canonum intelligenda sit de omnibus dubiis, et non tantum de dubiis practicis; rationes ipsae, quibus sat clare probatum est, legem dubiam, utpote non satis promulgatam, non obligare, eaedem probant, hanc canonum regulam non esse legem universalem quoad omnia dubia, sed tantum quoad dubia facti et practica.

Denique, ut praesenti punto finem imponamus, quaero (et ad hanc rationem quam proferam, ignoro quid responderi possit): Quid canones praecipiunt? Praecipiunt in dubiis tutiorem viam esse eligendam. Dicitur itaque *in dubiis*; sed si non simus in dubiis? Quid obstat regula illa, si homo alicui principio certo innititur? Tunc sibi jam format conscientiam moraliter certam de honestate actionis, et a finibus dubietatis egreditur, nec amplius dici potest eum esse in dubiis. — Praeterea ipsimet adversarii concedunt, praefatam regulam sequendi partem tutiorem, locum non habere in materia justitiae. At si regula canonum sequendi quod est tuitius, esset universalis pro omnibus dubiis, etiam qui legitime rem possidet, in dubio an res sit aliena, de illa exspoliari tenentur; sed D. Augustinus¹ contrarium docet, inquisiens: *In jure praediorum, tandem quisque bonae fidei possessor rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum*.

79. — Objiciunt V^o decisionem cuiusdam consensus episcoporum Gallorum, ubi fuit decretum, in opinionibus aequae probabilitibus tutiorem partem esse tenendam. — Horum tantorum praesulum auctoritatem magnopere veneror; sed omnes docent, auctoritatem extrinsecam sapientum magni non posse esse ponderis, ubi intrinseca

ratio certa videtur et convincens: tanto magis, cum ipsa sufficienti aliorum auctoritate non destituatur. Ego autem animadvero, quod pro nostra sententia non minor, quam pro opposita, extat auctoritas extrinseca, imo multo major. Nec negari potest, nostram sententiam, saltem per octoginta aut etiam nonaginta annos circiter, communem fuisse apud moralis scientiae auctores: quos inter plurimi fuerunt cardinales, episcopi, universitatum doctores, et signanter plures magistri dominicanae religionis, in qua semper magna doctrina floruit. Hic, brevitatis causa, omitto cunctorum ipsorum nomina et suarum propositionum citationes adnotare, quas jam attuli in meo opusculo seorsim edito, cui titulus: *Dell'Uso moderato dell'opinione egualmente probabile*².

Nec valet dicere, horum auctoritatem in hac materia parvi aestimandam esse, etiam a me; dum ipsi habentur a me tanquam decepti, cum ad nostram tuendam sententiam innixi sunt principio illi quod egomet reprobavi: *Qui probabiliter agit, prudenter agit*. — Jam dixi sub initio Dissertationis hujus, quod tale principium solum, et per se directe sumptum, non est sufficiens ad coherendandum usum opinonis aequae probabilis. Attamen advero, jam plures auctores (ut supra vidi) pro nostra sententia tutanda innixos fuisse eidem nostro principio, nempe, quod lex dubia non potest obligare. Praeterea dico, quod nec etiam illi auctores solo praefato principio illo: *Qui probabiliter agit, etc.*, utebantur. Et sic rem confero: Auctores illi ex una parte jam fatebantur, quod ad licite operandum necessaria esset moralis certitudo de honestate actionis. Contra vero ipsimet auctores eadem nostra principia in suis operibus, in diversis locis jam statuerunt, nempe, quod lex non sufficienter promulgata non obligat; et quod ubi libertas possidet, lex incerta nequit certam inducere obligationem; ex illo principio, adeo ab ipsis acclamato, quod: *In dubio melior est conditio possidentis*. Ergo, si de hujusmodi principiis, loquendo de opinione probabilium usu, expressam non faciebant mentionem, saltem ea indubitanter

Auctoritas
faventis
strae
sententiae.

Quo sensu
antiquiores
locuti sunt.

Non obstant
edicta Gal-
licana.

supponebant. Quapropter juste censendum, quod ipsi dicto illo: *Qui probabiliter agit, prudenter agit*, potius utebantur tanquam corollario quodam, sive consequentia, quae a principiis reflexis inferebatur. Tanto magis, quod haec materia opinionum probabilium tunc erat valde confusa; unde confuse de ea loquebantur, postquam antiquiores auctores confusus de illa locuti fuerant. — Caeterum, dictum illud: *Qui probabiliter agit, etc.*, dupliciter accipi potest: Si accipitur tanquam innixum aliis principiis reflexis, vere prudens et certum est; si vero accipitur tanquam principium directum, seclusa judicione, falsum est. — Et sic de effato illo, directe sumpto, jure merito Gallicani praesules contenti non extiterunt; tuleruntque decretum quod circumfertur, nempe: *In dubiis de salutis negotio, ubi aequalia utrinque animo se offerunt rationum momenta, sequamur id quod tutius, sive quod est in eo casu unice tutum; nec id consilii, sed praecepti loco habeamus, dicente Scriptura: Qui amat periculum, in illo peribit*. Attentis quibus postremis verbis, appareat pro certo, quod ipsi praesules locuti sunt de operante cum dubio pratico, nullum habente principium, quo dubium deponere posset. Si autem loqui maluissent de operante, qui ultimum format judicium, non ex sola probabilitate opinionis, sed ex alio certo principio reflexo, aliter quidem puto quod praesules illi decrevissent.

Quod autem ad plura episcoporum edita, in Gallia emanata, quae a Patre Piatto in suo opere *La Regola prossima delle umane azioni*, afferuntur et transcribuntur, quibusque ipse ait proscriptum fuisse probabilismum; illa perlegi attente, et consideravi quod omnia ipsa respiciunt praecise quemdam librum, cui titulus: *Apologia Casuistarum*, qui merito damnandus erat; utpote asserens propositiones nimis laxas, nempe teneri posse secure quamcumque opinionem, non tantum minus probabilem, sed etiam probabiliter probabilem, secundum quatuor vel trium, atque etiam unius auctoris auctoritatem. — Quamobrem edicta praefata nihil aut valde parum nostram sententiam adversantur.

Vitandum
periculum,
quomodo.

80. — Objiciunt VI° textum Ecclesiastici, III, 27: *Qui amat periculum, in illo peribit*. Ergo, ajunt, qui in periculum se immittit transgrediendi legem, jam peccat. — Sed hic advertere oportet aequivocum, sive ambiguitatem quae intercedit. Qui opinione aequae probabili utitur, principio

¹ De Fide et Operib., cap. 7. Cfr. can. *Si virgo 5*, caus. 34, qu. 1 et 2. - *Episcopi Galliae*, Assemblée Générale de 1700. — ² Diss. anni 1765, *Dell'Uso moderato, etc.*, cap. 6, n. 5.

certo innixus, est quidem in periculo transgrediendi legem, sed non peccandi. Sed cur? replicant adversarii; quomodo non peccat, qui transgrediendi legem periculo se exponit? Repeto, non peccat: oportet enim distinguere legem certam ab incerta. Quando lex est certa, profecto non possumus exponi periculo eam transgrediendi; sicut est periculum propriam conversionem procrastinandi usque ad mortem, prout in textu praefato dicitur: *Cor durum habebit male in novissimo: et qui amat periculum, in illo peribit.* Certa est lex caritatis, quam quisque erga seipsum habere debet, non manendi diu in peccato, ob periculum in suo peccato moriendi; amans autem hoc periculum in illo peribit. — Pariter hic objiciunt doctrinam illam D. Thomae, quae in idem coincidit: *Quicumque committit se discriminis... peccati mortalitatem, peccat mortaliter*^{a)}. Haec verba dupliciter explicari possunt: vel de immitente se in periculum transgrediendi legem certam, juxta casum in Scriptura expressum; vel potius de operante cum dubio pratico, juxta alium textum ejusdem S. Doctoris, ubi dixit: *Qui aliquid committit vel omittit, in quo dubitat esse mortale peccatum, peccat mortaliter, discriminis se committens*¹. Notandum: Non dicit Angelicus: in quo dubitat offendit legem; sed: in quo dubitat esse peccatum mortale. Alibi enim ipse met, de incerto praecepto loquens, dixit, ut supra retulimus: *Nullus ligatur per praeceptum..., nisi mediante scientia illius praecepti*².

81. — Dicunt igitur adversarii quod, cum lex est dubia, qui se immissit in periculum eam transgrediendi, certe peccat, ex Scriptura allata: *Qui amat periculum, in illo peribit.* — Ergo, resumo: ad hoc periculum vitandum, semper opus erit strictum amplecti tutiorismus, non aliter operando quam cum morali certitudine absoluta et immuni ab omni formidine, quod opinio illa quam quis sequi vult sit vera. Minime, ipsi respondent; satis est quod illa opinio sit probabilissima, cum

¹ In 4, dist. 21, qu. 2, art. 3, ad 3um. — ² De Verit.,

proscripta jam fuerit ab Alexandro VIII opposita propositio, quae dicebat: *Non licet sequi opinionem, vel inter probabiles probabilissimam.* — Igitur dico primo: ex hoc deduci, veram non esse sententiam quod, cum lex est dubia, peccat qui se exponit periculo eam transgrediendi; nam adhuc cum probabilissima opinione operans incurrit periculum (quamvis sit remotius) legem transgrediendi. — Sed praeterea dico (et hic aliquantulum immoratur), quod is qui credit nunquam esse licitum se exponere periculo laedendi legem, et contra dicit posse opinionem minus tutam teneri, solummodo quando est probabilissima, difficillime et vix unquam induci poterit ad eam sequendam cum secura conscientia, nisi eam invenerit stricte certam et ab omni formidine immunem. Et sic ratiocinor: Opinio probabilissima est illa quae, etsi supremum occupat probabilitatis gradum, tamen fines probabilitatis non excedit, juxta terminos ejusdem propositionis, ut supra damnatae, quae dicebat: *inter probabiles probabilissimam*; et ideo, prout communiter doctores ajunt, opinio probabilissima, quae etiam moraliter certa (large tamen loquendo) vocatur, omnem prudentem formidinem non excludit ne sit falsa: ad differentiam opinionis sive sententiae stricte certae, quae omnem prudentem formidinem excludit. Si ergo opinio probabilissima omnem non excludit prudentem formidinem, opinio probabilissimae opposita non equidem est illa, quae tenuiter tantum est probabilis: tenuis enim probabilitas non est probabilitas, sed dumtaxat quaedam falsa apparentia seu vana probabilitatis apprehensio, quae nullum prudentem timorem producere potest, sed tantum aliquam imprudentem formidinem: sed imprudens formido non est formido, quae valeat ullum peccati periculum secum afferre. Ipsimet rigidi et stricti tutioristae communiter ajunt, quod hujusmodi imprudentes formidines contemni debent, nec de eis ulla ratio est habenda. Insipientia revera esset dicere, quod Deus

qu. 17, art. 3. — Alex. VIII, propos. 3.

80. — ^{a)} Haec verba non referunt ipsius Aquinatis doctrinam; sed sunt ea quae Ange-

licus, *Quodlib. 9, art. 15*, sibi sub 5° objicit: perperam igitur ab adversariis opponuntur.

nobis imposuerit etiam futilles et irrationabiles timores vitare. Itaque, proprie loquendo, opinio probabilissimae adversa non est ea quae tenuiter, sed ea quae dubitanter probabilis est: et haec, sicut probabilissima (ut diximus), non caret omni prudenti formidine quod sit falsa; ita opinio probabilissimae opposita non caret omni prudenti motivo quod sit vera. — Nunc peto, posito quod opinio stans pro lege, opposita probabilissimae stanti pro libertate, est dubie probabilis; quomodo qui censem illicitum esse immitti in periculum transgrediendi legem, volens probabilissimam sequi, poterit unquam in praxi cum tranquilla conscientia induci ad firmiter credendum, quod opinio stans pro lege non sit vere probabilis, et sic probabilissima uti, quin periculo transgrediendi legem exponatur? Ubi stateram inveniet tam exactam, quae ipsum reddat securum, quod opinio stans pro lege careat quidem tanto probabilitatis pondere, quod illam efficiat probabilem, et sic ipse secure et a periculo immunis operetur? Idcirco repeteo quod ab initio dixi, quod ille qui credit non posse teneri in praxi aliquam opinionem minus tutam, nisi probabilissima sit, cum magna difficultate poterit sibi formare dictamen certum ad operandum, nisi strictum amplectetur tutiorismum, quod solummodo ab omni periculo legem transgrediendi immune atque liberum est.

Nefas est
legem nimis
duram red-
dere.

82. — Instant adversarii, et dicunt: Qui tutiores opiniones amplectitur tutius inedit. — Respondeo. Nefas quidem est divinarum legum observantium relaxare plus quam licet; sed non minus est malum, divinum jugum plusquam oportet durum aliis reddere. Nimia enim severitas (scribit Cabassutius)¹, dum illos [homines] ad ardua compellit, viam salutis aeternae... praे-

¹ Juris canonici theoria et prax., praefatio ad lectorem, n. 5. — ² Compend. theologicae veritatis, lib. 2, cap. 52. — ³ Can. Alligant., caus. 26, qu. 7. Cfr. Opus

imperfectum in Matth., homil. 43, inter opera spuria S. Chrysostomi. — ⁴ De Relig., tract. 5, lib. 2, capit. 33, num. 3.

82. — ^{a)} Textus genuinus Gersonii, *de Vita spiriti*, lect. 4, coroll. 11, hic est: « Elicio pro doctoribus theologis..., ne sint faciles asserere actiones aliquas aut omissiones esse peccata mortalia... Fit praeterea quandoque ut per tales assertiones, publicas, nimis duras, gene-

rales et strictas, praesertim in non certissimis, nequaquam eruantur homines a luto peccatorum, sed in illud profundius, quia desperatus, immergantur... Demum quid prodest, immo quid non obest, coartare plus justo mandatum Dei, quod est latum nimis? »

cere illam actionem quae in agendo secundum est, etiam a transgressione materiali; haec opinio non solum non esset tutior, sed maxime exposita periculo frequentis transgressionis formalis: quare tutior est opposita¹. Idem scripsit Pater Bancel, dominicanus: *Multa sunt, quae tutius est facere; sed simul etiam tutius est, non se credere obligatum ad ea facienda..., nisi moraliter ipsi constet de tali obligatione²*. Hinc idem auctor concludit: *Cum non debeamus formare conscientiam nostram de obligatione ad aliquid sub poena peccati, nisi moraliter constet de tali obligatione, non debemus onus illud nobis imponere; quando e contra moraliter constat de exemptione a tali obligatione,... moraliter nobis constat superesse nobis libertatem amplectendi quamcumque voluerimus ex hujusmodi opinionibus*.

Quomodo auctor ad hoc systema pervenerit.

Ego, ut sincere veritatem fatear, cum theologiae moralis scientiae vacare coepi, quia rigidioris sententiae magistrum mihi audire contigit, pro hac strenue cum aliis tunc temporis contendebam. Sed postea, melius rationes hujus controversiae discussi, opposita sententia, quae pro opinione aequae probabili stat, moraliter certa mihi visa fuit; et quidem inductus ab illo plures hic repetito principio, quod lex dubia non potest obligare. Hinc persuasus remansi nefas esse conscientias, cum opiniones sunt aequae probabiles, ad tutiorem sequendam adstringere, cum periculo in plurimas formales culpas incurrendi. — Praeterea tamen, cum nostra hac tempestate viderim ita acriter adversus mitiorem sententiam reclamari, multoties hoc punctum ad trutinam diligenter revocavi: legens ac relegens auctores omnes, quotquot ad manus habere potui modernos, qui pro rigida sententia certabant, promptus a mea sententia desciscere, statim ac non amplius certa mihi appareret. Prout enim plures opiniones, quas aliquando tanquam probabiles habui, postea non erubui eas reprobare; ita, imo tanto magis, non erubuisse hanc sententiam, quae majoris est momenti, retractare. Sed quo diligentius rationes nostrae sententiae pendere sategi, eo magis certae mihi visae

sunt. — Caeterum, si quis adasset qui me clarioribus momentis illuminare posset, falsitatem ostendendo duorum principiorum quae hic exponere curavi, multas ei gratias haberem; atque statim, etiam per publicam scripturam, me revocare policeor. Donec tamen aliter mihi quam in praesentiarum sentio, persuasum non erit, dico quod sine gravi conscientiae remorsu non possem alios adstringere ad sequendam tutiorem, cum opiniones aequae sunt probabiles, nisi oppositum declararet Ecclesia, cui libenter, si declarabit, judicium meum submitto.

Caeterum protestor quod, sicut confessarios illos non approbo qui, nimiae austerioritati adhaerentes, facile damnant usum plurium opinionum quae gravi fundamento nituntur; ita contra, neque approbare possum eos, qui de facili opiniones sine certo fundamento tanquam probabiles acclamat. — Confessarius, antequam aliquam opinionem amplexetur, tenet utique intrinsecas rationes perpendere; et cum ei occurrit ratio aliqua convincens pro tertiore opinione, cui adaequatam responsionem suppitere non aspicit, tunc oppositam minus tutam amplecti non potest, quamvis plurimorum doctorum auctoritas ipsi faveat: modo auctoritas non sit tanti ponderis, ut videatur ei magis quam rationi apparenti deferendum, juxta id quod docet S. Thomas: *Aliquis parvae scientiae magis certificatur de eo quod audit ab aliquo scientifico, quam de eo quod sibi secundum suam rationem videtur³*. Sed iste casus valde rarus erit.

83. — Hoc pro theorica. Sed quantum ad proxim spectat diligendi opiniones, quaeri solet, *an expediat rigidas aut benignas praeferre?* — Respondeo: Ubi agitur de removendo poenitente a periculo peccati formalis, confessarius debet, generaliter loquendo et in quantum christiana prudentia suggestit, benignis opinionibus uti. Ubi vero opiniones benignae proximi reddunt periculum formalis peccati, prout sunt nonnullae auctorum opiniones, v. gr. quoad vitandas occasiones proximas, et aliae id genus; tunc semper expedire ut confessarius utatur, imo dico quod

quaest. 5, artic. 5, probat. 2. — ² 2^a 2^{ae}, quaest. 4, artic. 8, ad 2^{un}.

Quid facient
dandum confes-
sario.

Absolutio-
danda ci qui
tenet proba-
bile.

ipse, ut medicus animarum, tenetur uti opinionibus tutioribus, quae poenitentes ad se servandos in statu gratiae conducunt.

Nescio autem quomodo possit cum bona conscientia doceri (generice loquendo), quod poenitenti, qui, ob confessionem suarum culparum peractam, jus certum ad absolutionem jam fuerit adeptus, possit ipsa ei negari, eo quod poenitens inter duas aequalis ponderis opiniones nolit tutiorem sequi. Hic est rigor ille, quem immoderatum et injustum procul dubio reputo et reprobo; cum austerioritas haec causa esse possit ut plures animae damnentur; dum alias plures auctores invenio, etiam probabilioristas, tam modernos quam antiquos, relatos quidem ab adversariis uti rigidae sententiae fautores, qui oppositum docent. — En quomodo loquitur probabiliorista Pontassus: *Fatendum tamen, quod si vere confessario foret persuasum, opinionem sui poenitentis... esse probabilem* (loquitur jam de opinione, cui tutior opposita etiam est probabilis), *tunc ei absolutionem posset impetriri; quandoquidem tunc... contra conscientiam suam non agebit*¹. Si autem confessarius potest poenitentem absolvere, tenetur, cum ille jus ad absolutionem habeat. — Idem pariter scribit probabiliorista Cabassutius: *Quivis confessarius absolvere debet eum poenitentem qui non vult ab opere abstinere, quod, secundum probabilem piorum et doctorum aliquot hominum non reprobata in Ecclesia auctoritatem, est licitum: quamvis, juxta probabilem pariter aliorum auctoritatem, quam ipsemet sequitur confessarius, habeatur minus probabilis (intelligendum, non notabiliter minus), ut ostendunt... Navarrus..., Silvius, etc.* Et de hoc rationem dat: quoniam, esto agit confessarius erga alterum non secundum propriam opinionem, non tamen contra propriam conscientiam, quia judicare debet esse illum hic et nunc et practice capacem absolutionis². — Praeterea Victoria, qui scripsit ante annum 1545, sic ait: *Sed*

¹ V. *Confessarius P.*, cas. 2, v. f. - *Navar.*, Manual, cap. 26, n. 4. - *Silvius*, in 1^{ae} 2^{ae}, qu. 19, art. 5, quer. 9, concl. 4. — ² *Jur. can. theor. et prax.*, lib. 3, cap. 18, n. 13.

— ³ In 4, dist. 17, qu. 2, art. 1, n. 5, (in genere loquens de confessario). — ⁴ *Summa*, n. 177. — ⁵ In 4 sent., de Con-

quid faciet [confessarius], quando ambae opiniones sunt probabiles, et habent proprios assertores? Respondeo. quod, sive sit ejus proprius sacerdos, sive non, tenetur eum absolvere in tali casu; ita tenet *Paludanus*³... Probatur aperie: *talis poenitens est in gratia, et confessio habet probabilitatem quod sit in gratia, quia scit esse probabilem ejus opinionem: ergo nec debet ei negare absolutionem*⁴. — Item Adrianus similiter scribit: *Si a pluribus vel gravioris, seu etiam aequalis auctoritatis doctoribus, contrarium teneatur, non adeo de se presumere debet [sacerdos], ut totum velit in suam opinionem, quae forsitan erronea est, coarctare*⁵. — Idem scripsit Navarrus⁶: *Si sint contrariae doctorum opiniones..., et confessarius credit evidenter se textu vel ratione niti, poenitentem autem dubia, non debet eum absolvere. At, si... poenitens niti par vel fere pari, et habet aliquem pro se doctorem clarum, poterit eum absolvere.* Proinde subdit: *Cum dubitatur an poenitens hoc facere aut dare... debeat, benignorem opinionem confessarius eligere debet; et pro hac sententia citat Angelum et Silvestrum.* — Idem confirmat S. Antoninus pluribus in locis. In uno scribit: *Idem videtur sentire Goffredus de Fontibus, in his scilicet opinionibus contrariis quae tolerantur ab Ecclesia, ut dictum est. Et quod debet proponere confitenti, quod bene studeat de hoc se ipsum per prudentes informare, eo quod alii tenent contrariam opinionem, maxime si illius contrariae opinionis confessor sit inordinarius ejus, et sic eum absolveret.* Item sentit Bernardus Claromontanus, non distinguendo utrum confessor ejus sit ordinarius vel non ordinarius⁷. In alio loco idem S. Archiepiscopus, loquens de illo contractu (de quo supra sermonem habuimus) Florentiae disceptato, ait consulendum ei qui inire illum vellet, ut abstineatur; at postea subdit: *Quod si tale consilium recipere recusaret quis..., relinquendus videtur iudicio suo, nec condemnandus ex hoc, aut deneganda absolu-*

fess., qu. 5, dub. 7, vers. *Ad rationes*. — ⁶ *Manual.*, cap. 26, n. 4 et 5. - *Angelus*, v. *Confessio IV*, n. 3. - *Silvius*, v. *Confessor III*, num. 18, quer. 10. — *Goffred. de Fontibus*, Quodlib. 9, qu. 16. — ⁷ *Part. 1, tit. 3, cap. 10, § 11, vers. Revertendo*.

tio¹. Alibi tandem ait: *Si vero non potest [confessarius] clare percipere utrum sit mortale..., non videtur tunc praecipitanda sententia, ut dicit Guillelmus Speculator in quodam simili, ut scilicet deneget propter hoc absolutionem, vel illi faciat conscientiam de mortali; quia faciendo postea contra illud, etiamsi illud in se non esset mortale, ei erit mortale, quia omne quod fit contra conscientiam aedificat ad gehennam²...* Et cum promptiora sint jura ad absolvendum quam ligandum..., potius videtur absolvendum, et divino examini dimittendum³. Idem, ut supra notavimus, ait Joan. Gersonius: *Doctores theologi non debent esse faciles ad asserendum aliqua esse peccata mortalia, ubi non sunt certissimi de re⁴*. Nota: *ubi non sunt certissimi*.

En quomodo hi magni nominis auctores, quos de laxitate nemo audebit culpare, uno ore loquuntur. Idem tandem scribit Dominicus Soto: *Postquam opinio poenitentiae est probabilis, excusat eum a culpa; et ideo jus habet absolutionem petendi, quam ideo plebanus tenetur impendere⁵*. Ipsem autem Soto alibi jam dixit: *Et quando sunt opiniones probabiles inter graves doctores, utramque sequaris, in tuto habes conscientiam⁶*. — His perspectis, oportet quod sint animi valde audentis confessarii illi, qui poenitenti opinionem tutiorem, dum opposita minus tuta est aequalis ponderis, amplecti nolenti, post suorum reatum confessionem absoluti non dubitant.

Tandem ab omnibus quae hic exposita sunt, firmiter confirmatur principium a S. Thoma nobis traditum, quod lex, nisi sit sufficienter ac certe promulgata, non obligat.

Deinde concluditur quod, nisi opinio quae stat pro lege, sit aut certa aut saltem certe probabilior, prout ab initio diximus, eam sequi non tenemur.

MONITUM I.

IN QUO EXPONITUR DECRETUM S. C. GENERALIS INQUISITIONIS ROMANAEE, CONDITUM ANNO MDCCCLXI,
CIRCA USUM OPINIONUM PROBABILUM.

Theses pa-
rochi Avi-
siensis.

84. — Quidam parochus Avisii, Tridentinae dioecesis, anno 1760 folium edidit una cum undecim thesibus, plures continentibus propositiones, quae deinde ab eodem parocho publice propugnatae fuere.

— Folium erat hoc:

« *Probabilismus*, publicae disputatio- ni Ven. Clero Avisiensi exercitii gratia expositus, contra probabiliorismum stricte talem, utpote *negotium perambulans in tenebris*. Pro die 10 Junii 1760 in aedibus canonicalibus Avisii. — *Utinam obser- varemus mandata Domini certa! Quid nobis tanta sollicitudo de dubiis? Celeber- rimus P. Const. Ronaglia.*

« I. Probabilismus noster versatur circa haec tria: Licet sequi probabiliorum pro libertate, relicta minus probabile pro

lege. — Licet sequi aequa probabile pro libertate, relicta aequa probabile pro lege. — Licet sequi minus probabile pro libertate, relicta probabilior pro lege.

Ex iis deducuntur sequentia paradoxa.

« II. Usus probabilismi maxime tutus: usus probabiliorismi maxime periculosus.

« III. Usus genuini probabilismi minime in laxitatem degenerare potest: usus probabiliorismi stricte talis in rigorismum excurrere debet.

« IV. Probabilioristas, qua tales, qui ex consilio probabiliora sequuntur, laudabilissime operari affirmamus.

« V. Probabilioristis stricte talibus, qui ex pracepto, quod nunquam clare probant, seipsos et alios ad probabiliora impellunt, merito rigoristarum nomen imponimus.

¹ Part. 2, tit. 1, cap. 11, § 29. — *Guillelm.*, Specul. jur., lib. 2, partic. 8, de Sentent., § 5 Qualiter, n. 7. — ² Cfr. can. *Omnis deinceps*, caus. 28, qu. 1 § Ex his. —

³ Part. 2, tit. 4, cap. 5, § 8, vers. *Ex praedictis*. — ⁴ In 4, dist. 18, qu. 2, art. 5, ad 5, vers. *Igitur quando*. — ⁵ De Justit. et Jure, lib. 6, qu. 1, art. 6, v. f.

83. — ^{a)} Vide notam a ad numerum praecedentem, ubi ostendimus haec verba mentem

dumtaxat Gersonii exhibere, et ubi textum genuinum hujus auctoris retulimus.

« VI. Qui nullatenus ad christianam perfectionem tendere possunt, nisi sequendo probabilissima.

« VII. Abusus probabiliorismi stricte talis, non solum non licentiae fraenum, sed licentiae calcar est, quod Gallorum testimonio comprobamus.

« VIII. Genuinus itaque noster probabilismus, qui nec morum corruptelam inducit, nec a S. Sede unquam male fuit notatus, origine sua thomisticus, progressu aetatis jesuiticus: utpote a quo arctatus, emendatus, et a Jesuitis contra janassenianos furores propugnatius fuit.

« IX. Qui ergo habitat in adjutorio fundatissimi probabilismi, sub protectione plurimorum, ex omnibus orbis christiani nationibus, praestantissimorum theologorum commorabitur securus.

« *Ex historia critica*. — X. Hinc, sine ulla laxismi nota benignum etiam vocamus; sed legitimum, quem suadent utraque lex caesarea et pontificia; sed dominicanum, quem illustris Dominicanorum Ordo jam a primis temporibus est amplexus; sed pium, qui christianam pietatem fovet; sed thomisticum, quem S. Thomas in amoribus habuit, qui ducentas et plures opiniones libertati faventes in suis Sententiarum libris docet; sed christianum, qui Christo Domino summe familiaris fuit.

O. A. M. D. ET V. G.

« Pro coronide. Probabilismus noster, stans pro libertate, est notabiliter probabilior ipso probabiliorismo stante pro lege ».

Istae the-
ses damnatae.

Hoc autem folium, anno sequenti, proscriptum fuit a Tridenti principe et episcopo. Et deinde a S. C. Inquisitionis Romanae, die 26 febr. 1761, sic, ut fertur, damnatum fuit: *Cum vero theses hujusmodi notaeque theologiae expensae fuerint in C. gen... coram SS. D. N. Clemente Papa XIII, Sanctitas Sua, auditis etc., folium praedictum, et theses in illo expo- sitas..., damnat et prohibet, tanquam continentia propositiones, quarum aliquae sunt respective falsae, temerariae, et pia- rum aurum offensivae; illam vero excep- tam a num. X, nempe probabilismum, qui*

¹ La causa del Probab., § 14; v. f. — *Alexand. VII, S. Alphonsi, Opera moralia*. — Tom. I.

Christo Domino summe familiaris fuit, proscribendam censuit uti erroneam et haeresi proximam. Praefatum itaque Foliū, sive theses, ut supra exscriptas, sic damnatas et prohibitas, SS. D. N. vetat, ne quis cuiuscumque status, etc., imprime, ac imprimi facere, vel transcribere, aut jam impressum, sive impressas, apud se retinere et legere, sive privatim, sive publice propagnare audeat, etc.

85. — Rev. Pater. Joannes Vincentius Patutius, in suo opello inscripto: *La Causa del Probabilismo ecc.*, sub nomine Adelphi Dosithei, contendit hoc decreto, in prima thesi integre probabilismum vetitum fuisse, ita ut illicitum sit sequi, non tantum opinionem aequa probabilem, sed nec etiam probabiliorem pro libertate. Sed id injuste contendit; folium enim illud plura distincta continet: continet diversas theses, continetque etiam diversas propositiones, quae thesim membra sunt sive partes. — Cum autem folium praedictum emanavit, duae factae fuerunt difficultates a sapientibus super hujusmodi folii proscriptionem. Prima fuit, an singulariter damnatae fuisse non solum omnes folii theses, sed insuper omnes propositiones in thesibus contentae. At communiter visum fuit quod, licet pro vero se haberet, omnes theses proscriptas fuisse et unamquamque ipsarum, minime tamen omnes in thesibus contentae propositiones damnatae erant, sed tantum illae quae censuram merebantur; nam in decreto dicebatur: *Sanctitas Sua... folium praedictum et theses... damnat et prohibet, tanquam continentia propositiones, quarum aliquae sunt respective falsae, temerariae, etc.*

Harum autem propositionum proscriptione valde differt a proscriptione facta ab Alexandro VII propositionum, respectu quarum dictum fuit: *Sanctissimus... decrevit, praedictas propositiones et unamquamque ipsarum... damnandas..., ita ut quicumque illas aut conjunctim, aut divisim docuerit, etc., incidat, etc.* Eodemque modo

Quoniam
sensu.

damnatae fuerunt aliae propositiones ab Innocentio XI et ab Alexandro VIII. Unaquaeque igitur propositionum illarum in particulari damnata fuit; atque eas docere sive *conjunctionem*, sive *divisionem* fuit vetitum. — At propositiones praedicti folii damnatae fuerunt, non singulae in particulari, sed, ut dicitur, *in globo et respective*, nempe illae tantum, quae merebantur ut damnarentur. Nec prohibitum fuit docere eas *conjunctionem* aut *divisionem*, sed acervatim sumptas; prout quidem Tridentinus episcopus in suo decreto expressit: *Prohibentes, ne iudicem articuli acervatum sumptu in disceptationem usumque deducantur.*

Quod ad primam igitur folii thesim pertinet, neutiquam damnata fuit prima illius propositio, quae dicebat licere sequi opinionem probabiliorem pro libertate, neque altera de opinione aequa probabili. — Difficultas tantum supererat, an tertia propositio de opinione minus probabili damnata esset: et quoniam propositio generaliter loquebatur, ita ut adhuc opinionem notabiliter minus probabilem amplectetur; idcirco dubitabatur, an ipsa saltem proscripta esset. Sicque etiam dubitari poterat, an damnata fuisset ultima thesis, quae dicebat: *Probabilismus noster stans pro libertate est notabiliter probabilius, etc.*, ita ut propositio haec affirmaret sententiam, quod teneri posset opinio adhuc notabiliter minus probabilis, esse etiam notabiliter probabiliorem sententia, quae stat pro lege.

Hoc posito, jam compertum erat quod, licet omnes theses proscriptae fuissent, minime tamen damnatae erant omnes harum thesim propositiones. Dubium tantummodo remanebat an, damnatis sic *in globo et in confuso*, folio ac thesibus, damnatae essent singulae theses in particulari, aut dumtaxat aliquae illarum; etenim in decreto non dicebatur: *omnes theses; et verba: quarum aliquae, etc.*, dubitabatur, an referri deberent ad theses

Innoc. XI, Decret. Sanctissimus Dñus Noster, 4 mar-
tii 1679. - Alexand. VIII, Decret. Sanctissimus Dñus

vel ad propositiones in thesibus contentas. — Verumtamen dubium hoc ab eadem S. C. postea declaratum fuit; cum enim proscriptio praedicti folii deinde, jussu ejusdem S. C., inserta fuisset in Indice librorum prohibitorum, non dictum fuit: *Folium et theses in illo expositae*, prout prius dictum fuerat in decreto; sed simpliciter dictum fuit: *Plagula undecim thesim, cui titulus: Probabilismus disputationi, etc.* Quapropter in praesenti declaravit S. C., esse tantum praefatam *plagula* proscriptam, id est tantum chartam sive folium undecim thesim, non autem omnes et singulas theses. — Et revera, cum de hoc dubio litteras dedissem, ut certior de hoc omnino fierem, ad duos S. Inquisitionis Romanae consultores, nempe ad Rñmum P. Mag. Thomam Augustinum Ricchini, Sacri Palatii Magistrum, adque Rñmum P. Magistrum Pium Thomam Schiara, S. C. Indicis secretarium; ambo mihi responderunt, minime prorsus in decreto S. C. vetitum fuisse probabilismum, nec quoad primam, nec secundam, nec tertiam propositionem de opinione minus probabili pro libertate.

Praeterea, ut tutius agerem, de hoc epistolam misi etiam ad Eñm Dominum cardinalem Galli, Poenitentiarium majorem, eum deprecans ad faciendum de re hac verbum cum regnante Pontifice; et ipse Eñm cardinalis idem mihi respondit, haec verba signanter scribens: *Penso assicurare V. S. Illma., che nella condanna del cennato foglio di cui mi scrive, non si è inteso di condannare veruna delle proposizioni che si controvertono nelle scuole cattoliche, e da molti cattolicamente si difendono, ma si è avuto il motivo di proibirlo, per quelle proposizioni che Ella medesima riconosce meritevoli di censura, ecc.* — Censeo, quod haec sola hujus eminentissimi et sapientissimi cardinalis responsio ad occludenda omnium ora sufficit.

Noster, 7 decembris 1690. - Trident. episc., Decret. 3 ja-
nuarii 1761.

MONITUM II.

Assertio
falsa Side-
ni.

86. - Postquam haec typis mandassem, valde miratus sum legendo apud novam theogiam moralem, novissime editam a Patre Patutio, id quod ibi Pater Sidenius, Veronensis, ejusdem Patutii vitam describens, praecipue ubi illius Opera enumerat, confidenter asserit: quod in controversia inter Patutium et me habita circa usum probabilium opinionum, cum ipse Patutius mihi respondisset secundo libello, cui titulus: *Osservazioni teologiche sopra l'Apologia dell' Illustriss. e Reverendiss. Mons. D. Alfonso de Liguori, ecc.*, ego vi argumentorum convictus, nihil jam ultra habens quod adversario meo opponerem, ab iterum respondendo abstinui; ne tamen omnino cederem, ut ipsi, quod scripsit, esset dedecori, omnia ejus adversum me scripta ad S. C. Indicis ut damnarentur detulam.

Auctor re-
spondit Pa-
tutio.

Papae! hoc probrum mihi deerat, non men accusatoris! Sed res ita se habet. — Brevem quamdam Dissertationem ego olim in lucem edidi pro usu moderato opinionis aequa probabilis: illo ductus principio, quod lex incerta nequit certam parere obligationem, eo quod lex dubia caret sufficienti promulgatione, quae essentialiter requiritur *ad hoc*, quod lex virtutem obligandi obtineat, quod est proprium legis; haec verba sunt S. Thome¹. Quapropter idem S. Doctor protulit deinde celebrem illam sententiam: *Nullus ligatur per praecipuum aliquod, nisi mediante scientia illius praecipiti*². — Hanc meam Dissertationculam Pater Patutius, anno 1764, suo primo libello, inscripto: *La Causa del Probabilismo, richiamata all'esame da Mons. D. Alfonso de Liguori, ecc.*, acri et vehe- menti stylo oppugnavit, duas has praecipias objectiones proferens, quarum prima fuit, quod nomine *scientiae praecipiti*, ut scripsit Doctor Angelicus, nequaquam

Sidenius, Elogium P. Joan. Vinc. Patutii, Theologiae morali Patutii praemissum, Catalog. operum, n. 18. —
¹ 1^a 2^a, qu. 90, art. 4, in corpore. — ² De Verit. qu. 17,

87. - a) Numerus iste XXXVIII refertur ad Dissertationem de Usu moderato opinionis probabilis, insertam sextae editioni hujus ope-

intelligitur cognitio certa praecepsi; sed tantum probabilis, quamvis dubia, praecepsi notitia, quae (ut ajebat) jam habetur, ubi de duabus oppositis opinionibus aequa probabilitibus agitur. Secunda fuit, quod lex aeterna, ex qua omnes aliae naturales leges emanant, ab aeterno jam promulgata fuit, priusquam creatus fuisset homo, promulgatione *causalis, virtuali*, aut *eminenti*; et ideo ipsa usque ab aeterno vim habuit obligandi.

87. - Huic libello copiose ego respondi in *Apologia* meae Dissertationculae, in qua Patutii objectiones omnino mihi et aliis diluisse visum fuit. At deinde adversus hanc meam Apologiam, secundus Patutii libellus prodiit: *Osservazioni teologiche, ecc.*, de quo sub initio *Moniti* mentionem feci. Ibiique meus adversarius, cognoscens primas suas objectiones parum firmas esse, spectatis responsis quae illis ipse dedi, duas alias adjecit; unam nimirum, in qua reaperte nihil aliud egit, nisi anteactam oppositionem in priori libello scriptam repeteret, mutando solummodo epithetum *promulgationis*; nam ubi hanc *causalē* seu *virtualē* prius dixerat, in hoc secundo *essentialē* appellavit: alteram, quod lex naturalis homini promulgatur in ipsa anima in corpus infusione, priusquam ipse actualem legis cognitionem acquirat. — Hinc coactus fui respondere ampliori Libro, cui titulus: *Dell' Uso moderato dell' opinione probabile*. Ibi convincenter omnibus his et aliis Patutii objectionibus feci satis; et plura alia adjeci, quae magnopere meam sententiam confirmarunt.

Ad primam autem objectionem, quod sufficit probabili, etsi dubia, notitia legis ad ejus promulgationem, jam responsum est supra in allata Dissertatione, et proprie num. XXXVIII^a). — Ad secundam

art. 3. - Patutius, La causa del Probabilismo, § 2 et § 5. - Osservazioni teologiche, § 4, num. 8 et 9; § 5, num. 12 et 14.

ris, quae Venetiis prodiit anno 1767; eadem vero responsio in praesenti dissertatione reperitur supra, n. 68 et 74.

Novae ob-
jectiones Pa-
tutii.

Quando lex divina incepit obligare. vero et tertiam, nempe, quod lex divina jam ab aeterno fuit hominibus promulgata promulgatione *causalis* aut *essentialis*: respondi et ostendi ex auctoritate D. Thomae ac omnium theologorum, quos diligenter studio perquisivi, legem divinam nullo modo homines obstrinxisse, nisi postquam actualiter eis promulgata et manifestata fuit. En verba S. Thomae (quem Patutius omnino sequi profitetur, in hac tamen re, aut nolle sequi, aut intelligere nolle videtur, dum S. Doctor nimis aperte et pluribus in locis nostram sententiam docet): *Lex aeterna habet promulgationem ex parte Dei promulgantis..., sed ex parte creaturae audiens aut insipientis, non potest esse promulgatio aeterna*¹.

Ergo nulla dici potest facta homini divinae legis promulgatio, donec homo non audit legem et inspicit, scilicet donec lex ei intimatur et ipsi innotescit. — Omnes autem reliqui theologi, S. Thomam sequentes, uno ore docent quod, licet lex divina ab aeterno haberit in se virtutem obligandi in actu primo, tamen in actu secundo nunquam ipsa actualiter obligavit homines, nisi postquam ipsis applicata fuit per ejus actualem promulgationem. Silvius ita scribit: *Actualiter autem tunc [lex naturae] unicuique promulgatur, quando cognitionem a Deo accipiit dictantem, quid juxta rectam rationem naturalem sit amplectendum, quid fugiendum*². Et alibi ait: *Legem aeternam fuisse ab aeterno legem materialiter, eo quod ratio gubernationis rerum tunc fuerit in mente divina; non fuisse tamen ab aeterno formaliter, seu sub ratione legis actualiter obligantis; quia tunc non fuerit actualis et perfecta promulgatio*³. Cardinalis Gotti sic loquitur: *Ad hoc ut lex in actu secundo obliget ad sui observantiam, requiritur quidem indispensabiliter, ut subditis promulgatione proponatur*⁴. Et in alio loco dicit: *Ab aeterno fuit lex [aeterna] in*

*mente Dei concepta, quamvis pro aeterno non promulganda, nec implenda, nec in actu secundo obligans*⁵. Pater Gonet scribit: *Legem aeternam, defectu promulgationis, non potuisse obligare creaturas ab aeterno*⁶. Joan. Gersonius scribit: *Necesse est dari manifestationem voluntatis Dei; nam per solam suam voluntatem, nondum potest Deus absolute creaturee imponere obligationem*⁷. Pater Gonet in alio loco scribit: *Promulgatio legis naturalis fit per dictamen rationis, intimantis homini ea quae lege naturae praescripta, aut prohibita sunt; ergo, cum deest tale dictamen..., lex naturae non obligat*⁸. Idem sentiunt plurimi alii, qui observari possunt in citato meo Opere: *Dell'Uso, ecc.*

Sed deveniamus ad quartam objectiōnem Patutii, cui respondendo, praedicta hic validius confirmantur. — Quarta et ultima ejus praincipia oppositio fuit haec, quod lex naturalis homini promulgatur habitualiter, cum Deus animam creat, eamque in corpus infundit; quia tunc rationem in homine imprimit. — Huic fuse in Opere citato a me responsum est: hic satis esse censeo ad Patutium confutandum afferre eadem verba S. Thomae, quibus ipse utitur: *Promulgatio legis naturae est ex hoc ipso, quod Deus eam mentibus hominum inseruit naturaliter cognoscendam*⁹. Patutius uti vult pro se verbo tantum *inseruit*; sed uti debet etiam verbis subsequentibus, *naturaliter cognoscendam*: ergo non cum anima corpori infunditur, sed cum homo legem cognoscit, lex ei promulgatur. Id S. Doctor alibi confirmat, docens: *Etsi non semper teneatur homo velle quod Deus vult; semper tamen tenetur velle, quod Deus vult eum velle, et hoc homini praecipue innotescit per praeceptum divinum*¹⁰. Tunc igitur tantum tenetur homo sequi voluntatem divinam, cum illa ipsis manifestatur, *innotescit per praeceptum divinum*. — Audiamus, quid

Quando lex naturae promulgatur.

¹ 1^a 2^{ae}, qu. 91, art. 1, ad 2^{am}. — ² In 1^{am} 2^{ae}, qu. 90, art. 4, quær. 4, i. f. — ³ In 1^{am} 2^{ae}, qu. 91, art. 1, vers. Si quis paulo alter. — ⁴ Theol. dogm., tom. 2, tr. 5, qu. 1, dub. 3, num. 21, i. f. — ⁵ Loc. cit., qu. 2, dub. 1,

n. 13, i. m. — ⁶ Clyp., part. 2, tr. 6, de Legib., disp. 2, art. 2, n. 19. — ⁷ Clyp., dissert. de Opin. probab., art. 6, n. 172. — ⁸ Patutius, Osservazioni teologiche, § 5, n. 12. — ⁹ 1^a 2^{ae}, qu. 90, art. 4, ad 1^{am}. — ¹⁰ 2^a 2^{ae}, qu. 104, art. 4, ad 3^{am}.

^b) Verba ista, quae Gersonii mentem plane exhibent, S. Alphonsus jam supra, num. 67,

attulit; sed vide ibi, nota *a*, genuinum Gersonii textum.

dicant in hoc alii auctores. Joan. Gersonius, explicans quaenam sit lex naturalis, dicit: *Lex ista est proprie dicta declaratio creaturae rationali facta, per quam illa cognoscit, ad quas res Deus creaturam obligare vult*^c. Duvalius scribit: *Quaeres quo tempore lex naturae unumquemque obligare incipiat? Resp. incipere quando promulgatur; tunc autem sufficienter promulgari, quando quisque annos discretionis attingit*¹. Card. Gotti scribit: *Lex naturalis est in anima ut in habente per modum actus, actu quidem dum actu considerat; habitu vero vel in potentia, dum consideratio jam transit vel nondum consideravit: et hoc modo lex naturalis in amentibus est habitu, in pueris autem est in potentia, qui nondum possunt perfectum dictamen de agendis confidere, nec sibi divinam ordinationem ac praeceptum, in quo consistit lex, intimare*². S. Antoninus: *Nota diligenter... quod istud lumen legis naturalis non ostendit homini quae sint bona, quousque perveniat ad usum rationis*³. Pater Cuniliati scribit: *Actualis legis naturalis promulgatio evenit, quando quis a Deo cognitionem accipit dictantem, quid juxta rationem naturalem sit vel fugiendum vel amplectendum*⁴. Pater Ludovicus Montesinus scribit: *Lex naturalis promulgatur in unoquoque, dum primo venit ad usum rationis; et quamvis pro tunc solum promulgetur ista lex quantum ad principia communissima juris naturae, tamen postea paulatim per discursum promulgatur eadem lex quantum ad alia*⁵. — Sed omissis aliis auctoribus relatis in meo Libro⁶, audiamus quid dicat S. Hieronymus. Ipse⁷ sic scribit: *Hanc legem [naturalem] nescit pueritia..., et peccans absque mandato non tenetur lege peccati. Maledicit patri et matri, et parentes verberat, et quia necedum accepit legem sapientiae, mortuum est in eo peccatum. Cum autem mandatum venerit, hoc est*

¹ In 1^{am} 2^{ae}, de Legib., qu. 8, de Lege natur., art. 3, i. f. — ² Theol. dogm., tom. 2, tr. 5, qu. 3, dub. 2, n. 21. — ³ Part. 1, tit. 18, cap. 2, § 3, vers. Item nota. — ⁴ Tr. 1, de Regul. mor., cap. 2, § 3, n. 1, i. f. — ⁵ Tom. 2, in 1^{am} 2^{ae}, disp. 20, qu. 4, n. 85. — ⁶ Dissert. dell' uso moderato (1765), cap. 8, n. 66. — ⁷ Epist. 121, ad Algasiam, cap. 8. — ⁸ Homil. in psalm. 1, n. 5. — ⁹ Ad Rom. vii, 9. — ¹⁰ Dell' uso moderato (1765), cap. 8, n. 62 et seqq.

^c) Textus Gersonii, *de Vita spiriti*, lect. 2, ita se habet: « Lex divina praeceptorum est signum verum, revelatum creaturee rationali,

tempus intelligentiae [quo Dei mandata cognoscimus], appetentis bona et vitantis mala; tunc incipit peccatum reviviscere et ille mori reusque esse peccati. Notentur verba illa: *Cum autem mandatum venerit, hoc est tempus intelligentiae*; ita ut tunc lex veniat ad hominem, scilicet ei promulgetur, cum homo illam intelligit. Idem scripsit prius S. Basilius⁸: *Postquam ratio nostra perfecta est atque cumulata, tunc fit quod scriptum est*: Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit⁹.

⁸⁸. — Haec omnia in relato meo Opere: *Dell' Uso moderato, ecc.*¹⁰ reperiuntur, quod omnibus fere Italiae episcopis et primariis ordinum praelatis mittere curavi; ac propterea cum accepisset, Patutium in lucem edere novam theologiam moralem, in hac aliquid his quae scripsi responsurum putabam; sed mea me fefellit opinio: nam iis quae majoris ponderis erant, nullum responsum inveni. — Quod autem ipse detulisset ad S. C. Indicis scripta contra me a Patutio, hoc minime verum est, nec unquam in mentem mihi venit; immo quoad convicia a Patutio adversum me prolatas, potius eum excusavi, dicendo quod ipse non jam animo me conviciandi talia scripserit, sed ut hac arte legentium mentes imbueret de praestantia sua causa, et sic ipsorum conniventiam sibi conciliaret. — Caeterum plures ego in meis operibus eruditos rogavi, ut si quid contra mea scripta haberent, mihi patefacerent, ut, cognito errore, a mea discederem sententia. Nemo tamen usque adhuc fuit qui id mihi praestiterit, praeter ephemeredum gallicarum scriptorem, qui mihi tantum objecit, quod ego opinionem aequae probabilem admittendo, eo quod in hujusmodi casu lex est dubia, etiam minus probabilem admittere deberem, quia tunc lex etiam est dubia. Sed huic oppositioni jam in libro meo praeivi, statuens quod, ubi adest probabilior opinio pro lege,

quod est notificativum rectae rationis divinae, volentis teneri illam creaturam seu ligari ad aliquid agendum vel non agendum ».

tunc lex est moraliter promulgata, ideoque obligat, non obstante illo dubio lato pro opinione benigniori. Ubi enim veritatem certam non invenimus, illam sequi debemus opinionem quae magis veritati se appropinquit; contra vero, ubi opiniones sunt aequae probabiles, lex est vere dubia dubio stricto, ita ut nullo modo tunc lex dici possit sufficienter promulgata.

Nolo hic praeterire id, quod nuper reperi in postrema editione theologiae moralis Patris Fulgentii Cuniliati¹, allatum nempe in medium decretum S. Romanae Inquisitionis, quo theses quaedam a parrocho Avisii, dioecesis Tridentinae exactatae, anno 1761 proscriptae fuerunt; et quo adversarii autumant probabilismum universe damnatum fuisse. — Sed ego in pluribus opellis ostendi, in relato decreto nec probabilismum universum, nec aliquam opinionem, quae in catholicorum scholis propugnantur, sed aliquas tantum, quae nimis laxae erant, fuisse proscriptas: sicut duo S. Officii consultores, et ipse cardinalis Gallus, in eo tempore Poenitentiarius Major, mihi rescripserunt, ut notavi in Dissertatione supra descripta.

89. — Praeterea res admiratione digna est videre aliquos, nullum reputare tutiorem modum salvas faciendi animas, quam eas per semitas asperiores ducere; sed non minus isti errant, quam alii qui conscientias per laxiorem perducunt viam. Non solum enim rationem Deo reddere tenemur de nimia indulgentia; verum etiam de nimia rigiditate, qua conscientiae animarum illaqueantur: quod proprius est (juxta S. Antoninum) *aedificare ad gehennam*. — Valde apposite id explicat doctus Cabassutius ex doctrina S. Bonaventurae; postquam enim detestatur immodicam benignitatem, reprobat immoderatum rigorem, qui, ut ait, dum illos [homines] ad ardua compellit, viam salutis aeternae... *praeccludit*; salvandos (ut ait

D. Bonaventura) *damnat*, et conscos propriae infirmitatis ad desperationem adigit. Accidit enim, ut miseri homines, hac auditâ rigidiore doctrina, credant vel dubitent inesse mortalem culpam, ubi nulla est; sed tamen rei difficultate victi, ex erronea conscientia mortaliter peccent, et damnentur². Deinde subdit³ idem auctor verba D. Bonaventurae, qui docuit: *Cavenda est conscientia nimis larga et nimis stricta; nam prima generat praeumptionem, secunda desperationem...* Item prima saepe salvat salvandum; secunda e contra damnat salvandum⁴. Idem validius firmat Joan. Gersonius, dicens: *Doctores theologi non debent esse faciles ad asserendum aliqua esse peccata mortalia, ubi non sunt certissimi de re; nam, per ejusmodi assertiones rigidas et nimis strictas, nequamquam eriguntur homines a luto peccatorum, sed in illud profundius, quia desperatius, demerguntur*⁵. Hinc scripsit S. Raymundus: *Non sis nimis pronus judicare mortalia peccata, ubi tibi non constat per certam Scripturam*⁶. Idem dixit Gabriel Biel, qui anno 1480^{b)} scripsit: *Nihil debet damnari tanquam mortale peccatum, de quo non habetur evidens ratio, vel manifesta auctoritas Scripturae*⁶. Idem scripsit S. Antoninus, dicens: *Quaestio, qua quaeritur de aliquo actu, utrum sit peccatum mortale vel non, nisi ad hoc habeatur auctoritas expressa Scripturae sacrae aut canonis seu determinationis Ecclesiae, vel evidens ratio, periculosisime determinatur*⁷. Et alibi scribit, loquens de confessario: *Si vero non potest clare percipere utrum sit mortale..., non videatur tunc praecipitanda sententia, ut dicit Guillelmus speculator in quodam simili, ut scilicet deneget propter hoc absoluti- nem, vel illi faciat conscientiam de mortali...* Et, cum promptiora sint jura ad absolvendum quam ligandum..., potius videtur absolwendum⁸.

¹ Tr. 1, cap. 1, § 6, i. f. - ² S. Anton., part. 2, tit. 4, cap. 5, § 8, vers. *Ex predictis*. — ³ Jur. canon. theor. et prax., praefat. ad lector., n. 5. — ⁴ Loc. cit., n. 3. — ⁵ Compend. theol. verit., lib. 2, cap. 52. — ⁶ Sum., lib. 3, tit. 34,

⁷ Quid de venialibus, i. f. — ⁸ In 4, dist. 16, qu. 4, art. 2, concl. 5, i. f. — ⁹ Part. 2, tit. 1, cap. 11, § 28. — *Guillelmus Specul. juris*, lib. 2, partic. 3, de Sentent., § 5 *Qualiter*, n. 7. — ⁸ Part. 2, tit. 4, cap. 5, § 8, vers. *Ex predictis*.

89. — ^{a)} Textum genuinum Gersonii, *de Vita spirit., lect. 4, coroll. 11*, vide supra in nota ^a ad n. 82.

^{b)} Rectius dicetur Gabriel Biel scripsisse circa annum 1480. Auctor iste obiit anno 1495, aetatis suea circiter 70.